

De handschriften van de Vitae Norberti

1. Inleiding.

Wanneer de vraag naar de afhankelijkheid tussen de *Vita Norberti* A en B nog steeds, na vrijwel 150 jaar discussie, als omstreden en niet definitief opgelost kan gelden, dan ligt de verklaring daarvoor ongetwijfeld in het feit dat de handschriften nooit systematisch werden opgespoord en grondig bestudeerd. De handschriftenstudie werd namelijk tot op heden volledig verwaarloosd door de vele auteurs die hun mening hebben geuit betreffende de afhankelijkheid tussen *Vita A* en *B*¹⁾. Juist daarom bleven deze studies vaak zeer onvolmaakt. Zij steunden uitsluitend op uitgaven, meestal op de degelijke uitgave van Roger Wilmans in de *Monumenta Germaniae Historica*²⁾ voor wat de *Vita A* aangaat, en voor de *Vita B* op de veel minder volmaakte uitgave van de *Acta Sanctorum*, deel 1 van 6 juni³⁾, waar slechts de tekst van J.C. vander Sterre⁴⁾ werd afgedrukt, of de uitgave in de *Patrologia Latina*⁵⁾, waarin de tekst van de *Acta Sanctorum* werd overgenomen⁶⁾.

De eerste lijst van handschriften werd opgemaakt door dezelfde Johannes Chrysostomus vander Sterre in zijn uitgave van 1656⁷⁾. Hij kende blijkbaar het bestaan niet van de *Vita A*, zodat het probleem van de onderlinge afhankelijkheid door hem niet werd gesteld. Hij beschikte over zestien handschriften, die hij spijtig genoeg slechts met hun plaats van herkomst of bewaring aanduidde, nl. "*Praemonstratensis, Nostri, id est Antuerpiensis, Grimbergensis, Parcensis, Averbodiensis, Trunchiniensis, Ninivensis, Bernensis, Heyleseensis, Neomagensis, Morinensis, Steinveldensis, Knechtstadiensis, Chotiersoviensis, Marchtalensis, Wilthinensis, etc. MM.SS.*"

¹⁾ Zie de geschiedenis van deze discussie in W.M. GRAUWEN, *Norbertus, aartsbischof van Maagdenburg (1126-1134)*, Brussel, 1978, blz. 23-32.

²⁾ MGH., SS., 12, Hannover, 1856, blz. 670-703.

³⁾ Zie over de verschillende drukken hiervan, met een eigen paginering, de *Inleiding tot de Vita Norberti B*, in *Anal. Praem.*, 1990, LXVI, nr. 3-4, blz. 154-155, onder de titel: *De uitgaven*.

⁴⁾ Zie over hem N.J. WEYNS, art. *Sterre, Johannes Chrysostomus vander*, in *Nationaal Biografisch Woordenboek*, dl. 4, Brussel, 1970, kol. 783-789, en IDEM, *Jean-Chrysostôme vander Sterre, abbé de Saint-Michel d'Anvers*, in *Anal. Praem.*, 1972, XLVIII, blz. 94-123.

⁵⁾ P.L., 170, Parijs, 1854, kol. 1235-1358.

⁶⁾ Zie over de uitgaven de *Inleiding tot de Vita Norberti B*, in *Anal. Praem.*, 1990, LXVI, nr. 3-4, blz. 151-155: nr. 12. *De uitgaven*.

⁷⁾ J.C. VANDER STERRE, *Vita S. Norberti...*, Antwerpen, 1656, in-12°, blz. 1-260.

De methode van abt vander Sterre is bewonderenswaardig voor die tijd, doch spijtig genoeg gaf hij geen handschriftenbeschrijving, noch datering, zodat de zestien hss. die hij opsomt, nu niet meer met zekerheid te identificeren zijn⁸). Bovendien lijken de varianten niet steeds nauwkeurig genoteerd en heeft hij af en toe toch gemeend de stijl te moeten verbeteren en daarom de oorspronkelijke tekst veranderd.

In het werk van Leon André Goovaerts werd achteraan het vierde deel een *Essai de bibliographie de Saint Norbert* toegevoegd door Pl.F. Lefèvre⁹), een lijst van hss. en publikaties, die enkele jaren voordien door L. Goovaerts was opgesteld¹⁰). Daarin worden enkele hss. aangeduid van de *Vitae Norberti*. Het blijkt echter duidelijk dat de auteur deze hss. niet zelf zag, doch enkel de verwijzingen uit de bestaande bibliografie overnam.

Rafaël Van Waefelghem publiceerde in zijn *Répertoire des sources...* een chronologische lijst van hss. van de *Vitae Norberti*. Hij somt zevenentwintig hss. op, doch identificeert ze slechts zeer summier met datering, plaats van herkomst en van bewaring¹¹).

Norbert Backmund ten slotte nam in zijn werk over de middeleeuwse geschiedschrijvers van de orde ook een lijst van achttien hss. op, alsook zes bewerkingen van de *Vita B* en twee verloren hss.¹²). Hij beperkte zich tot de hss. van vóór 1500. Zijn lijst is chronologisch geordend, doch wellicht slechts per eeuw en steunend op vroegere dateringen, want ook hier blijkt nergens uit dat de auteur de hss. zelf zou hebben gezien. Evenals in de vorige lijst wordt alleen de bewaarplaats, de herkomst en de datering aangeduid.

In tegenstelling tot de mening van N. Backmund dat al de hss. die abt vander Sterre opsomde nu nog kunnen gereconstrueerd worden¹³), bestaat

⁸) Dit in tegenstelling tot de bewering van N. BACKMUND, *Die mittelalterlichen Geschichtsschreiber des Prämonstratenserordens*, Averbode, 1972, blz. 108, noot 75: "Van der Sterre bringt am Rande gewissenhaft die geringfügigsten Varianten dieser Handschriften, die alle aus dem belgisch-niederrheinischen Raum stammen, so dass wir in der Lage sind, sie dadurch alle zu rekonstruieren."

⁹) L. GOOVAERTS, *Écrivains, artistes et savants de l'ordre de Prémontré*, dl. IV, Brussel, 1909, I. *Manuscripts*, blz. 367-372.

¹⁰) Aldus zijn *In memoriam* door Pl. Lefèvre, *ibidem*, blz. 364.

¹¹) R. VAN WAEFELGHEM, *Répertoire des sources imprimées et manuscrites relatives à l'histoire et à la liturgie des monastères de l'ordre de Prémontré*, Brussel, 1930, blz. 371-372: *Vies de S. Norbert*.

¹²) N. BACKMUND, *Die mittelalterlichen Geschichtsschreiber des Prämonstratenserordens*, Averbode, 1972, blz. 107-108.

¹³) Zie noot 8.

er o.i. geen enkele zekerheid, aangezien geen enkel van de gebruikte hss. identiek blijkt te zijn met de nu nog bewaarde. Wanneer men de varianten die vander Sterre aanduidt als afkomstig uit het *Ms. Praem.* vergelijkt met Soissons 12, blijkt dit hs. niet identiek met hetgene dat vander Sterre gebruikte. Hetzelfde geldt bij een vergelijking van het *Ms. Grimb.* van vander Sterre met het nog bewaarde 13de-eeuwse hs. van Grimbergen. Dertienmaal zijn de varianten die vander Sterre aanduidt, werkelijk aanwezig, doch achtmaal is dit niet het geval. Men kan rekening houden met een aantal verkeerde lezingen door de uitgever en het is ook bekend dat men in de 17de eeuw er niet voor terugschrok vermeende verbeteringen aan de teksten aan te brengen. Met dit alles bezitten we echter geen zekerheid omtrent de identificatie.

Dr. Gerlinde Niemeyer stelde voor het eerst omstreeks 1960 een zeer waardevolle lijst op van één A-hss. en vijftientwintig B-hss. Daarnaast vermeldde zij drie vernietigde B-hss. en achttien hss. die in de literatuur werden geciteerd, maar nu onvindbaar zijn, alsook zeven bewerkingen. Deze lijst werd opgesteld door systematische opzoekingen in de hss.-catalogen. Hij mag voorlopig als vrijwel volledig worden beschouwd. Enkel het hs. Innsbruck 329 en het fragment van de *Vita A* dat te Hamburg werd ontdekt moeten aan deze lijst worden toegevoegd¹⁴). Dr. G. Niemeyer was zo vriendelijk ons reeds in 1960 een fotokopie van deze waardevolle lijst mee te delen, die we uit waardering voor haar werk zo nauwkeurig mogelijk zullen publiceren als bijlage. Voor de hier volgende lijst werd dan ook dankbaar gebruik gemaakt van het voorbereidend werk van G. Niemeyer, hoewel voor zover mogelijk de hss.-catalogen opnieuw werden nagezien en de sedertdien verschenen catalogen toegevoegd om zoveel mogelijk gegevens over de hss. te kunnen verzamelen. De summiere lijst van G. Niemeyer (4 blz.) bood immers slechts de datering, korte gegevens over de inhoud en een verwijzing naar de handschriftencatalogen.

Dr. G. Niemeyer maakte niet alleen een lijst van hss. op, maar verzamelde ook de fotokopieën van het merendeel van deze hss. om in opdracht van het geleerd genootschap der *Monumenta Germaniae Historica* te München een nieuwe uitgave voor te bereiden. Aangezien zij wegens een ernstige ziekte deze zware opdracht niet meer kon voltooien, werden deze fotokopieën ons eind 1978 vriendelijkerwijze ter beschikking gesteld

¹⁴) Uitgave, afbeelding en commentaar in W.M. GRAUWEN, *Een fragment van de Vita Norberti A te Hamburg*, in *Anal. Praem.*, 1984, LX, nr. 3-4, blz. 153-162.

door de voorzitter der MGH., Prof. Dr. Horst Fuhrmann, met de bedoeling dat het werk van Dr. G. Niemeyer zou worden verder gezet. De hier volgende gegevens over de hss. steunen, spijtig genoeg, vrijwel uitsluitend op deze fotokopieën. Het zou immers ondenkbaar zijn heel Europa af te reizen om een volledige beschrijving van de codices te kunnen geven. Ondanks deze onvolmaaktheid en onvolledigheid van het geleverde werk, lijkt het toch noodzakelijk dit overzicht te publiceren, al was het maar om al dit tijdrovend voorbereidend werk niet verloren te laten gaan.

Het vrijwel uitsluitend werken op fotokopieën zal door de specialisten in de handschriftenbeschrijving uiteraard worden gehekeld en afgewezen. Daaruit volgen immers vele nadelen. Vooreerst heeft men geen zekerheid omtrent de oorspronkelijke afmetingen. Daarom zal naar de bestaande bibliografie moeten worden verwezen. Daarnaast beschikt men zelden over de hele kontekst van wat de codex bevatte. In het beste geval ziet men nog op de fotokopie het einde van de voorgaande tekst en het begin van de volgende. Zodoende blijven belangrijke vragen onbeantwoord, bijvoorbeeld: werd de codex integraal uit een ontleende afgeschreven en bewijst dezelfde volgorde der teksten welke codex werd gebruikt? Voor het bepalen van de onderlinge afhankelijkheid kunnen deze gegevens van doorslaggevend belang zijn.

Ondanks deze ernstige onvolkomenheden kan deze voorlopige publicatie ongetwijfeld toch een nuttig hulpmiddel zijn aangezien er tot op heden nog nooit een bruikbare lijst van *Vitae*-hss. met hun beschrijving werd gepubliceerd. Naargelang de hss. ter plaatse door specialisten zullen worden beschreven, zal men met deze gegevens de bestaande lijst gemakkelijk kunnen aanvullen en verbeteren.

Ten slotte moet hier de vraag worden gesteld waarom van de *Vita A* slechts één volledig hs. bewaard bleef, terwijl er een vijftientigtal bekend bleven van de *Vita B*. Wellicht is dat geen toeval. De centraliserende neigingen vanuit Prémontré, die sedert 1131 duidelijk aan het licht treden, kunnen hiervoor verantwoordelijk zijn. Het is niet zo ondenkbaar dat de *Vita B*, die duidelijk gunstiger staat tegenover Hugo van Fosses en Prémontré¹⁵), als een soort officiële tekst werd opgedrongen, terwijl de *Vita A* misschien van hogerhand werd afgekeurd en vernietigd. Strikte bewijzen voor deze stelling zijn tot op heden niet voorhanden. Men kan slechts verwijzen naar enkele parallelgevallen.

¹⁵) Zie daarover de desbetreffende paragrafen in de *Inleiding tot de Vita Norberti B*, in *Anal. Praem.*, 1990, LXVI, nr. 3-4, blz. 165-167: *De Vita B tegenover Hugo van Fosses*.

Het generaal kapittel van de franciscanen beval in 1266 de vernietiging van de oorspronkelijke *Vitae* van Franciscus van Assisi en verklaarde de *Vita*, opgesteld door Bonaventura, die zopas algemeen overste was geworden, tot de officiële tekst¹⁶). Tot op heden hebben zowel wereldlijke als geestelijke gezagdragers zich vaak het recht toegeëigend de geschiedschrijving te manipuleren. Als gezagsargument voor het opleggen van om het even welke verplichting binnen de religieuze gemeenschappen werd meermaals verwezen naar de wil van God of naar de wil van de stichter. Vandaar dat de bekoring groot was voor de gezagdrager om de wil van de stichter met de eigen opvatting te doen samenvallen.

Binnen de premonstratenzerorde bleef blijkbaar geen veroordeling van de *Vita A* bewaard. Wel merkt men reeds in de oudste statuten (ca. 1135-1143) een streving naar uniformiteit inzake alle liturgische boeken, alsook voor de regeltekst en het kalendarium. Zulke centralistische strevingen hebben uiteraard niet noodzakelijk met geschiedvervalsing te maken, maar men kan zich best indenken dat men, evenals voor de liturgie, ook voor de hagiografische teksten wilde legifereren. Tenslotte maakten de middeleeuwen niet zo scherp als wij het onderscheid tussen normatieve en verhalende teksten en een *Vita* had voor hen ongetwijfeld een normatief en zelfs een liturgisch karakter¹⁷). Een tussenkomst vanuit Prémontré voor het verbieden en vernietigen van de *Vita A* behoort dus zeker tot de mogelijkheden.

Mankevosstraat 71
B-1860 Meise

W.M. GRAUWEN, O. Praem.

2. Bibliografie

G. ABB en G. WENTZ, *Das Bistum Brandenburg, Germania Sacra*, I, 1, Berlijn, Leipzig, 1929, blz. 90: *Handschriften aus der Preuß. Staatsbibliothek Berlin, die der Bibliothek des Domstiftes entstammen*, nr. 18 (*Vita A*).

¹⁶) Zie G. PHILIPPART, *Les légendiers latins et autres manuscrits hagiographiques* (Typologie des sources du moyen âge occidental, fasc. 24-25), Turnhout, 1977, blz. 105, en IDEM, *Les écrits des compagnons de S. François. Aperçu de la "Question franciscaine" des origines à nos jours*, in *Analecta Bollandiana*, 1972, XC, blz. 143-166.

¹⁷) Zie G. PHILIPPART, *Les légendiers latins...*, blz. 115, en noot 231, over de refterlezing die soms een voortzetting was van de lezing gedurende de Metten.

Analecta Bollandiana, 1884, III, blz. 194-197, nr. XIV (Gent 477); 1887, VI, blz. 31-34 (Brussel, 982); 1908, XXVII, blz. 267 (Münster 329); 1981, XCIX, nr. 3-4, blz. 382 (Augsburg 19); 1989, CVII, nr. 1-2, blz. 208 (Brussel, 6717-21).

Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde, 1839, VII, blz. 126 (München); blz. 408 (Brussel 982); blz. 546 (Gent); *ibidem*, 1843, VIII, blz. 74 (Soissons); blz. 489 (Brussel 982); blz. 501-502 (Brussel 6717-6721); blz. 552 (Gent); *ibidem*, 1847, IX, blz. 472 (Praag U.B. XIV. H. 9); blz. 480 (Praag, Lobkowitz 484); blz. 587 (Augsburg 17).

N. BACKMUND, *Die mittelalterlichen Geschichtsschreiber des Prämonstratenserordens*, (*Bibliotheca Analectorum Praemonstratensium*, fasc. 10), Averbode, 1972, in -8°, XVII-357 blz.; lijst van hss. blz. 107.

K.A. BARACK, *Die Handschriften der Fürstlich-Fürstenbergischen Hofbibliothek zu Donaueschingen*, Tübingen, 1865, in -8°, 666 blz., zie blz. 307, nr. 450 (L. 90).

L. BETHMANN, *Reise durch Deutschland und Italien in den Jahren 1844-1846*, in *Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde*, 1847, IX, blz. 587 (Augsburg, 13de eeuw).

Bibliotheca Hagiographica Latina, dl. II, K-Z, Brussel, 1900-1901, blz. 903-904, nr. 6249-6250.

T. BRANDIS, *Die Codices in scrinio der Staats-und Universitätsbibliothek Hamburg 1-110*, Hamburg, 1972, in -4°, 229 blz., zie blz. 61: Srin. 17, 21. Fragment (Vita A).

Catalogue général des manuscrits des bibliothèques publiques des départements, dl. V. Metz-Verdun-Charleville, Parijs, 1879, in -4°, blz. 549, nr. 12 (Charleville 12).

Catalogue général des manuscrits des bibliothèques publiques de France. Départements, dl. III, Parijs, 1885, blz. 75, nr. 11 (Soissons 11); blz. 75-76, nr. 12 en nr. 13 (Soissons 12 en 13).

Catalogue général des manuscrits des bibliothèques publiques de France. Départements, dl. IV, Parijs, 1886, blz. 197, nr. 489 (45) (Bewerking Nancy, 18de eeuw).

Catalogue général des manuscrits des bibliothèques de France. Départements, dl. XIII, Parijs, 1891, blz. 70, nr. 4 (Pont-à-Mousson 4).

Catalogues récents de manuscrits. Deuxième série, in *Analecta Bollandiana*, 1981, XCIX, nr. 3-4, blz. 382 (Augsburg 19).

Catalogus codicum hagiographicorum bibliothecae regiae Bruxellensis. Pars I. Codices latini membranei. Tomus I, Brussel, 1886, blz. 601-603, nr. LXXXVI. Codex signatus n° 6717-21 (Mariëngaarde); *Tomus II*, Brussel, 1889, blz. 398, nr. CLXXII. Codex signatus n° 11.448 (Park).

Catalogus codicum hagiographicorum Latinorum in Bibliothecis publicis Namurci, Gandae, Leodii et Montibus asservatorum (Subsidia hagiographica, 25), Brussel, 1948, in -8°, blz. 80-83, nr. XIV, Codex signatus n° 477 (Gent).

S. COLLIN-ROSET, *Une importante bibliothèque de prémontrés: Les manuscrits de Belyal à la bibliothèque de Charleville-Mézières*, in *Lotharingia*, 1991, III, blz. 141-172, zie blz. 154 en 158 (Charleville 12).

P.J. DELESTRÉ, *Vita S. P. Norberti in archivo abbatae Grimbergensis*, in *Analecta Praemonstratensia*, 1930, VI, blz. 409-410.

J. DE MEYER, *Het archief der abdij*, in *Eigen Schoon en De Brabander*, 1958, XLI, blz. 251 (Grimbergen).

J. DE MEYER, *Grimbergen. Uitgegeven ter gelegenheid van de tentoonstelling "Laus Brabantiae" in de abdij Grimbergen*, 1958, Brussel, 1958, in -8°, 160 blz., zie blz. 91 (Grimbergen).

J. DENUCÉ, *Musaeum Plantin-Moretus. Catalogue des manuscrits. Catalogus der handschriften*, Antwerpen, 1927, in -8°, 304 blz.; blz. 114-115, nr. 145 (anc. 19).

A. DEROLEZ, *Inventaris van de handschriften in de Universiteitsbibliotheek te Gent*, Gent, 1977, in -4°, blz. 41, hs. 477 (S.-G. 153) (Drongen).

J. DE SAINT-GENOIS, *Catalogue méthodique et raisonné des manuscrits de la bibliothèque de la Ville et de l'Université de Gand*, Gent, 1849-1852, blz. 168-169, nr. 153 (Gent, 477, Drongen).

A. ERENS, *Les "Vitae sanctorum ord. Praem." de Denis Mudzaerts*, in *Analecta Praemonstratensia*, 1925, I, blz. 191-194.

E. FLEURY, *Les manuscrits à miniatures de Soissons étudiés au point de vue de leur illustration*, Parijs, 1865, in -fol., 163 blz., zie blz. 78-80 (Soissons 11, 13de eeuw).

H. FROS, *Bibliotheca hagiographica Latina antiquae et mediae aetatis. Novum supplementum*, Brussel, 1986, in -8°, XXI-961 blz., zie blz. 668, nr. 6248-6250.

Ph.W. GERCKEN, *Reisen durch Schwaben, Baiern, die angränzende Schweiz, Franken, die Rheinische Provinzen und an der Mosel etc. in den Jahren 1779-1785, nebst Nachrichten von Bibliotheken, Handschriften, Archiven...*, dl. IV, Stendal, 1786, blz. 437 (Arnstein, 12de eeuw, verloren).

L. GOOVAERTS, *Écrivains, artistes et savants de l'ordre de Prémontré. Dictionnaire bio-bibliographique*, dl. III, Brussel, 1907, blz. 102 (Arnstein, 12de eeuw); dl. IV, Brussel, 1909, blz. 257 (Soissons 34, 35, 36 = 12, 11, 13); blz. 367-372 (lijst van hss.).

W.M. GRAUWEN, *Inleiding tot de Vita Norberti A*, in *Analecta Praemonstratensia*, 1984, LX, nr. 1-2, blz. 5-48.

W.M. GRAUWEN, *Inleiding tot de Vita Norberti B*, in *Analecta Praemonstratensia*, 1990, LXVI, nr. 3-4, blz. 123-202.

W.M. GRAUWEN, *Een fragment van de Vita Norberti A te Hamburg*, in *Analecta Praemonstratensia*, 1984, LX, nr. 3-4, blz. 153-162.

HAGIOGRAPHI BOLLANDIANI, *Anecdota ex codicibus Johannis Gielemans canonici regularis in Rubia Valle prope Bruxellas*, Brussel, 1895, in -8°, 496 blz.; blz. 255 over Antoon Geens.

A. HAIDACHER, *Studium und Wissenschaft im Stift Wilten in Mittelalter und Neuzeit*, dl. I. *Bis zur Gründung der Universität Innsbruck (1669)*, in *Veröffentlichungen des Museum Ferdinandeum*, 1956, XXXVI, blz. 5-99, zie blz. 20, noot 60, nr. 329, 13de eeuw; nr. 661, 13de eeuw, uit Wilten.

C. HALM, F. KEINZ, G. MEYER, G. THOMAS, *Catalogus codicum Latinorum bibliothecae regiae Monacensis, tomi II, pars III*, München, 1878, in -8°, 299 blz., zie blz. 83, nr. 17.144.

M. HEFFTER, *Die Bibliothek des ehemaligen Cistercienser-Kloster Lehnin*, in *Serapeum*, 1850, XI, blz. 269.

Index of Manuscripts in the British Library, dl. VII, Cambridge, 1985, blz. 370 (Londen 15,621).

Pl. LEFÈVRE, *L'épisode de la conversion de S. Norbert et la tradition hagiographique du "Vita Norberti"*, in *Revue d'Histoire Ecclésiastique*, 1961, LVI, nr. 3-4, blz. 813-826, zie blz. 819 (Averbode, 17de eeuw).

P. LEHMANN, *Erforschung des Mittelalters. Ausgewählte Abhandlungen und Aufsätze*, dl. IV, Stuttgart, 1961, in -8°, 412 blz., zie blz. 40-82: *Handschriften aus Kloster Weissenau in Prag und Berlin*. Blz. 59: 48. Lobkowitz 484; blz. 80: Lobkowitz 513.

G. MADELAINE, *Histoire de saint Norbert, fondateur de l'ordre de Prémontré, archevêque de Magdebourg*, dl. I, Tongerlo, 1928 (3de uitg.), in -8°, XXX-299 blz.; zie blz. XVI en XXVII.

J. MANGEART, *Catalogue descriptif et raisonné des manuscrits de la bibliothèque de Valenciennes*, Parijs, Valenciennes, 1860, in -8°, XIV-764 blz.; zie blz. 479-480, nr. 473 (Bewerking, 15de eeuw; volgens J. Mangeart: 16de eeuw).

M. MANITIUS, *Geschichtliches aus mittelalterlichen Bibliothekskatalogen*, in *Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde*, 1906, XXXII, blz. 647-709, zie blz. 703 (Weissenau).

M. MANITIUS, *Geschichte der Lateinischen Literatur des Mittelalters*, dl. III, München, 1931, blz. 610.

Mss. de la bibliothèque de Pont-à-Mousson, in *Catalogue général des manuscrits des bibliothèques de France. Départements*, dl. XIII, Parijs, 1891, blz. 70, nr. 4.

H. MARTIN, *Catalogue des manuscrits de la bibliothèque de l'Arsenal*, dl. II, Parijs, 1886, blz. 185, nr. 941 (53 H.L.) Recueil.

G.C. MEZGER, *Geschichte der vereinigten königlichen Kreis- und Stadt-Bibliothek in Augsburg*, Augsburg, 1842, in -8°, 132 blz.; zie blz. 59.

J.P. MIGNE, *Dictionnaire des manuscrits ou recueil de catalogues de manuscrits existants dans les principales bibliothèques d'Europe*, dl. I, Parijs, 1853, blz. 1362 (Soissons, 34, 35, 36).

H. MORETUS, *Legendaria Bodecensia minora*, in *Analecta Bollandiana*, 1908, XXVII, blz. 267 (Münster 329).

W. NEUHAUSER, *Die Bedeutung der Bibliothek für die Geistesgeschichte des Stiftes Wilten. Festvortrag anlässlich der Wiederöffnung der Wiltener Stiftsbibliothek am 17. September 1983. Mit einem Anhang. Als Manuscript vervielfältigt*, Stift Wilten, 1983, 38 blz.; zie blz. 23 (nr. 329) en blz. 24 (nr. 661).

W. NEUHAUSER, *Bibliotheca Wilthinensis. Die Wiltener Stiftsbibliothek in Vergangenheit und Gegenwart...Mit einem Kurzverzeichnis der Handschriften und der Inkunabeln* (Innsbrucker Beiträge zur Kulturwissenschaft, Sonderheft, 63), Innsbruck, 1988, in -8°, 278 blz.; zie blz. 98 en 109, noot 243.

W. NEUHAUSER, *Das "Opusculum compendiosum" des Wiltener Chorherren Michael Ausse, eine bisher nicht beachtete Darstellung der Gründungsgeschichte des Prämonstratenserordens*, (Fortsetzung), in *Analecta Praemonstratensia*, 1991, LXVII, nr. 1-2, blz. 53-104: Anhang: *Die Ordenshandschriften*, blz. 93-94 (hs. 329) en blz. 94-95 (hs. 661).

G.H. PERTZ, *Reise nach Böhmen, Oesterreich, Salzburg und Mähren*, in *Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde*, 1847, IX, blz. 472 (Praag, XIV. H. 9, 1582); blz. 480 (Lobkowitz, nr. 513, 13de eeuw).

(A. PONCELET), *De Antonio Gentio in Rubea Valle canonico regulari hagiographo*, in *Analecta Bollandiana*, 1887, VI, blz. 31-34 (Brussel 982).

W. PÖTZL, *Geschichte des Klosters Irsee. Von der Gründung bis zum Beginn der Neuzeit, 1182-1501*, Ottobeuren, 1969, blz. 149, nr. 11 en blz. 218.

A. POTTHAST, *Bibliotheca Historica Medii Aevi. Wegweiser durch die Geschichtswerke des europäischen Mittelalters bis 1500*, dl. II, Berlijn, 1896 (2de uitg.), in -8°, blz. 801-1749; zie blz. 1494-1496.

V. ROSE, *Verzeichniss der Lateinischen Handschriften der Königlichen Bibliothek zu Berlin*, Berlijn, 1893-1905, 4 dln. in -4°, zie dl. II, 2, Berlijn, 1903, blz. 864, nr. 805 (Vita A).

C.L. SMETANA, *The Life of St. Norbert by John Capgrave O.E.S.A. (1393-1464)*, Toronto, 1977, blz. 14 (Londen, Harleian 3935).

H. SPILLING, *Die Handschriften 2° Cod. 1-100*, (*Handschriftenkataloge der Staats- und Stadtbibliothek Augsburg*, dl. II, Wiesbaden, 1978, in -8°, XXII-198 blz., zie blz. 29-30, nr. 2° Cod. 19).

J. STAENDER, *Chirographorum in Regia Bibliotheca Paulina Monasteriensi catalogus*, Wroclaw, 1889, blz. 54, nr. 217 (329), (uit Böddecken, 15de eeuw, in 1945 verbrand).

A. STARA, *Beiträge zur Bibliographie O. Praem.*, in *Analecta Praemonstratensia*, 1930, VI, blz. 380 (Münster, Cod. 217, saec. XV).

A. STARA, *Wiltner Handschriften in der Innsbrucker Universitätsbibliothek*, in *Analecta Praemonstratensia*, 1942, XVIII, blz. 144, nr. 329 en 661.

J. TRUHLAR, *Catalogus codicum manu scriptorum Latinorum qui in C.R. Bibliotheca publica atque Universitatis Pragensis asservantur*, dl. II, Praag, 1906, blz. 2655, nr. 2654.

J.B. VALVEKENS, *Formatio theologica in abbatia Wiltinensi*, in *Analecta Praemonstratensia*, 1958, XXXIV, blz. 354.

E. VAN BALBERGHE, *Sylvain Van de Weyer et la vente des manuscrits de Parc en 1829*, in *Archief-en Bibliotheekwezen in België*, 1972, XLIII, blz. 116, nr. 10.

J. VAN DEN GHEYN, *Catalogue des manuscrits de la Bibliothèque Royale de Belgique*, dl. V, *Histoire- Hagiographie*, Brussel, 1905, blz. 131, nr. 3173 (6717-21); blz. 234, nr. 17 (982); dl. VI, Brussel, 1906, blz. 460, nr. 4114 (11.448).

A. VAN DE LINDE, *Die Handschriften der Königlichen Landesbibliothek in Wiesbaden*, Wiesbaden, 1877, blz. 117, nr. 37 (Uit Arnstein, verloren).

J. VAN DER STRAETEN, *Les manuscrits hagiographiques de Charleville, Verdun et Saint-Mihiel avec plusieurs textes inédits*, (*Subsidia hagiographica*, nr. 56), Brussel, 1974, in -8°, blz. 17, nr. 12 (Charleville).

G.M. VAN DER VELDEN, *Documenten betreffende de Orde van Prémontré, verzameld door Merselius van Macharen in 1445*, in *Analecta Praemonstratensia*, 1982, LVIII, nr. 1-2, blz. 35-95, zie blz. 76-80 (samenvatting *Vita B*).

R. VAN WAEFELGHEM, *Répertoire des sources imprimées et manuscrites relatives à l'histoire et à la liturgie des monastères de l'ordre de Prémontré*, Brussel, 1930, in -8°, XVI-382 blz., zie blz. 371-372.

E. WEYRAUCH, *Geschichte und Beschreibung der königl. Stift Strahöwer Bibliothek*, Praag, 1858, in -8°, 41 blz.; zie blz. 24-25, nr. 53.

F. WILHELM, *Die historischen Handschriften der Universitätsbibliothek Innsbruck*, in *Mitteilungen des Oesterreichischen Vereines für Bibliothekswesen*, 1901, V, blz. 61vv.

R. WILMANS, *Introductio*, in *Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum*, dl. 12, Hannover, 1853, in -fol., blz. 667, 669-670.

M. WITTEK en Th. GLORIEUX- DE GAND, *Manuscrits datés conservés en Belgique*, dl. 5, 1481-1540, Brussel, 1987, nr. 667, nrs. 6717-21, van 1497.

B. WOZASEK en O. MANNL, *Der hl. Norbert, Stifter des Prämonstratenser-Ordens und Erzbischof von Magdeburg*, Wenen, 1914, blz. 9-10.

G. ZEDLER, *Die Handschriften der Nassauischen Landesbibliothek zu Wiesbaden*, in *Zentralblatt für Bibliothekswesen. Beiheft* 63, Leipzig, 1931, in -8°, VII-135 blz.; zie blz. 51. Hs. 37 (13de eeuw, uit Arnstein, verloren).

3. Alfabetische lijst van handschriften.

I. AMIENS, 594, 17de eeuw.

1. Bewaarplaats en signatuur:

Amiens, Bibliothèque municipale, Rue de la République, 50, BP 542, F-80005 Amiens Cedex 1, hs. nr. 594. Oude signatuur: nr. 510.

2. Herkomst en beschrijving:

Het hs. werd samengesteld door Maurice du Pré, uit S. Jean d'Amiens (o. praem. sedert 1124, rue Frédéric Petit, te Amiens).

Het is een compilatie, steunend op Soissons 11 (13de eeuw) maar met varianten uit verscheidene andere hss., dus een gecontamineerd hs.

De eigentijdse foliëring in arabische cijfers duidt de blz. 1 tot 53 aan. Op elke blz. is een duidelijk kader getrokken voor de tekstspiegel. Voor de regels echter is blijkbaar geen liniëring aanwezig. De afmetingen zijn volgens G. Niemeyer: 271 X 179 mm.

3. Inhoud:

Blz. 1: "Vita sanctissimi patris nostri Norberti, ordinis nostri Praemonstratensis institutoris et archiepiscopi Magdeburgensis. Prologus. Tanto procul dubio...". De lijst van hoofdstukken ontbreekt.

Blz. 2: "Explicit prologus. De parentibus, nativitate et adolescentia sancti Norberti. Capitulum primum. Fuit in diebus Henrici junioris caesaris augusti, Paschali summo pontifice sedis apostolicae regimen administrante, anno ab incarnatione Domini nostri Jesu Christi 1090, vir quidam Norbertus...".

Blz. 3: "De mirabili conversione ejus. Cap. secundum." Passage over Vreden aanwezig.

Blz. 4: "Sanctus Norbertus sacros ordines suscipit et mundo et pompis ejus valedicit. Cap. tertium." - De titels van de hoofdstukken werden blijkbaar door Maurice du Pré geformuleerd. Zij beantwoorden geenszins aan de titels van de oude hss.

Blz. 6: Fide clarus Norbertus araneam in calicem jam consecratum lapsam haurit. Cap. quintum." Het traditionele vijfde hoofdstuk: "Quare patiuntur sancti mala que non faciunt" ontbreekt dus.

Blz. 7: "...in Norberto eminet fides, in Bernardo Clarevallensi charitas, in Milone Taruanensi episcopo humilitas..."

Blz. 10: De twee tussenvoegingen over het taalgebruik van Norbert zijn aanwezig, zoals in Soissons 12 en 13. De foutieve lezing: "contradicentium sibi oculorum", in plaats van "clericorum" komt hier voor zoals in Soissons 13.

Blz. 32: "...non longe post ille pacis inimicus disrupto ventris thorace sedens in prandio medius crepuit..."

Blz. 46: "...insilientium Thieduz, Thieduz ingeminantes..."

Blz. 50: "Variis post mortem apparet B. Norbertus. Caput liij."

Blz. 51: "...malevolis et detractoribus non prodesse. Finis vitae sanctissimi patris nostri domini Norberti Magdeburgensis archiepiscopi. Sequatur tam in ms. codice Praemonstratensi, ex quo superiorem vitam descripsimus, (nonnullis tantum ex alio codice Marchadiano additis) quam apud Surium, appendix fratrum Cappenbergensium, sed quia ut videtur exscripta sunt ejusmodi ex Vita B. Godefridi comitis ejusdem ecclesiae fundatoris, quam subjungimus, visum est ea heic obmittere et in predicta vita cum aliis enarrare."

Blz. 52: "Vita beatae memoriae Godefridi ex comite Cappenbergensi canonici Ordinis Praemonstratensis. Inaestimabilem beneficiorum Dei magnitudinem..."

4. Datering en paleografische kenmerken:

Het hs. werd steeds gedateerd als 17de-eeuws. Het geschrift is een klein, regelmatig en verzorgd cursief schrift. De varianten die in de marge met letters worden aangeduid tot blz. 15, zijn nog kleiner geschreven, zodat ze op de fotokopie soms vrijwel onleesbaar zijn. De afkortingstekens ontbreken vaak, wat in de 17de eeuw ook in oorkonden voorkomt.

5. Orthografie:

Blz. 2: Henrici, Paschali, Herbertus, Hadeuuidis, Haddeuuidis, Frederici; blz. 3: Babylonis, Freden; blz. 4: euangelicus; blz. 5: byssus, Siggeber-

gense; blz. 7: clypeo, Friteslariensi, Frixlare, Cunone; blz. 8: Eja, eja; blz. 9: Hoyum; blz. 10: Burchardum Cameracensem.

6. Bibliografie:

R. VAN WAEFELGHEM, *Répertoire...*, Brussel, 1930, blz. 230 en 372 (17de eeuw).

7. Belang en opmerkingen:

Zoals de schrijver van het hs. zelf vermeldt, zie onder de hoofding: Inhoud, blz. 51, schreef hij zijn tekst grotendeels af uit een hs. van Prémontré, maar voegde enkele zaken toe uit een "codex Marchadianus", d.w.z. van Marcheroux, Sint-Nicolaas, gesticht in 1222, een hs. dat niet bewaard bleef. Blijkens diezelfde passage kende hij de uitgave van Laurentius Surius. Hij schreef dus na 1579. Hij oordeelde ten onrechte dat de *Additamenta* van Cappenberg enkel en alleen een uittreksel boden uit de *Vita Godefridi* (Zie daarover de *Inleiding tot de Vita Norberti B*, in *Anal. Praem.*, 1990, LXVI, nr. 3-4, blz. 177-182, nr. 22: *De Additamenta van Cappenberg*.) Dit gecontamineerd hs. is onbruikbaar voor een uitgave.

II. ANTWERPEN, Plantin-Moretus, 145.

1. Bewaarplaats en signatuur:

Antwerpen, Museum Plantin-Moretus, Vrijdagmarkt 22, B-2000 Antwerpen, hs. 145. Oude signatuur: nr. 19 en 102, op een oud etiket. 232 (al-dus R. Van Waefelghem, blz. 372)

2. Herkomst en beschrijving:

Het hs. op papier, van 153 blz. en 4 schutbladen, 190 X 148 mm. werd geschreven in 1598 door Christoforus Outerius (van Outers) abt van de abdij van Grimbergen (Brabant). Eigentijdse foliëring in arabische cijfers van blz. 2 tot 114, maar blz. 87 werd overgeslagen bij de paginering. Geen liniëring zichtbaar. Geschreven op één kolom, met 29 tot 34 regels per blz. Omslag perkament uit een oud missaalhs. met muzieknnotatie. Op de rug een etiket met de nrs. 102 en 19. Op het tweede schutblad: "Frater Christophorus Outerius religiosus Grimbergensis. Orate non gravatibus pro fratre Bernardi Croijs. Blz. 1-110, 61 hoofdstukken. In de *Additamenta*, blz. 142-145, wordt in nr. 2 van de AA. SS., blz. 846B, het gedeelte uit de *Vita Godefridi* weggelaten. Ook de nrs. 6 (Bonland) en 7 (Augsburg) ontbreken (AA. SS., blz. 846E en F). Het gedicht ontbreekt

eveneens. De lombarden zijn meestal vier regels hoog en soms versierd met karikaturale menselijke gezichten.

3. Inhoud:

Blz. 1: "Incipit prologus in vitam sanctissimi patris nostri Norberti. Tanto procul dubio quisque fidelis..."

Blz. 2: "...quem plurimum assensio comprobasset. Finit prologus."

Blz. 3: "De Norberto et seculari eius habitu. Fuit in diebus Henrici..."
"Salicorum" ontbreekt.

Blz. 5: "Qualiter gratia Dei visitaverit eum. cap. 2." De passage over Vreden ontbreekt: "...ascensorem et erigens curvum. Tum vero sensim denique atque paulatim interior verbi Dei gladius..."

Blz. 12: "Quare patiuntur sancti mala quae non faciunt. cap. v."

Blz. 17: "In Norberto eminet fides, in Bernardo Clarevallensi charitas, in Milone Tarvanensi episcopo humilitas."

Blz. 28: "Quomodo socium suum exhortabatur. CA. xiiij."

Blz. 64: "...arreptus a demone infra secretam..."

Blz. 104: "Quomodo in Italia [sic] ivit cum Innocentio papa et Lothario rege. ca. lij."

Blz. 108: "De tribus visionibus quibus post discessum suum visus est. caput liiij."

Blz. 110: "...etiam si contigerint malevolis et detractoribus non prodesse. Finis vitae sanctissimi patris, sequitur eiusdem canonizatio facta per Gregorium .13."

Blz. 111-113 ontbreken.

Blz. 114: "Iterum sic Leonardus Chisius[?] notarius publicus in Archivio Rom. Cur. descriptus subsignavit, deinde superimpressum est sigillum Reverendissimi domini cardinalis sancti Sixti protectoris ordinis Præmonstratensis.

In transumpto sic subscriptum erat collatione facta cum literis impressis nec non uti præmittitur signatis et sigillatis, concordat præsens copia per J. vander Linden, notarium .1583.

Sequitur Vita venerabilis viri Godefridi discipuli s. pa. Norberti. Comites nobilissimi Godefridus et Ottho fundatores cēnobii nostri..."

Blz. 117: "...qua apparuerat abbatissæ Gerbergi. Sequitur Vita venerabilis Frederici eiusdem instituti abbas. Recolendę memorię Fredericus primus abbas et fundator Horti beatę Marię..."

Blz. 119: "Sequitur nomina monasteriorum ordinis præmonstrataensis per circarias distincta."

Blz. 138: "Finis nominum abbatiarum ordinis Praemonstartensis. Sequitur Libri huius Index capitum ut commodius inveniantur."

Blz. 141: "Finis et Laus sit superis. Scripta sunt a fratre Christophoro Outerio religioso Grimbergensi anno Domini 1598. Soli Deo honor et gloria."

Blz. 142: "Ex appendice canonicorum regularium Capenbergensium de nostro patre Norberto. De communi patre nos quoque..." (Met lacunes).

Blz. 145: "...in suo famulo Deum declarasse non dubito. Speculum sacerdotum. Christus sacerdotes alloquitur. Piscatores hominum, sacerdotes mei, Precones veridici, lucerna diei..."

Blz. 149: wit.

Blz. 150: "Baronius a° Christi 804 sequentem narrat historiam."

4. Datering en paleografische kenmerken:

Het hs. dateert uit 1598 (zie blz. 141). De hele tekst is geschreven in een cursief en niet zeer verzorgd 16de-eeuws geschrift. De u en de v worden door een diakritisch teken als zodanig aangeduid. De e-caudata komt regelmatig voor: blz. 1: eterne, quẽdam, preterita, presentia, memorie, emulari; blz. 2: fẽdam, premonstratensibus, sancte vite, que, evangelice sententie; blz. 5: prepotens, reedificans, sue, renovate, divine; blz. 7: ceteros, leta, querebat, quenam; blz. 8: magne et preclare fame." Er is steeds een ligatuur tussen ct en st. De vrij frequent voorkomende schrijffouten worden met een dikke streep doorstreept.

5. Orthografie:

Blz. 1: eterne, nihil; blz. 3: Henrici, Paschali, amnistrante, Xantis, Troia, Herbertus, Haduuingis, Frederici, strennuus; blz. 4: nihil, Babilonie; blz. 7: Fredericum, prima voce, caussa, causam, causa; blz. 8: quoddam, Babilonie, sacerdocii; blz. 10: Isidorii; blz. 12: nihil; blz. 19: sathanas; blz. 20: Hoijum; blz. 22: Valentias; blz. 25: Valentianas [in de marge: Valencenas]; blz. 29: Fossam; blz. 34: Calixto; blz. 41: Nivellam; blz. 49: charitatis; blz. 57: tentationibus; blz. 60: nichilominus; blz. 69: Theobaldo; blz. 72: Vivarias; blz. 74: Tanchelmo, Antuerpia.

6. Bibliografie:

J. DENUCE, *Musaeum Plantin-Moretus...*, Antwerpen, 1927, blz. 114-115, nr. 145 (anc. 19).

R. VAN WAEFELGHEM, *Répertoire...*, Brussel, 1930, blz. 372.

7. Belang en opmerkingen:

Opmerkenswaardig is dat in dit hs. soms "causa" met dubbele s wordt

geschreven, b.v. blz. 7, wat J.C. vander Sterre ook in zijn uitgave heeft gedaan.

III. ARNSTEIN

Te Arnstein bevond zich eind 18de eeuw (1785) nog een hs. van de Vita Norberti uit de 12de eeuw, volgens Ph.W. GERCKEN, *Reisen durch Schwaben, Baiern...*, blz. 437: "Codex membr. Saec. XII. continet vitas SS. worunter auch *vita S. Norberti* in Quarto. Ein schöner Codex."

Vermeld in L. GOOVAERTS, *Ecrivains...*, dl. III, Brussel, 1907, blz. 102 (12de eeuw).

IV. AUGSBURG, 19.

1. Bewaarplaats en signatuur:

Augsburg, Staats- und Stadtbibliothek, Schaezlerstr. 25, D-86152 Augsburg, nr. 19. Volgens R. Wilmans, blz. 670: nr. 17.

2. Herkomst en beschrijving:

Het hs. stamt uit Weißenau bij Ravensburg, Württemberg, gesticht in 1141. Het werd geschreven op één kolom en door dezelfde hand. Het perkament is ruw bewerkt met veel gaten en genaaide scheuren. De haarzijde is op de fotokopie nog goed zichtbaar. De moderne foliëring in arabische cijfers duidt fol. 1 tot 91v aan. De liniëring is zichtbaar op vele folia. In tegenstelling tot sommige andere hss. werden hier slechts weinig notities in de marge aangebracht, zie b. v. fol. 49v, naast het bericht van Norberts reis naar Cappenberg, in hoofdletters: VERITAS. Volgens H. SPILLING, blz. 29: "I + 92 BL., 20 X 13,5, Süddeutschland".

3. Inhoud:

Op het fol. vóór 1r: "Constat foll. 99¹. N. XIX [19de eeuw?]; "Anno milleno centeno bis quoque deno; Sub patre Norperto fundatur candidus ordo" [cursief, 14de/15de eeuw?].

Fol. 1r: "Bibliothecae maioris Ursinensis" [d. w. z. Irsee in Beieren]. Capitula sequentis operis. De Norberto et seculari eius habitu .i."

Fol. 2r: "Versus de Norberto felice. Prologus in librum de initiis et incrementis Premonstratensium."

Fol. 2v: "Tanto proculdubio quisque fidelis..."

Fol. 4r: "...plurium assensio comprobasset. Explicit prologus. Incipit liber de Norberto et seculari eius habitu. Capitulum primum. Fuit in diebus Heinrici iunioris cesaris augosti [sic]...". "Salicorum" ontbreekt.

Fol. 11v: "In Norbberto [sic] eminent fides, in Bernardo caritas, in Milone humilitas."

Fol. 11v: "De instantia predicandi. Capitulum .v." Het vijfde hoofdstuk over het lijden ontbreekt.

Fol. 15r: De twee interpolaties over het taalgebruik van Norbert ontbreken.

Fol. 17r: "Anno igitur post incarnationem Domini nostri Jhesu Christi m^o. c^o. x^o. viii^o, mense Junio, cum adhuc esset homo Dei apud Valentianas castrum..."

Fol. 19r: "Quomodo socium suum exhortabatur."

Fol. 50r: "...medius crepuit." ontbreekt.

Fol. 60v: "...ista ablato clavorum acumine infidelitatis punctionem insinuans, ista..."

Fol. 70v: "...insilentium [sic, i. p. v. insilientium] thieduet, thieduet in geminantes, hoc est, exite, exite."

Fol. 75r: "Tercio anno sui episcopatus hec acta sunt et quinque postea sedit..."

Fol. 77r: "De contentione sepulture eius inter maiorem ecclesiam et minorem."

Fol. 78r: "De quibusdam visionibus quibus post discessum suum visus est."

Fol. 80r: "...malivolis detractoribus non prodesse. De communi patre nos quoque Capenbergenses filii ..."

Fol. 83r: "...eterna cum illo recipiamur in gloria. Incipit passio S. Mathie apostolorum electus."

Fol. 91v: "Felix Norpertus primus pater ordinis huius...nos gratia protegat. Amen. Amen. Amen."

4. Datering en paleografische kenmerken:

Volgens R. Wilmans, M. Manitius en G. Niemeyer: 13de eeuw; volgens W. Pötzl: tweede kwartaal van de 13de eeuw. De eind-s is nog soms de staande letter aan het wordeinde. De e-caudata komt nog voor: b. v. fol. 1r: Romanę curię. Het diakritisch teken komt voor op de enkele i. De verbinding or wordt soms als 02 geschreven. Vergeten woorden worden door een horizontale dubbele punt ter plaatse aangeduid en in de marge geschreven (fol. 26v).

5. Orthografie:

Fol. 1r: Romanę curię, sathanas, Valentianas, Premonstratum; fol. 1v:

Nuigella, Colonię, ecclesię, Gotefridi, Theobaldo, apud Vivario, gwerra, Thanchelmo, Antuwerpia, Norperto; fol. 4r: Heinrici, Paschasio, teutonicus, Sanctis, Herbertus, Hadwich, Hadewich; fol. 4v: Friderici, strenuus; fol. 5v: molestię; fol. 6v: euuangelicus, Paschę; fol. 7r: Fridericum, ammirans, prebspiter, subitanę; fol. 7v: supremos, Babilonię; fol. 8v: Sigebergense, dechanus; fol. 9r: ęterne, nichil; fol. 9v: Ysidori; fol. 10v: haranea; fol. 11v: Norbberto, clyppee, Liddulphum; fol. 12r: theutonicis, Frixlare, Chũnone; fol. 13r: eya; fol. 13v: Hoyum; fol. 15v: theotonice; fol. 19v: Fossas; fol. 26r: Burcardo; fol. 27r: Hierusalem; fol. 29r: Nivigellam; fol. 31r: forifeci, columpnę ecclesię; fol. 32v: ymnis; fol. 40r: Thoma, domino de Coci, Ingelranno; fol. 42v: Symonem sancti Nycholai; fol. 44r: Apolipsi; fol. 45r: Nivigelle; fol. 48r: inquit, Gotefridi; fol. 49v: Friderici; fol. 50r: Theobaldo; fol. 51v: Raddis bbona [bovengeschreven: Regensburch]; fol. 52r: Herbipolis [bovengeschreven: Wirceburch]; fol. 52v: Vivarias; fol. 53v: Tanchelmo, Antwerpia; fol. 54v: Michahelis; fol. 55v: inquit, cellulę; fol. 58r: fandtasias; fol. 59r: velud; fol. 62v: dechanis; fol. 64v: novissime; fol. 68r: Antwerpensi, Florefiensi; fol. 71r: karissimi; fol. 72v: ewangelium; fol. 75r: incolomitate; fol. 75v: Ithalam; fol. 76r: strennus; fol. 79r: karissimi, pulherrima [2X]; fol. 79v: reliquid; fol. 80r: Westfalię; fol. 81r: Elostatensi, Ipponensis; fol. 81v: Forefiam; fol. 82r: Bonlant; fol. 82v: gwerra.

6. Bibliografie:

- L. BETHMANN, *Reise durch Deutschland...*, blz. 587 (13de eeuw).
 R. WILMANS, *Introductio, MGH., SS., 12*, blz. 670 (13de eeuw).
 G.C. MEZGER, *Geschichte der vereinigten...*, blz. 59.
 M. MANITIUS, *Geschichte...*, dl. III, blz. 610 (13de eeuw).
 W. PÖTZL, *Geschichte des Klosters Irsee...*, blz. 149, nr. 11, en blz. 218.
 N. BACKMUND, *Die mittelalterlichen Geschichtsschreiber...*, Averbode, 1972, blz. 107 (13.-14. Jahrh.).
 H. SPILLING, *Die Handschriften 2 Cod.1-100*, Wiesbaden, 1978, blz. 29 (begin 13de eeuw).
Catalogues récents de manuscrits. Deuxième série, in *Anal. Boll.* 1981, XCIX, nr. 3-4, blz. 382 (begin 13de eeuw).

7. Belang en opmerkingen:

Op te merken valt dat in dit hs. de *Passio S. Matthiae* volgt op de *Vita Norberti*, zoals in Praag, Lobkowitz, 484. De schrijfwijze is "Duits" b.

v. Fridericus, Gotefridi. Volgens H. SPILLING, blz. 29: uit Zuid-Duitsland.

V. AVERBODE, ABDIJARCHIEF.

In het Abdijarchief te Averbode, Abdijstraat 1, B-3271 Averbode, bevinden zich twee laattijdige hss. van de *Vita Norberti B*.

1. Sectio IV, hs. 137, fol. 27r-74.

Dit hs. is slechts een afschrift uit de uitgave van L. Surius, die zelf bekend de stijl veranderd te hebben.

Fol. 27r: *Vita S. Norberti archiepiscopi Magdeburgensis et primi autoris ordinis praemonstratensis a quodam eius aequali fideliter conscripta. Utrum autem in sanctis vir vitae sanctissima [sic] relatus sit, necdum compertum habeo. Stylum subinde nonnihil elimavi in gratiam lectoris.* De proloog ontbreekt.

Fol. 71v: *Appendix monachorum Capenbergensium de Patre nostro Norberto.*

Fol. 74r: *“Interrogatio ad sanctum Norbertum.”*

Fol. 74v: *“Canonizatio D. Norberti quae facta est a sanctissimo D.N. Domino Gregorio divina providentia papa decimo tertio A° 1582. Gregorius episcopus, servus servorum dei, ad perpetuam rei memoriam. Immense divine sapientie altitudo cuius inscrutabilia sunt iudicia...”*

Fol. 75v: *“Sequuntur Indulgentiae plenariae eodem tempore sub eodem pontifice concessae pro ipso festo beati patris nostri Norberti. Gregorius papa XIII. Universis Christi fidelibus presentes litteras inspecturis salutem et apostolicam benedictionem. Ad augendam fidelium religionem...”*

Fol. 156v leest men: *“Finis 1595, 24 Julii.”*

2. Sectio IV, (Verzameling Gilles Die Voecht) hs. 28, fol. 29-67.

Eveneens grotendeels een afschrift uit de uitgave van L. Surius, 17de eeuw.

Fol. 18: *“Vita S. Norberti, archiepiscopi Magdeburgensis et primi autoris ordinis praemonstratensis a quodam eius aequali conscripta. Ex Laurentio Surio Carthus. Tom. 3. fol. 517.*

Fol. 19: *“Fuit in diebus Henrici...”*. Volgen 28 hoofdstukken, het 29ste wordt afgebroken onderaan fol. 25v. Fol. 26-28 zijn blanco.

Fol. 29: *“Prologus historiae vitae sancti Norberti. Tanto procul dubio cuiusque fidelis pius animus ad omnipotentis Dei...”*. Op te merken nochtans dat Surius de proloog niet afdruckte.

Fol. 30: Caput 1. De parentela eius et seculari admodum conversatione ante conversionem. Fuit in diebus Henrici...". "Salicorum" ontbreekt, alsook het bekeringsverhaal op weg naar Vreden.

Fol. 64: "Appendix Monachorum Capenbergensium de patre Norberto." Pl. LEFÈVRE, *L'épisode de la conversion...*, blz. 819 (17de eeuw), hechte wellicht, bij gebrek aan betere hss., wat te veel belang aan de afschriften van Averbode.

Beide afschriften zijn waardeloos voor een tekstuitgave.

VI. BERLIJN, 805, Ms. theol. lat. fol. 79 (Vita A)

1. Bewaarplaats en signatuur:

Berlijn, Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz, Potsdamer Str. 33, D-10785 Berlin, Handschriftenabteilung, Ms. theol. lat. fol. 79, fol. 90r-110v. Oude signatuur: volgens R. VAN WAEFELGHEM, blz. 372: nr. 84.

2. Herkomst en beschrijving:

Uit de proosdij Sint-Pieter te Brandenburg, bij Berlijn, gesticht in 1138. Het hs. werd door dezelfde hand op één kolom geschreven, met 32 regels per fol. (behalve 33 op fol. 90r). De foliëring is modern en de liniëring is zichtbaar op vele folia. Er werd geen indeling in hoofdstukken aangebracht en de lombarden zijn dan ook zeldzaam. Op fol. 106r, bij het begin van de Maagdenburgse periode, werd een versierde hoofdletter aangebracht over zes regels hoogte.

3. Inhoud:

Fol. 90r: "Incipit vita domini Norberti Magdeburgensis archiepiscopi. Anno dominice incarnationis millesimo centesimo quintodecimo Paschasio... Huius pater Herebertus de castro Genepe iuxta silvam Ketela et mater Hadiwigis... ad locum quendam Frethen nomine...". Geen proloog, geen lijst van hoofdstukken, noch indeling in hoofdstukken in de tekst. Wel de passage over Vreden.

Fol. 102r: "Erat tunc temporis in porta ad elemosinas dandas et hospites recipiendos...". Het duivelverhaal van de portier.

Fol. 103v: "...tamen animum suum mutare noluit...dirupta ventris torace medius crepuit...".

Fol. 106r: "Anno dominice incarnationis millesimo centesimo vigesimo quinto metropolis Saxonie Parthenopolis orbata est suo anstistite."

Fol. 109r: "Acta sunt hec tercio archiepiscopatus sui anno, quinque enim annis postea sedit..."

Fol. 110r: in de marge: "Istud miraculum non est libro Lenynensi."

Fol. 111r: "...ad quam desideranter anhelat omnis anima fidelis. Incipit prefatio Leontii episcopi ad dominum Nicolaum papam. In vitam sanctissimi patris nostri Johannis archiepiscopi." Geen *Additamenta*, geen visioenen na Norberts dood, geen gedicht.

4. Datering en paleografische kenmerken:

Het hs. werd vaak als dertiende-eeuws gedateerd. Toch schijnt het eerder tot de eerste helft van de 14de eeuw te behoren, en het is wellicht vóór 1325 te plaatsen, zie daarover de *Inleiding tot de Vita Norberti A*, in *Anal. Praem.*, 1984, LX, blz. 43. De letter a heeft twee verdiepingen; de l is zonder lus maar met voetje. De eind-s is nooit meer de staande letter. Als aanleunende letters ziet men vooral or, de, do, bo en pp. Tussen s en t staat een ligatuur; een onvolledige tussen c en t.

5. Orthografie:

Fol. 90r: Paschasio, amministrante, Heinrico, Norbertus, Sanctensi, Salicorum, subdiaconus, Herebertus, Genepe, Ketela, Hadiwigis, Frethen, Segebergensi, Cononi; fol. 90v: subdiaconus, Fritherico, presbiter, mysteria; fol. 91r: Rotha, Liudolfum, Sanctensi, Vorstberg, eia, Frideslare; fol. 91v: Vorstberg, Sigebergense, Fritherico, Hoym, Egydium, yemes, Paschasio; fol. 92r: Egydio, Aurelianum, Valencianas, Burchardum Kameracensem; fol. 93r: Fossas, hostio; fol. 93v: Gemplacum; fol. 94r: Kalixtus, Paschalis; fol. 94v: Forense [i. p. v. Fossense], Rodolfi, euangelistam, karissime; fol. 95r: menbra, cottidie, karitatis; fol. 95v: sponsondit; fol. 96r: columpne; fol. 96v: nichil; fol. 97v: Helwigis, Fritherico; fol. 98r: Ewaldorum, sarchophagi; fol. 98v: Ermesindis, Namutensis, Florestie, Cysterciensium; fol. 99r: perhennitatis; fol. 99v: nichil; fol. 100r: Kotzi, Engelrando; fol. 102v: exorzizo, exorcismum, exorzizatum; fol. 103r: Westfalie, Godefridus; fol. 103v: Cappenbergenses, Kappenbergensis, Elvestadensis, Varlariensis, Fridericus; fol. 104r: Ratisponam; fol. 104v: Anscolfo, Norbrec, Norbret, Olybrium, Anduerpiam, Tanchelmus; fol. 105r: cypho; fol. 105v: fantasias, velud; fol. 106r: ymbre, karitate; fol. 106v: hostiarium; fol. 107r: sollempnia; fol. 107v: Antwerpensi; fol. 108r: karissimi; fol. 109r: Gevekenstein; fol. 109v: Ytaliā, Bithervium, Lotario; fol. 110r: strennuus.

6. Bibliografie:

- R. WILMANS, *Introductio*, blz. 667. Uitgave *ibidem*.
Bibliotheca hagiographica Latina..., dl. II, nr. 6248.
 V. ROSE, *Verzeichniss der Lateinischen Handschriften*..., dl. II, 2, blz. 864, nr. 805 (14de eeuw).
 L. GOOVAERTS, *Écrivains*..., dl. IV, blz. 368 (13de eeuw).
 G. MADELAINE, *Histoire de S. Norbert*..., dl. I, blz. XXI en XXVII (13de eeuw).
 G. ABB en G. WENTZ, *Das Bistum Brandenburg*, blz. 90, nr. 18 (geen datering).
 R. VAN WAEFELGHEM, *Répertoire*..., blz. 44 en 372 (13de eeuw).
 W.M. GRAUWEN, *Inleiding tot de Vita Norberti A*, in *Anal. Praem.*, 1984, LX, blz. 43 (1ste helft 14de eeuw, wellicht vóór 1325).

7. Belang en opmerkingen:

- Dit is het enige volledige hs. van de *Vita Norberti A*. Een fragment slechts van dezelfde tekst bleef bewaard te Hamburg. Zie daarover W.M. GRAUWEN, *Een fragment van de Vita Norberti A te Hamburg*, in *Anal. Praem.*, 1984, LX, nr. 3-4, blz. 153-162.
 Dit Berlijns hs. werd uitgegeven door R. WILMANS, in *MGH.*, SS., 12, Hannover, 1856, blz. 663-703.

VII. BRUSSEL, 982

1. Bewaarplaats en signatuur:

Brussel, Koninklijke Bibliotheek Albert-I, Keizerslaan 4, B-1000 Brussel, Handschriftenkabinet, nr. 982.

2. Herkomst en beschrijving:

Uit Rooklooster in het Zoniënwoud bij Brussel. Het hs. werd geschreven door Antoon Geens van Rooklooster (†1543), op één kolom, met 48 tot 50 regels per fol. De oude foliëring loopt van fol. 56r tot 73 r. G. Niemeyer bracht op de fotokopie een nieuwe foliëring aan met twee cijfers verschil, nl. van 58r tot 75r. Er is geen liniëring zichtbaar. Afmetingen 270 X 197 mm. Geen proloog. In de *Addimenta* ontbreekt in nr. 2 (genezing van koorts) het gedeelte uit de *Vita Godefridi*. Geen lombarden, tenzij de F van "Fuit" op fol. 52r, over 9 regels hoogte.

3. Inhoud:

De proloog en de lijst van hoofdstukken ontbreken. De titels van de hoofdstukken staan in de marge.

Fol. 58r: "Vita b. Norberti Magdeburgensis archiepiscopi, iniciatoris ordinis premonstratensis. Fuit in diebus Henrici iunioris...". "Salicorum" ontbreekt. "...deijciens ascensorem et erigens curvum. Tum vero sensim atque paulatim...". Het bekeringsverhaal op weg naar Vreden ontbreekt dus.

Fol. 59r: "...in Norberto eminet fides, in Bernardo Clarevallensi charitas, in Milone Tarvanensi episcopo humilitas." Daarbij in de marge: "Nota".

Fol. 60r: de twee interpolaties over het taalgebruik van Norbert ontbreken.

Fol. 60v: ontbreekt: "Quomodo socium suum exhortabatur." "Anno igitur post incarnationem Domini nostri Jesu Christi M^o C^o XVIII°, mense Junio post comitum suorum ex hac vita decessum...".

Fol. 61r: "Erat enim feria tertia quando homini Dei primo indicatum est. Factum est autem mane in sequenti sabbato...".

Fol. 64r: Het hoofdstuk: "De voluntaria paupertate et prompta obedientia" ontbreekt.

Fol. 64v: in de marge toegevoegd door dezelfde hand: "erat enim Anglicus".

Fol. 66r: "De demoniaco apud superius Traiectum curato. ca. xxix."

Fol. 67v: "De itinere romano et quomodo comiti duxit uxorem. ca. 32."

Fol. 68r: "De Tanchelmo heretico in Antuerpia. ca. 34".

Fol. 68v: "De spiritu maligno quam vir Dei presensit in vase. ca. xxxv."

Fol. 72r: "...insilientium tred uz, tred uz ingeminantium, hoc est exite, exite."

Fol. 73v: "De tribus visionibus quibus post decessum suum visus est. ca. lij."

Fol. 74r: "...consortem faciat eum gaudiis felicitatis eterne et donis a Deo percepte benedictionis. De communi patre nos quoque Capenbergenses filii...".

Fol. 75r: "...spiritus malignus abcessit. Explicit vita beati Norberti Magdeburgensis archiepiscopi, fondatoris domus et ordinis premonstratensis. Metra de eodem. Felix Norbertus primus pater ordinis hujus... [Expl.] Hoc apud examen nos gratia protegat. Amen. Calendis Junii, passio Wistani regis. Sanctissimus et eximius Christi martyr Wistanus...".

Fol. 75v: "Finis vite sancti Wistani martyris; vij^o Ydus Junii. Vita servi Dei Roberti abbatis ordinis cisterciensis in Anglia. Venerabilis abbas Robertus ex provincia Eboracensi ortus...".

4. Datering en paleografische kenmerken:

Volgens Van den Gheyn en G. Niemeyer: 16de eeuw. De schrijver, Antoon Geens uit Rooklooster, stierf op 21 februari 1543 (zie *Anal. Boll.*, 1887, VI, blz. 32). Het geschrift is cursief, hoekig, dicht op elkaar geschreven en daardoor niet vlot leesbaar. De a heeft slechts één verdieping; de l heeft een voetje. Er worden veel afkortingen gebruikt.

5. Orthografie:

Fol. 58r: Henrici, Paschali, amministrante, Theutonicus, Xanctis, Herbertus, Hadewigis, Frederici, nichil; fol. 58v: prima voce, dyabolum, Sigebergensem; fol. 59v: Frixelare, Conone, Hoium; fol. 60r: Burchardum, Valencianas; fol. 60v: Fossas, Coteri [in de marge: "al.: Col-rois"]; fol. 62r: Burchardo; fol. 66v: Cappenbergenses; fol. 62v: Nivigellam, Anthonium, Pascha; fol. 63v: felix Colonia; fol. 64r: Er-mensendis, Floreffie; fol. 64v: Thoma, domino de Cosci, Ingelrammo; fol. 65v: apocalipsi; fol. 66v: Westphalie, Godefridus; fol. 67r: Capenbergense, Flostatense [in de marge door dezelfde hand: al. Eleph-statense]; fol. 67v: Rainesburg [in de marge: "Ratisponam"], Wirceburg seu Herbipolim; fol. 68r: "Vivarias, Tanchelmo, Thancelinus, Antuerpia; fol. 68v: cipho, bufonem; fol. 69v: Theobaldo, marchis; fol. 73r: Lothario; fol. 74v: Windelicam pervenit Augustam.

6. Bibliografie:

Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde, 1839, VII, blz. 408; *ibidem*, 1843, VIII, blz. 489 (eind 15de eeuw).

(A. PONCELET), *De Antonio Gentio in Rubea Valle canonico regulari hagiographo*, in *Anal. Boll.*, 1887, VI, blz. 31-34 (16de eeuw).

HAGIOGRAPHI BOLLANDIANI, *Anecdota ex codicibus Johannis Gielemans* ..., blz. 255 (Ant. Geens).

J. VAN DEN GHEYN, *Catalogue des manuscrits de la Bibliothèque royale de Belgique*, dl. 5, blz. 234, nr. 3234 (nr. 17).

M. MANITIUS, *Geschichte der Lateinischen*..., dl. III, blz. 610.

7. Belang en opmerkingen:

Deze tekst maakt deel uit van een grote verzameling heiligenlevens, oorspronkelijk in vier delen, waarvan er slechts twee bewaard bleven, verzameld door Antoon Geens van Rooklooster. Brussel 982 bevindt zich in dl. III (mei tot augustus).

VIII. BRUSSEL, 6717-6721.

1. Bewaarplaats en signatuur:

Koninklijke Bibliotheek Albert-I, Keizerslaan 4, B-1000 Brussel, Handschriftenkabinet, nr. 6717-6721, fol. 1r-27v.

2. Herkomst en beschrijving:

Uit de abdij van Mariëngaarde bij Hallum in Friesland, gesticht in 1163/64. Volgens fol. 27v-28r werd het hs. in 1497 geschreven door frater Paulus de Monte, [Van den Berg?] afkomstig uit Sint-Winoksbergen in West-Vlaanderen, supprior en "armarius" van Mariëngaarde.

Het perkament-hs. van 122 folia, 32 X 23 mm., is geschreven op twee kolommen van elk 36 regels. De foliëring is modern; de liniëring is zichtbaar op vele folia. De titels en lombarden zijn in rood. Sommige initialen in verscheidene kleuren en versierd, doch niet bijzonder kunstvol. Op het eerste schutblad: "Pertinet monasterio Orti Sancte Marie in Frisia Premonstratensis ordinis" en evenzo op het laatste fol.: "Pertinet monasterio Orti Sancte Marie ordinis Premonstratensis in Frisia prope Helberdiam." De *Additamenta* beginnen met het eucharistiewonder te Floreffe (nr. 4 van de AA. SS.). Het gedicht werd uitgebreid.

In de *Vita* zelf ontbreken nr. 6 (Vreden), met het begin van nr. 7, 14-17 (over het lijden) en 33 (de toespraak van Norbert te Moustier).

3. Inhoud:

Fol. 1r: "Prologus in librum de iniciis et incrementis Premonstratensium. Tanto proculdubio quisque fidelis..."

Fol. 1v: "...quem plurium assensio comprobasset. De Norberto et seculari eius habitu. Anno ab incarnatione Domini nostri Jesu Christi .m°.c°.xv°. fuit in diebus Henrici iunioris augusti, Pascale...". Bovenaan kursief: "Zantis est civitas in terra Clivensi." "Salicorum" ontbreekt.

Fol. 2r: "...deiciens ascensorem et erigens curvum. Tum vero deinde sensim atque paulatim...". Het bekeringsverhaal op weg naar Vreden ontbreekt dus.

Fol. 6r: "Quomodo ibidem unum pro tribus recepit. Anno igitur post incarnationem Domini .m°.c°.xv°, mense Junio, apud Valentinas castrum..."

Fol. 6v: "Quomodo socium exhortabatur."

Fol. 8va: de naam Evermodus ontbreekt. Anthonius wordt wel vermeld.

Fol. 8v: onderaan: "tertius", ondervestaan: [quaternus].

Fol. 10r: "...felix Colonia."

Fol. 11v: "De voluntaria paupertate et prompta obedientia." In de marge: "Notate fratres capitulum istud."

Fol. 16v: "...asinum suum mutare noluit..."

Fol. 20r: in de marge: "Notate de hospitalitate."

Fol. 20v: "...ad Sclavos et Saxones. Que utraque gens ex re nomen trahit; ista scilicet ablato clavorum acumine infidelitatis punctionem insinuans; illa saxorum pondus et lapidei cordis cecitatem feritatemque contestans."

Fol. 22r: bovenaan gedeeltelijk in Griekse letters: "Norbertè".

Fol. 23r: in de marge: "Scilicet dominum Hugonem de quo supra ca^o anno igitur post incarnationem Domini M^oC^oXV^o etca."

Fol. 23vb: "...treet wt, treedt wt...", geschreven op rasuur.

Fol. 26r: "De tribus visionibus quibus post obitum visus est." In de marge: "Nota mysterium."

Fol. 26v: "...malivolis et detractoribus non prodesse. Amore tanti viri hec breviter et rugose compilavi, ut pii et rerum gestarum habeant noticiam et materiam si placet venustius dictandi copiosiusque describendi beati viri memoriam. Res apud Floreffiam gesta fuit..."

Fol. 27r: "Aliud miraculum. In vita beati Servatii legimus...". "Signum propheticum. Apud locum qui Bonlaret dicitur."

Fol. 27v: "Aliud signum. Alio quoque tempore cum esset in expeditione gloriosi regis Lotharii...". "De demoniaco liberato. Alio item tempore cum oblatus ei fuisset demoniacus..."

Fol. 27v: "...cum illo recipiamur in gloria. Amen. Finit vita beati Norberti Parthenopolitani, alias Maegdeburgensis archiepiscopi, ordinis Premonstratensis, fundatoris institutorisque invictissimi. Per fratrem Paulum de Monte, sancti /fol. 28r/ Winoci de Westflandrie finibus oriundum, supriorem et armarium in Orto gloriose Dei genitricis semper virginis Marie eiusdem ordinis sacratissimi, Traiectensis dyocesis. Anno a Nativitate Domini .m^o.cccc^o.xcvij^o, prima die primi mensis. Cathalogus abbatum Premonstratensis ecclesie.

Anno Domini M^o.C.XX° Norbertus, prefuit annis. VI.

M^oC^oXXIX^o Hugo, prefuit annis XXXV.

M^oC^oLXX^o Philippus, annis XI..."

Fol. 28rb: "Felix Norbertus primus pater ordinis huius...". Expl.: "Hoc apud examen nos gratia protegat. Amen."

Tussen vers 1 en 2 worden de volgende verzen ingevoegd:

"Dux tubicenque gregum quos armat sanctio legum,

Praemonstratarum censura pudicitiarum.

Hi sunt Cappedoces, nec mente nec ore feroces,
A foris albani, specie, non intus inani,
Progenies lucis, candentibus oblita fucis.”

Na het laatste vers wordt toegevoegd:

“Tam sancti patris premium tale qui concupiscis,
Quod fecit facito, pransumque beatulus ito.
Anno milleno centeno bis quoque deno,
Sub patre Norberto processit candidus ordo,
Pro nobis oret qui vivus in ethere floret.”

Fol. 28va: “Incipit prefatio in vitam venerabilis patris Fretheryci primi abbatis et fundatoris Orti sancte Marie. Venerabilibus et dilectis in Christo ancillis Dei Gerthrudi...”.

Fol. 29ra: “Explicit prefatio. Incipit vita venerabilis patris Fretheryci. Unde natus sit et qua occasione consultum sit matri sue ut litteris apponeretur. Capitulum primum. Recolende memorie Frethericus ortus Frisia de villa que Hallem dicitur...”.

4. Datering en paleografische kenmerken:

Geschreven in 1497, zie fol. 28r. De a heeft meestal twee verdiepingen, doch niet altijd, zie fol. 12r, 13r. De u wordt vaak aangeduid door een kleine v of o erboven geschreven. De l is zonder lus, maar met voetje; de staande s zonder voetje. Aanleunende letters in de verbindingen or, do en de.

5. Orthografie:

Fol. 1r: euangelice; fol. 1v: Pascale, Norbertus, Herbertus, Haduuidis, sompnium, Henrici, Pascale, Teutonicus, Zantis, Troia; fol. 2r: Babylonis, ydoneum, hijs, ydoneum; fol. 3r: mysteria, hijs; fol. 3v: Ysidori; fol. 4r: clyppee, Sigebergense, Ludolphum, Frixlare, Conone; fol. 4v: Sathan; fol. 5r: Valentenas; fol. 5v: Pasce, Burcardum, loquutus; fol. 6v: calciamenta; fol. 7v: Fossas, clauso hostio; fol. 8r: cothidie; fol. 8v: Anthonium, Nivellam, tentato; fol. 9r: Nivegellam; fol. 9v: nichil, nichilominus, eia, dyabolus; fol. 10v: Ermensendis Namurcensis, Froreffie; fol. 11rb: charitate, perhennitatis; fol. 13r: Bartholomeo, Cocy, Nigelranno, laycis; fol. 13v: temptationibus, eia; fol. 14r: Nicholai Symonem, apokalypsi; fol. 14v: Nivigelle; fol. 16r: Godefridi, Fridericus, Capenbergense, Fredericus, Westphalie; fol. 16v: Theobaldo; fol. 17r: Engelbertum; fol. 17v: Vivarias, Suessionensi, Partenopolis, Herbipolis; fol. 18r: Tanchelmo, Antwerpia; fol. 18v: ciphum; fol. 21r:

hostiario; fol. 22r: hostium; fol. 23r: Rhemis; fol. 24r: karissimi; fol. 25v: Lothario, Ytaliā; fol. 25r: Bonlaret; fol. 27v: Wandalicam pervenit Augustam.

6. Bibliografie:

Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde, 1843, VIII, blz. 501 (15de eeuw).

R. WILMANS, *Introductio*, blz. 669.

Catalogus codicum hagiographicorum bibliothecae regiae Bruxellensis, dl. I, *Codices latini membranei*, tom. 1, blz. 601-603 (eind 15de eeuw).

G. MADELAINE, *Histoire de saint Norbert...*, dl. I, blz. XVI en XXVII (fin du XVe s.).

A. POTTHAST, *Bibliotheca* ..., dl. 2, blz. 1494 (15de eeuw).

J. VAN DEN GHEYN, *Catalogue des manuscrits...*, dl. 5, blz. 131, nr. 3173 (6717-21): (1497).

L. GOOVAERTS, *Écrivains...*, dl. IV, blz. 367 (eind 15de eeuw).

R. VAN WAEFELGHEM, *Répertoire...*, blz. 192 en 372 (15de eeuw).

N. BACKMUND, *Die mittelalterlichen Geschichtsschreiber...*, blz. 107 (1497).

M. WITTEK en Th. GLORIEUX-DE GAND, *Manuscrits datés conservés en Belgique*, dl. 5, 1481-1540, Brussel, 1987, nr. 667, nrs. 6717-21, van 1497.

Anal. Boll., 1989, CVII, nr. 1-2, blz. 208 (1497).

7. Belang en opmerkingen:

De codex bevat uitsluitend "praemonstratensia", nl. behalve de *Vita Norberti B*, ook nog de *Vita Frederici*, geschreven door Sibrand (fol. 28v-51r), de *Gesta abbatum Orti Sanctae Mariae*, de *Vita Siardi* (fol. 51v-71r), de *Vita Herimanni Joseph* (fol. 77r-100v) en de *Vita et gesta trium venerabilium abbatum Orti sanctae Mariae* (fol. 101r-121v). R. Wilmans, blz. 669, meende ten onrechte hier te doen te hebben met een *Vita Norberti C*, doch de tekst geeft duidelijk een *Vita B* weer, doch met een aantal weglatingen en inkorting.

IX. BRUSSEL, 11.448.

1. Bewaarplaats en signatuur:

Brussel, Koninklijke Bibliotheek Albert-I, Keizerslaan 4, B-1000 Brussel, Handschriftenkabinet, nr. 11.448. Oude signaturen: Van den Gheyn: nr. 4114 en K.V.; Vente 1829, P. 141.

2. Herkomst en beschrijving:

Uit de abdij van Park-Heverlee, bij Leuven in Brabant, gesticht ca. 1128. De mooie zwarte inkt wijst eveneens op het scriptorium van de Parkabdij. Het ingebrande schild van de Parkabdij werd uit het leder weggeschrapt aan beide zijden, evenals in codex 11.550. De codex bevat enkel de *Vita Norberti*. Het perkament-hs. van 62 folia, 187 X 145 mm, werd geschreven in één kolom van 29 regels, door dezelfde hand. De lombarden beslaan 2 tot 5 regels en het penwerk loopt over de hele lengte van het fol.

3. Inhoud:

Fol. 0r: "Aug. Meditat. cap. 26. Felix celi que presentem regem cernit anima; ut sub sede spectat alta orbis volvi machinam. Vita sanctissimi p. n. Norberti archiepiscopi Magdeburgensis, fundatoris ordinis Premonstratensis

Fol. 0v: "De sancto patre Norberto tale tradidit testimonium D. Bernardus. Epistola ad Brunonem Coloniensem electum in fine. Epistola. 8. Habetis autem D. Norbertum, quem melius presentem presens de talibus interrogare postestis. Nam tanto vir ille in divinis aperiendis mysteriis nobis promptior, quanto et Deo propior esse cognoscitur."

Bibliotheca Parcensis [gedeeltelijk uitgeradeerd]. Vita S. Norberti. Henricus de Hassia: de modo vivendi secundum Regulam S. Augustini. Fragmentum statutorum Premonstratensium [16de/17de eeuw].

Fol. 1r: "Prologus in librum de iniciis et incrementis Premonstratensium. Tanto proculdubio quisque fidelis..."

Fol. 2r: "...quem plurimum assensio comprobasset. i. De Norberto et seculari eius habitu. Capitula in vita Norberti archiepiscopi....v. Quare patiuntur sancti mala que non faciunt....xiiij Quomodo socium suum exhortabatur." [Dit 14de hoofdstuk komt voor in de lijst van hoofdstukken, doch ontbreekt op de fotokopie, fol. 16v/17r].

Fol. 3r: "De tribus visionibus quibus post discessum suum visus est. Incipit liber de Norberto et seculari eius habitu. Capitulum .i. Fuit in diebus Henrici..."

Fol. 4r: "...ascensorem et erigens curvum. Tum vero sensim atque paulatim...". Het bekeringsverhaal op weg naar Vreden ontbreekt dus.

Fol. 7v: "Quare paciuntur sancti mala que non faciunt .v."

Fol. 11r: "In Norberto eminet fides, in Bernardo Clarevallensi caritas, in Milone Tarvanensi episcopo humilitas."

Fol. 13v: De twee interpolaties over het taalgebruik ontbreken.

Fol. 39v: "...medius crepuit..."

Fol. 54r: "...Theduz, teiduz ingeminantes, hoc est: exite, exite."

Fol. 59r: "De tribus visionibus quibus post discessum suum visus est. liiij."

Fol. 60v: "...et detractoribus non prodesse. Explicit vita sancti Norberti. Liber sancte Marie in Parcho Dominorum iuxta Lovanium. Si quis abstulerit anathema sit. Amen. Amen. Fiat. Fiat. Explicit liber sancte Marie in Parcho. Si quis abstulerit, anathema sit. Amen. [Verder cursief geschrift, 16/17de eeuw]: "anno 1223. Me usus est fr. Petrus Scievaerts Leuvensis nondum professus anno 1598, 29 Maij. Requiescat in pace."

4. Datering en paleografische kenmerken:

1223, cfr. fol. 60v. Het hs. werd geschreven op één kolom, van 29 regels, door dezelfde hand. De a wordt gevormd in twee verdiepingen; de l is zonder lus; de staande s heeft een voetje. De diakritische tekens op de enkele i werden soms later toegevoegd. Vergeten woorden worden met twee horizontale punten aangeduid en in de marge toegevoegd in een kadertje. Fouten worden doorstreept of tegelijk doorstreept en uitgepunctueerd. De letters or, br, ho, de en qr zijn aanleunend. De eind-s is nooit meer de staande letter.

5. Orthografie:

Fol. 1v: legitimo; fol. 2r: Valentianas, Fossas, Calixto; fol. 2v: sathanas, Nivellam, Theobaldo, Thanchelmo, Antwerpia [later veranderd in Antverpia] fol. 3r: Clotario [later veranderd in Lotario], Henrici, Paschali, Theutonicus, Sanctis, Troya, Heribertus, Hauigis; fol. 3v: Frederici, hylaris, nichil; fol. 5r: ewangelicus, nundum, Fredericum, prima voce, dyaconus; fol. 5v. supremos; fol. 6r: Babilonie, byssus, iuditio, Sigebergense; fol. 6v: ydonea; fol. 7r: nichil, misteria, Ysidori; fol. 7v: ydiotis; fol. 8r: ydonee; fol. 8v: secuntur; fol. 10r: haranea [later veranderd in aranea]; fol. 11r: clippeo, Liddulphum, Sanctis, opidum; fol. 11v: Frixlare, Conone, prothoplausto; fol. 12r: eya; fol. 12v: Hoyum; fol. 13r: hyemis; fol. 21v: Borchardo; fol. 25r: coruschem; fol. 27r: capud; fol. 30v: capud; fol. 32r: tyrones, Cochi, Ingelramno; fol. 33v: ydiote, eya, Jordanem; fol. 34v: nichilominus, Apocalipsi; fol. 35v: hostium; fol. 37v: menbra, opidi; fol. 38r: Godefridi, Wesphalie; fol. 38v: Capebergensis; fol. 39r: Wesphalie; fol. 39v: Capeberhensem, Elophstatensem et Varlarenssem, facondiam; fol. 42v: Tanchello, Antwerpia, Tanchelmus; fol. 43r: Mychaelis; fol. 47v: hostiario; fol. 50v: hylari; fol. 51r: nundum; fol. 54v: karissimi; fol. 55r: velud.

6. Bibliografie:

Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde, 1843, VIII, blz. 536 (eind 14de eeuw).

R. WILMANS, *Introductio...*, blz. 670 (eind 14de eeuw).

Catalogus Codicum Hagiographicorum bibliothecae regiae Bruxellensis, Pars I, t. II, blz. 398 (1223).

J. VAN DEN GHEYN, *Catalogue des manuscrits...*, dl. 6, Brussel, 1906, blz. 460, nr. 4114 (11.448): (13de eeuw).

L. GOOVAERTS, *Écrivains...*, dl. 4, blz. 367 (eind 12de eeuw).

G. MADELAINE, *Histoire de s. Norbert...*, dl. I, Tongerlo, 1928, blz. XVI (fin du XIIe siècle); blz. XXVII (XIIe s.).

R. VAN WAEFELGHEM, *Répertoire...*, blz. 192 en 372 (1225).

N. BACKMUND, *Die mittelalterlichen Geschichtsscheiber...*, blz. 107 (1223).

E. VAN BALBERGHE, *Sylvain Van de Weyer...*, blz. 116, nr. 10 (13de eeuw).

7. Belang en opmerkingen:

Een hs. van Vicoigne, dep. Nord, werd blijkbaar met dit hs. gecollationeerd en de varianten op enkele folia in de marge aangeduid, zie fol. 2r, 24r, 24v, 28v, 31v, 32v, 53v., met de verwijzing "Vic." of "Vicon." De latere toevoegingen in de marge zijn korte samenvattingen van de tekst en bevatten geen nieuwe gegevens. De tekst van Bernardus op fol. 0v werd het best uitgegeven door J. LECLERCQ en H. ROCHAIS, in *S. Bernardi Opera*, dl. VII, *Epistolae*, I, Rome, 1974, ep. VIII, blz. 49.

X. CHARLEVILLE, 12

1. Bewaarplaats en signatuur:

Charleville-Mézières, Bibliothèque municipale, Place de l'Agriculture, 4, F-08100 Charleville-Mézières. Oude signaturen: bij R. Van Waefelghem, nr. 55; bij G. Niemeyer: (434).

2. Herkomst en beschrijving:

Uit de abdij van Belval bij Buzancy, ar. Vouziers, dep. Ardennes, bisdom Reims, gesticht vóór 1130, zie fol. 1 (12de en 13de eeuw) en fol. 69r (14de eeuw): "Hic liber est sancte Marie Bellevallis. Si quis eum abstulerit, anathema sit imperpetuum. Amen." Het perkament-hs. van 138 folia, 236 X 171 mm., werd geschreven op één kolom, van 27 tot 29 regels (behalve fol. 90r/90v en 103r), door dezelfde hand. Moderne foliëring; geen liniëring.

3. Inhoud:

Fol. 68r: "Anno ab incarnatione Domini .m°.c°.xl°.viii°, indictione .xii^a. epacta .ix^a. concurrente .v^a. fuit perscriptus hic liber S. Marie de Bellavalle."

Fol. 69r: "Hic liber est sancte Marie Bellevallis. Si quis eum abstulerit, anathema sit imperpetuum. Amen. Incipiunt capitula. De Norberto et seculari eius habitu... De tribus visionibus quibus post discessum suum visus est." De *Additamenta* en het gedicht worden niet aangekondigd.

Fol. 69v: "Prologus in libro de initiis et incrementis Premonstratensium. Tanto procul dubio quisque..."

Fol. 70r: "...quo plurimum assensio conprobasset. Explicit. Incipit liber de Norberto episcopo et seculari eius habitu. cap. i. Fuit in diebus Henrici..."

Fol. 71v: "...deiciens ascensorem et erigens curvum. Tum vero deinde sensim atque paulatim interior..." De passage over Vreden ontbreekt.

Fol. 72r: "...prima voce..."

Fol. 72r: in de marge: "Dominica infra octavam, lectio i."

Fol. 75r: "In Norberto eminet fides, in Bernardo Clarevalensi caritas, in Milone Tarvanensi episcopo humilitas."

Fol. 77r: de twee interpolaties over het taalgebruik ontbreken.

Fol. 78v: "Anno igitur post incarnationem Domini nostri Jesu Christi m°.c°.x°.viii°, mense Junio..."

Fol. 82v: "Erat enim feria iij^a. quando homini Dei primo indicatum est. Factum est autem mane in sequenti sabbato..."

Fol. 87v: "...felix Colonia..."

Fol. 97v: "...asinum suum mutare noluit..."

Fol. 99r: "De Tanchelmo heretico et Antuuerpia."

Fol. 102r: "Ista .S. ablato clavorum acumine infidelitatis punctionem..."

Fol. 108v: "...thieduz, thieduz ingeminantes, hoc est: exite, exite."

Fol. 111r: "Tercio anno sui episcopatus hec acta sunt, et quinque postea sedit..."

Fol. 113v: "...etiam si contingerint malivolis et detractoribus non prodesset." Geen *Additamenta*, geen gedicht.

Fol. 114v: "Libri quos scribunt homines ex pellibus mortuorum animalium sive ex alia quacumque corruptibili materia sunt et cum pusillum duraverint ipsi quoque veterascunt et quadam sua morte resolvuntur..."

4. Datering en paleografische kenmerken:

Het oudste gedeelte van codex 12 is twaalfde-eeuws, doch de *Vita Norberti* werd geschreven in de 13de eeuw. De e-caudata komt nog vaak voor.

De dubbele i krijgt niet altijd de diakritische tekens. De staande s komt nog veel voor aan het einde van het woord en de regel. De letters or, pp, bb zijn meestal aanleunend. Er is een beginnende ligatuur tussen c en t.

5. Orthografie:

Fol. 69r : "Norberto, Godefridi, Theobaldo, Thancelmo, Antuwerpia, Clotario ; fol. 70r: Henrici, Paschasio; fol. 69v: nichil, cercius; fol. 70r: euangelice sententie, Henrici, Paschasio, amministrante; fol. 70v: Teutonicus, Herbertus, Hadeuuidis, Friderici; fol. 71r: transguliens [i. p. v. transglutiens], retorsum, loquutio; fol. 72r: Fridericum; fol. 72v: amicitiam; fol. 73r: Sygebernense, sollempniter, ortamenta; fol. 73v: nichil, Ysidori, misteria; fol. 74r: mercers [i. p. v. merces]; fol. 75r: Sigebernense, Liddulphum, Sanctis, Frodare [voor Fritzlar]; fol. 76r: nichil, Eya, Hoyum; fol. 76v: Paschasium; fol. 77r: Valentianas, octabas Pasche; fol. 77v: Burchardum Cameracensem, Theutonice; fol. 78r: sequutus; fol. 79v: perhenni; fol. 81v: signis [i. p. v. segnis]; fol. 82r: Colroiz; fol. 83v: cottidie, Burchardo; fol. 84r: Nivigellam, sequutus; fol. 86r: vincullis; fol. 86v: exorcizata, eya, forifeci; fol. 87v: Friderici; fol. 88r: Ermensendis, Namucensis; fol. 89r: perhennitatis, numquit, optinendam; fol. 92v: Thoma, domino de Coci, Ingelranno, Teotonic; fol. 96r: exorcizatum; fol. 96v: inerguminus, Wesphalie, Capebergensis; fol. 97r: Fredericus, Capenbergenses; fol. 97v: Capenbergense, Elostatense, Varlarens, Teobaldo; fol. 98r: radix bona, id est Rennesburg; fol. 98v: Tiebaldo, honoficice [i. p. v. honorifice], Herbipolis id est Werceburg; fol. 99r: Tanchelmo, Antuuerpia; fol. 99v: scyphum; fol. 100r: hostium; fol. 102r: Lotario, hanelarent; fol. 102v: hostiario; fol. 103r: optinerent; fol. 103v: apud Vivarias; fol. 104v: aliquod annos, Saxsonia, Sclavonia; fol. 105r: abhominabiles, blasphemias; fol. 107r: Antuwerpensi; fol. 108v: ymnis; fol. 109r: karissimi; fol. 111v: Ithalia; fol. 112v: superhabundans.

6. Bibliografie:

Catalogue général..., dl. 5: Metz-Verdun-Charleville, Parijs, 1879, blz. 549, nr. 12 (13de eeuw).

R. VAN WAEFELGHEM, *Répertoire...*, blz. 12 en 372 (13de eeuw).

N. BACKMUND, *Die mittelalterlichen Geschichtsschreiber...*, blz. 107 (13. Jahrh.).

J. VAN DER STRAETEN, *Les manuscrits hagiographiques...*, *Subsidia hagiographica*, nr. 56, blz. 17, nr. 12 (13de eeuw).

S. COLLIN-ROSET, *Une importante bibliothèque de prémontrés: Les manuscrits de Belval à la bibliothèque de Charleville-Mézières*, in *Lotharingia*, 1991, III, blz. 141-172, zie blz. 154, nr. 56 en 158, nr. 35 (geen datering).

7. Belang en opmerkingen:

De *Vita Norberti* komt hier voor in het kader van een verzameling teksten, o. m. van Hugo van Sint-Victor, waartussen zich verder geen *praemonstratensia* bevinden. Van fol. 70r tot 75r worden in de marge de "lectiones" aangeduid voor het liturgisch officie.

Dit hs. is op mikrofilm aanwezig in het "Institut de Recherche et d'Histoire des textes" te Parijs of Orléans (11 rollen nr. 7923).

XI. DONAUESCHINGEN, 450 (L.90).

1. Bewaarplaats en signatuur:

Donaueschingen, Schwarzwald-Baar-Kreis, Baden-Württemberg, nr. 450 (L/90). Volgens R. VAN WAEFELGHEM, blz. 371: 540 (sic) L, 90.

2. Herkomst en beschrijving:

Uit Steingaden, proosdij in Beieren, gesticht in 1147, werd abdij in 1434. Codex met houten platten met wit leder bekleed. Geschreven op perkament in één kolom, door dezelfde hand, 59 folia, met 24 regels per fol. Moderne foliëring op de fotocopie door G. Niemeyer; liniëring zichtbaar op vele folia. Lombarden over twee tot dertien regels. Onvolledig hs., tot kap. 48: "De aperta seditione Parthenopolitanorum civium adversus hominem Dei et constantia eius in necessitate mortis." De hoofdstukken 45 en 47 zijn "mangelhaft" en hoofdstuk 46 (de duiveluitdrijving te Nijvel) ontbreekt volledig (aldus K. A. Barack). Dit is niet juist. Paragraaf 46 staat wel degelijk op fol. 28r/28v. De *Additamenta* en het gedicht worden aangekondigd in de lijst van hoofdstukken vooraan, fol. 2r, maar ontbreken aangezien het hs. onvolledig is.

3. Inhoud:

Fol. 1v: "Incipiunt capitula sequentis operis. De patre Norperto et seculari eius habitu i. cap.

Fol. 2r: "Versus de Norperto felice. lxiii. Expliciunt capitula. Incipit prologus. Tanto proculdubio quisque..."

Fol. 3v: "...plurium assensio comprobasset. Ex. pro. De patre Norberto et seculari eius habitu. Fuit in diebus Henrici... (Salicorum ontbreekt).

Fol. 8v: onderaan: "primus quaternus".

Fol. 9v: naast het spinwonder: "Nota", een woord dat vaak in de marge wordt geplaatst.

Fol. 10r/10v: "Clarevallensis abbas" en "episcopus Tarvanensis" toegevoegd, doch door dezelfde hand.

Fol. 16v: onderaan: "secundus".

Fol. 18r: "Quomodo socium suum exhortabatur. cap.xiii.

Fol. 24v: onderaan: "tertius". Bedoeld is "tertius quaternus".

Fol. 27r: in de marge: "Nivigellam, Nibile ubi beata Gerdrudis requiescit."

Fol. 28r: in de marge: "Nota maliciam demonis."

Fol. 29r: in de marge: "Mirabilia stupenda nota."

Fol. 32r: in de marge: "Nota professionem factam."

Fol. 32v: "quartus".

Fol. 36r: in de marge: "Nota, nota temptationes."

Fol. 38v: "quaternus quintus."

Fol. 39v: in de marge: "Nota obedienciam."

Fol. 40r: naast Traiectum: "Ustriehten."

Fol. 41v: in de marge: "Nota de confessione."

Fol. 45r: in de marge: "Nota quid Herbipolis fecerit."

Fol. 45v: in de marge: "Nota demonem."

Fol. 46v: "sextus".

Fol. 53v: "septimus".

Fol. 56r: in de marge: "Nota mira."

Fol. 57r: in de marge: "Nota visionem."

Fol. 59v: "octavus".

Fol. 59v: "octavus". Expl.: "...cum resonat in auribus eorum beati Pauli depositum quod reservatum...". Einde van de tekst. Het hs. is dus onvolledig en gaat slechts tot de opstand van 1129.

4. Datering en paleografische kenmerken:

Het hs. werd gedateerd als eind 12de-eeuws door K.A. Barack en G. Niemeyer. Het werd geschreven in een vrij groot schrift, met veel afkortingen. De a heeft twee verdiepingen; de letters or zijn aanleunend (02). De diakritische tekens komen enkel voor op de dubbele i. De staande s heeft soms een voetje, soms ook niet. De eind-s wordt soms bovengeschreven, zoniet is het de staande letter. De scheiding tussen de woorden werd niet altijd even duidelijk aangebracht.

5. Orthografie:

Fol. 1r: Norperto, Valencianas, Nivigellam; fol. 1v: Traiectum, Gotfridi, Teobaldo, Vivariam, Tanchelmo, Antuwerpia, Norperto; fol. 2r: Parthenopolitanorum, Italiam, Servacio, guerra; fol. 2v: nichil, meditacione; fol. 3r: ewangelice, Norpertus; fol. 3v: Norberto, Henrici, Paschasio, administrante, Norpertus, nacione, Sanctis, paulolum; fol. 4r: "Herbertus, Hadewic, Hadewigis, Friderici, abilis; fol. 4v: nichil, Babilonie; fol. 5r: Norbertus; fol. 7r: Norbertus; fol. 8r: thesauris; fol. 9v: Norbertus; fol. 10r: evangelio, Norberto, Bernhardo; fol. 10v: Sigebergense, Roda, Liddulphum, Teutonicis, aput; fol. 11r: Cunone; fol. 13v: Valencianas; fol. 14r: Burcardum Cameracensem; fol. 14v: Teutonice; fol. 16v: evangelicum; fol. 18r: Laurencium, thesauros; fol. 18v: Fossas, aput; fol. 22r: Colroiz; fol. 23r: aput, Paschalis, Kalistus, autumpnus; fol. 24r: Cameracensi, Burcardo; fol. 25r: Nivigellam; fol. 26r: refeccione; fol. 29v: Friderico; fol. 30v: Ermensendis; fol. 31r: Florefie; fol. 35r: nichil; fol. 36r: velud; fol. 37r: Symonem sancti Nicolai; fol. 38r: apocalipsi; fol. 42r: Westiphalie, Caphenbergensis, Fridericus; fol. 43r: Caphenbergensem, Elophstatensem et Varlareensem; fol. 43v: Teobaldo; fol. 44v: Radix bona [bovengeschreven: Regensburch, zelfde hand], quicquid; fol. 45r: Partenopolis (Magedeburch), Herbipolis (Wurceburch); fol. 46v: Tanchelmo, Antwerpia, Antuwerpie; fol. 47v: Michaelis; fol. 48r: buphonem, ciphio; fol. 52r: Spiream.

6. Bibliografie:

K.A. BARACK, *Die Handschriften der Fürstlich-Fürstenbergischen Hofbibliothek zu Donaueschingen*, Tübingen, 1865, blz. 307, nr. 450 (L. 90): (einde 12de eeuw).

R. VAN WAEFELGHEM, *Répertoire...*, blz. 287 en 371 (12de eeuw).

N. BACKMUND, *Die mittelalterlichen Geschichtsschreiber...*, blz. 107 (12de eeuw).

7. Belang en opmerkingen:

Vooraan in deze codex werd het drukwerk ingebonden: "De vita et moribus divi Norberti quondam Archiepiscopi Magdeburgensis, Sacri Praemonstratensis Ordinis fundatoris. Carmen Heroicum Encomiasticum... A Michaea Vbisero Silesio P.L. Monachii Autoritate et impensis Reverendi Domini Staingadiensis Abbatis, Adamus Montanus excudebat. M.D.LXXIX."

XII. GENT 477, 12de eeuw, uit Drongen

1. Signatuur en bewaarplaats:

Universiteitsbibliotheek, Handschriftenkabinet, Rozier 9, B-9000 GENT, hs. nr. 477. Oude signaturen: J. Walwein de Tervliet, nr. 215; J. de Saint-Genois, 153.

2. Herkomst en beschrijving:

Uit de Norbertijnenabdij Drongen bij Gent, Oost-Vlaanderen, premonstratensisch sedert 1138. Op het eerste schutblad staat: "Sum fratris Gerulfi Borluut, monachi, canonici monasterii Trunciniensis, Ordinis sancti Norberti, Praemonstratensis, Gandensis dioecesis, pastoris et magistri in Nevele emeriti, atque utinam religiosi, omniumque confratrum religiosorum. 1585. - Fide ad virtutes." De codex behoorde dus ten minste eind 16de eeuw toe aan de Norbertijnenabdij van Drongen.

Beschrijving: Perkament-hs. van 62 folia, 187 X 120 mm, op één kolom van 26 regels. De moderne foliëring met potlood nummert de blz. van 9 tot 133, met blz. 37 dubbel; liniëring met loodstift zichtbaar. De gaatjes voor het liniëren zijn meestal zichtbaar in de marge. Titels en initialen in rood. Weinig notities in de marge (blz. 66: "candidas vestitus"; blz. 68: "Nota tria"; blz. 72: "ecclesia premonstratensis"; blz. 87: "ultio divina...tria monasteria"; blz. 93: "hereticus Tanchelmus").

3. Inhoud:

Blz. 9: "Vita sancti Norberti sub Gregorio .13. canonizati" [16de eeuw]. "De Norberto et seculari eius habitu. Capituli in vita Norberti archiepiscopi." Onderaan: "Vita monachi arctus annulus est. B. Norbertus nunc pro sancto colendus est quia ordinaria autoritate approbatus -1582-.

Blz. 10-11: Lijst van hoofdstukken is onvolledig en gedeeltelijk dubbel. Blz. 12: "Prologus in librum de iniciis et incrementis premonstratensium. Tanto proculdubio quisque..."

Blz. 14: "...quem plurium assensus comprobasset. Incipit Liber de Norberto et seculari eius habitu. Fuit in diebus Heinrici iunioris cesaris augusti, Paschali...". "Salicorum" ontbreekt.

Blz. 16: "...imminet dorso fugitivi, deiciens ascensorem et erigens curvum. Tum vero deinde sensim atque paulatim interior verbi Dei gladius...". De passage over Vreden ontbreekt dus.

Blz. 24: "Quare patiuntur sancti mala que non faciunt .V.".

Blz. 30: Naast de passage van het spinwonder in de marge: "miraculum" [latere hand].

Blz. 31: "In Norberto eminet fides, in Bernardo caritas, in Milone humilitas." Bovengescreven: "Clarevallensi" en "Tarvanensi episcopo".

Blz. 37bis: "Anno igitur post incarnationem Domini nostri Jhesu Christi .m°. c°. x°. viii°, mense Junio..."

Blz. 41: "Quomodo socium suum exhortabatur."

Blz. 43: "Erat enim feria .iiii^a. quando homini Dei primo indicatum est. Factum est autem mane in sequenti sabbato..."

Blz. 84: "...asinum suum mutare noluit..."

Blz. 117: "...theiduz, theiduz ingeminantes, hoc est: exite, exite..."

Blz. 128: "De tribus visionibus quibus post discessum suum visus est. LIII."

Blz. 133: "...malivolis et detractoribus non prodesse. Explicit vita sancti Norberti. Canonizati sub Gregorio .13. anno 1582." [Latere hand, eind 16de eeuw].

4. Datering en paleografische kenmerken:

Het hs. werd steeds als 12de-eeuws gedateerd. Het werd in één kolom geschreven en door dezelfde hand. De e-caudata komt soms nog voor (blz. 9: ecclesia; blz. 11: beatę Marię). De eind-s is nog bijna altijd de staande letter, tenzij zij bovengescreven is. De verbinding or wordt steeds als 02 weergegeven. De eind-e heeft een sierstreepje naar boven toe. Ook de woordscheiding wordt aldus aangeduid. De dubbele i krijgt niet altijd de diakritische tekens. Uitzonderlijk wordt het diakritisch teken ook reeds aangebracht op de enkele i (blz. 26: providentia). Op blz. 11 vergat de rubricator de hoofdletters in te vullen. Beginnende ligatuur tussen c en t. De a heeft twee verdiepingen, de l en vooral de p een voetje. Expunctuering komt voor, maar ook doorstreping (blz. 51, 71, 91) of beide tegelijk (blz. 92).

5. Orthografie:

Blz. 9: Norberto, Valentianas, Fossas, Nivellam; blz. 10: Godefridi, Theobaldo, Tanchelmo, Antwerpia, persecutionibus, Clotario; blz. 11: aput Vivaria, Thancelmo, Antuwerpia, Ithala, Clotario; blz. 13: evangelice; blz. 14: Heinrichi, Paschali, Sanctis, uitgepunctueerd en in de marge: de Zantis; Herbertus, Haduugis, Hadwidis, Frederici; blz. 15: strenuus, tanquam; blz. 17: Salamon; blz. 18: euangelista; blz. 19: suppremos; blz. 20: habundante, Sigebergense; blz. 21: evangelium; blz.

24: ydiotis, ydonee; blz. 26: verumptamen; blz. 28: cohercendo; blz. 29: haranea, aranea; blz. 30: inhermis; blz. 31: clippeo, Liddulphum; blz. 32: Frixlare; blz. 34: Hoyum; blz. 36: Valentias; blz. 37: octabas Pasche, Borchardum, hostium; blz. 38: theutonice, hanelaret; blz. 45: abbreviato; blz. 47: Colroiz; blz. 50: verumptamen; blz. 51: Borchardo; blz. 53: Nivigellam; blz. 55: Sathan, nunquid, cybum; blz. 56: Nivellam; blz. 57: Nivigellam; blz. 58: collumpne, choruscum, teutonico; blz. 59: exorzizata, forifeci; blz. 61: Frederico, felix Colonia; blz. 63: Ermensendis, Namucensis; blz. 64: optinendam; blz. 69: habundabit; blz. 71: de sicco paludum, [bovengeschreven: succo], verumptamen; blz. 73: Thoma, domino de Coci, Ingelranno, Teutonici, Batholomeo; blz. 85: Godfridi, Wesphalie, Godefridus, Fredericus, elemosynam; blz. 87: inhermis, Capebergensen, Elophstatensem, Varlarenssem; blz. 90: Werceburg; Herbipolis; blz. 93: Tanchelmo, Antwerpia, Antuuerpensem; blz. 96: cypho, buphonem, scypho, inquit; blz. 100: hyrsuta; blz. 101: archyepiscopus, cybo; blz. 112: abprobata; blz. 117: sollempniis, solempnitas; blz. 118: karissimi.

6. Bibliografie:

Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde, 1839, VII, blz. 546 (14de eeuw); 1843, VIII, blz. 552 (eind 12de eeuw).

R. WILMANS, *Introductio...*, blz. 670 (12de of 14de eeuw).

J. DE SAINT-GENOIS, *Catalogue méthodique...*, blz. 168-169, nr. 153 (eerste helft 12de eeuw!).

Analecta bollandiana, 1884, III, blz. 194-197, nr. XIV (12de eeuw).

A. POTTHAST, *Bibliotheca...*, dl. 2, blz. 1494 (sec. 14, nr. 215).

L. GOOVAERTS, *Écrivains...*, dl. IV, blz. 1909, blz. 21 (12de eeuw).

R. VAN WAEFELGHEM, *Répertoire...*, blz. 299 en 371 (12de eeuw).

Catalogus codicum Latinorum..., *Subsidia hagiographica*, 25, Brussel, 1948, blz. 80-83, nr. XIV (seculo XII).

N. BACKMUND, *Die mittelalterlichen Geschichtsschreiber...*, blz. 107 (12de eeuw).

A. DEROLEZ, *Inventaris van de handschriften in de Universiteitsbibliotheek te Gent*, Gent, 1977, blz. 41: hs. 477 (S.-G. 153), (12de eeuw).

7. Belang en opmerkingen:

De codex van Gent werd in 1921 uitgeleend aan R. Van Waefelghem te Marchienne, aldus een ingeplakte strook. Het nr. 6 en het begin van nr.

7 van de uitgave van de *Acta Sanctorum* ontbreken, aldus J. de Saint-Genois, blz. 194. D. w. z. het bekeringsverhaal op weg naar Vreden.

XIII. GRIMBERGEN, 13de eeuw.

1. Bewaarplaats en signatuur:

Abdijarchief Grimbergen, Kerkplein 1, B-1850 Grimbergen. Volgens R. VAN WAEFELGHEM, blz. 372: nr. 232.

2. Herkomst en beschrijving:

Misschien uit Prémontré, de moederabdij van Grimbergen, aldus P.J. Delestré.

Perkamentcodex van 67 folia in lederen band, 24 X 17 cm. Voor zover bekend behoorde dit hs. steeds toe aan de abdij van Grimbergen. Op fol. 1 staat de vermelding: *Liber ecclesiae Grimbergensis*. Schriftspiegel: eerste fol. 163 X 112 à 115 mm; tweede fol. 165 X 100 à 103 mm. Geen foliëring; de liniëring is zichtbaar op enkele folia, vooral naar het einde van de tekst toe. De *Vita Norberti* beslaat 48 folia; geschreven op één kolom van 31 regels; de daaropvolgende *Vita Malachiae*, fol. 49-67v, van een andere hand, op twee kolommen. De initialen en titels zijn in rood of rood en blauw en met gevarieerde versiering. De notities in de marge dienen enkel om een afkorting te verduidelijken of om de aandacht te vestigen op wat in de tekst staat.

3. Inhoud:

Fol. 1r: *Incipit prologus de initiis et incrementis premonstratensis ordinis. Tanto proculdubio quisque fidelis et pius animus...*

Fol. 1v: "...quem plurimum assentio comprobasset. Incipiunt capitula in vita Norberti archiepiscopi. De Norberto et seculari eius habit[u].j.

Fol. 2v: "*Incipit liber de Norberto et seculari eius habitu .j. Fuit in diebus Heinrici iunioris Cesaris augusti...*". Onderaan [geschrift van eind 16de eeuw]: "*Norbertus hic catalogo divorum ascriptus est a Ponti. Max. Gregorio xijº anno 1582 .5. calendas augusti Pontificatus eius .xiº.*"

Fol. 3v: "...deiciens ascensorem et erigens curvum. Tum vero deinde sensim atque paulatim interior verbi Dei gladius...". Het bekeringsverhaal met de bliksemslag op weg naar Vreden ontbreekt dus.

Fol. 6r: "*Quare patiuntur sancti mala que non faciunt .v.*". Het vijfde hoofdstuk over het lijden der heiligen is dus wel aanwezig.

Fol. 8v: "In Norberto eminet fides, in Bernardo Clarevalensi caritas, in Milone Tarvanensi episcopo humilitas."

Fol. 13r: "Quomodo socium suum exhortabatur .xiiij.

Fol. 14r: "Erat enim feria .iiii^a. quando homini Dei primo indicatum est. Factum est autem mane in sequenti sabbato..."

Fol. 21r: "Quomodo professiones fieri instituit .xxiiij. In de marge: "ja lectio in octavis" [16de eeuw?].

Fol. 25v: "...ad ultimum valde de pace..."

Fol. 30v: "...tamen asinum suum mutare noluit...dirupta ventris torace idem Fredericus sedens in prandio medius crepuit..."

Fol. 37r: "...ista ablato clavorum acumine infidelitatis punctionem insinuans..."

Fol. 43r: "...theiduet, theiduet ingeminantes, hoc est: exite, exite..."

Fol. 46r: "Tercio anno episcopatus sui hec acta sunt et quinque postea sedit..." "Quomodo in Italia ivit cum Innocentio papa et Lothario rege. lii."

Fol. 47v: "De tribus visionibus quibus post discessum suum visus est."

Fol. 48v: Explicit: "...non poterunt obesse benivolis et si contigerint malivolis et detractoribus non prodesse. Versus: Anno milleno centeno bis quoque deno. Sub patre Norberto Premonstrati viget ordo." De *Additamenta* van Cappenberg en het gedicht: *Felix Norbertus* ontbreken.

Fol. 49 tot 67v: "Incipit prefatio domni Bernardi abbatis Clarevallensis in vita S. Malachie archiepiscopi. Semper quidem opere precium fuit illustres sanctorum describere vitas, ut sint in speculum et exemplum..."

4. Datering en paleografische kenmerken:

Het hs. werd steeds als dertiende-eeuws gedateerd. Voor vergeten woorden werd een kruisje in de tekst geplaatst (+) en ze werden onderaan het fol. bijgeschreven, zie fol. 4v, 18r, 18v, 24r, 27v, 45r. De beginletters vertonen een zeer gevarieerde versiering van lineaire en groteske motieven in rood en blauw. Het geschrift is mooi en regelmatig. De staande s komt nog voor zowel aan het einde van een woord als aan het einde van de regel. De diakritische tekens op de enkele en dubbele i komen zelden voor en het is mogelijk dat er later zijn toegevoegd. De e-caudata komt nergens meer voor. Aanleunende letters vindt men regelmatig, nl. steeds in de verbinding 02 (=or), maar ook bij be, od, do, de, ho, oc, oq, po, pr. De letter d is soms de rechte letter maar soms ook met de vlag gekromd naar links. Het voorvoegsel con- wordt steeds weergegeven als de omgekeerde C. De beginnende breking is aanwezig

en de eind-e en i hebben een sierstreepje naar boven toe. Ook de streep voor de woordscheiding wordt geschreven als een haarstreepje naar boven toe. Beginnende ligatuur tussen c en t; volledige tussen s en t. Voor de verbetering wordt meestal doorstreping gebruikt. Het woordje "et" wordt op drie manieren geschreven: voluit of met de twee daartoe bestemde tekens.

5. Orthografie:

Fol. 1r: erumpnis, nichil, quicquid; fol. 1v: sathanas, Norbertus, euuangelice, michi; fol. 2r: Valentianas, Fossas, Nivellam, Traiectum, Theobaldo, Tanchelmo, Antwerpia; fol. 2v: persecutionibus, Parthenopolitanorum, Clotario, Heinrichi, Paschali, Teutonicus, Sanctis, Troia, Herbertus, Hadiwigis of Haduvigis, sompnum, Frederici; fol. 3r: strenuus, ideotas; fol. 3v: habundavit, Babilonis; fol. 4r: euuangelista, Fredericum, prima voce; fol. 5r: Sigebergense; fol. 5v: erumpnose, Ysidori; fol. 7r: verumptamen; fol. 8r: tanquam, haranea, aranea; fol. 8v: Segebergense, monacorum; fol. 9r: Liddulphum, Frixlare; fol. 10r: Hoyum, hyemes, Paschalem; fol. 10v: Valentias; fol. 11r: Valentianas, Borchardum; fol. 11v: theutonice; fol. 12r: quicquid; fol. 12v: hanelaret, sollempnia; fol. 13v: apud Fossam; fol. 15r: Gemblacum; fol. 16r: Paschalis; fol. 17r: Borchardo; fol. 17v: Nivigellam; fol. 19v: choruscum, teutonico; fol. 20r: cybum; fol. 20v: felix Colonia; fol. 24v: Thoma, domino de Coci, Ingelranno; fol. 27r: hostiis...clausis; fol. 27v: ostium, Nivigelle; fol. 28v: dyabolus; fol. 29v: Godefridi, Uuestphalie, Capebergensis; fol. 30r: Wesphalie; fol. 30v: Elophstatensem, Theobaldus; fol. 31v: Rennesburg, Radix bona, Werceburg, Herbipolis; fol. 32r: apud Vivarias; fol. 33r: Tanchelmo, Antuuerpia; fol. 34r: cyphum, bubphonem; fol. 36r: horibilis, hyrsuta; fol. 37r: hanelarent, Alberto [i. p. v. Albero]; fol. 38r: inhermis; fol. 39v: hostium, ostiarius; fol. 40v: nundum; fol. 42v: adquiescere; fol. 43v: karissimi; fol. 46v: strenuus; fol. 47r: Lothorio, Lotharium.

6. Bibliografie:

- R. VAN WAEFELGHEM, *Répertoire...*, blz. 103 en 372 (13de eeuw).
 P.J. DELESTRÉ, *Vita S. P. Norberti in archivo abbatis Grimbergensis*, in *Anal. Praem.*, 1930, VI, blz. 409-410 (12de of begin 13de eeuw).
 J. DE MEYER, *Het archief der abdij*, in *Eigen Schoon en De Brabander*, 1958, XLI, blz. 251: (13de eeuw).
 J. DE MEYER, *Grimbergen. Uitgegeven...*, blz. 91: (13de eeuw).

N. BACKMUND, *Die mittelalterlichen Geschichtsschreiber...*, blz. 107 (13. Jahrh.).

7. Belang en opmerkingen:

Bij een vergelijking van het hs. met de varianten aangeduid in de uitgave van J.C. vander Sterre blijkt dat negen varianten die de uitgever aanduidt als afkomstig van het *Hs. Grimb.* in feite niet in dit hs. voorkomen, terwijl dat voor dertien andere wel het geval is. Vandaar de vraag: heeft J.C. vander Sterre dit hs. gebruikt en de varianten onnauwkeurig aangeduid of bestond er nog een ander hs. van Grimbergen dat nu verloren is?

XIV. HAMBURG, fragment van *Vita A.*

1. Bewaarplaats en signatuur:

Hamburg, Staats- und Universitätsbibliothek, Von-Melle-Park 3, D-20146 Hamburg: Scrin. 17, Fragment 21.

2. Herkomst en beschrijving:

Zie W.M. GRAUWEN, *Een fragment van de Vita Norberti A te Hamburg*, in *Anal. Praem.*, 1984, LX, nr. 3-4, blz. 153-162. Daar vindt men een afbeelding, uitgave en commentaar.

3. Bibliografie:

T. BRANDIS, *Die Codices in scrinio...*, blz. 61: Scrin. 17, 21. Fragment (14de eeuw).

W.M. GRAUWEN, *Een fragment...*, blz. 153-162 (ca. 1300).

XV. INNSBRUCK, 329.

1. Bewaarplaats en signatuur:

Innsbruck, Universitätsbibliothek, Innrain 50, A-6010 Innsbruck.

2. Herkomst en beschrijving:

Volgens de algemene mening uit Wilten, te Innsbruck in Oostenrijk (Tirol), dat in 1138 premonstratensisch werd. De herkomst blijkt echter niet uit het hs. zelf. Het perkament-hs. werd geschreven op één kolom, van 24 tot 26 regels, door dezelfde hand. Moderne foliëring; liniëring soms zichtbaar. De lombarden met penwerk zijn meestal twee regels hoog. Grote versierde initialen op fol. 2r en 3v. Afmetingen: 21 X 14,5

cm. Zie de recente beschrijving door W. Neuhauser in *Anal. Praem.*, 1991, LXVII, nr.1-2, blz. 93-94. Dit hs. ontbreekt in de lijst van G. Niemeyer.

3. Inhoud:

Fol. 1r: "Liber de initiis et incrementis Praemonstratensium, auctoris eiusdem Ordinis sed anonymi, ex quo sua Surius sumpsit. Anno 1280 (18de eeuw, aldus W. Neuhauser)

i De Norberto et seculari eius habitu. Het vijfde hoofdstuk over het lijden wordt niet aangekondigd. Onderaan fol. 1r: "Auctorem hunc fundatoris Ordinis nostri contemporaneum pluris facere debemus, quia plures Neotericos fundatorum acta multa verborum copia atque ornatu in lucem proferentes. Adrian. a Moerbech tom. 1 Scalae purpur. grad. 3. collar. 2 § 1, fol. 845." (eveneens 18de eeuw).

Fol. 2r: "De tribus visionibus quibus post discessum suum visus est. Explicunt capitula. Prologus in librum de iniciis et incrementis premonstratensium. Tanto procul dubio quisque fidelis..."

Fol. 3v: "Salicorum" ontbreekt.

Fol. 5r: "...deiciens ascensorem et erigens curvum. Tum vero deinde sensim atque paulatim interior verbi Dei gladius...". Dus niets over Vreden.

Fol. 6r: "...prima voce..."

Fol. 8v: "Quare patiuntur sancti mala que non faciunt."

Fol. 12v: "In Norberto eminet fides, in Bernardo Clarevallensi karitas, in Milone Tarvanensi episcopo humilitas."

Fol. 17r: "Anno post incarnationem Domini millesimo .C°.XVIII°, mense Junio, ...".

Fol. 19v: "Quomodo socium suum exhortabatur."

Fol. 20r: "Erat enim feria .iiii. quando homini Dei primum indicatum est. Factum est autem /fol. 20v/ mane sequenti sabato..."

Fol. 31v: "...secularium.." in plaats van "regularium" in de marge later verbeterd.

Fol. 41v: "...asinum suum mutare noluit...medius crepuit."

Fol. 50v: "...ista ablato clavorum acumine infidelitatis punctionem insinuans..."

Fol. 58v: "...thieduz, thieduz ingeminantes, hoc est: exite, exite."

Fol. 62r: "Tercio anno episcopatus sui hec acta sunt et quinque postea sedit..."

Fol. 64v: "De tribus visionibus quibus post discessum suum visus est."

Fol. 66r: "...malivolis et detractoribus non non [sic, dittografie] prodesse." Geen *Additamenta*, geen gedicht. Door latere handen: "Explicit vita beati Noberti patris nostri. Obuit [sic] iste sanctus. Annus erat incarnationis millesimus centesimus trigesimus quartus, feria quarta Pentecostes octavo Idus Junii, papa Innocentio anno quinto, regnante Lothario anno nono.

Sanctus Norbertus meritorum fruge refertus
Muneris est certus, beatorum sorte repertus
Qui pater es morum, memor eris nunc filiorum."

4. Datering en paleografische kenmerken:

Misschien 1280 volgens W. NEUHAUSER, *Das "Opusculum compendiosum" ...*, 1990, blz. 93. Regelmatige gotische minuskel (W.N.).

Aanleunende letters: or, bo, be, po. De eind-s is vaak nog de staande letter. De dubbele i heeft diakritische tekens, de enkele i slechts zelden, tenzij ter verduidelijking. Veel afkortingen. Het vraagteken wordt gebruikt in schuine vorm (fol. 31r, 31v) en de uitpunctuering (fol. 7v, 27v, 30r, 31r, 35r, 51v, 59v, 60v, 61v). De a heeft twee verdiepingen; de l is zonder lus; de staande s heeft een voetje.

5. Orthografie:

Fol. 1r: Sathanas; fol. 1v: hedificari, Teobaldo, Vivaria, Thancelmo, Antuwerpia; fol. 2r: Clotario, Ytaliā, Innocentiano papa; fol. 3v: Heinrici, Pascali, Teotonicus, Herbertus, Haduuidis, sompnū; fol. 4r: Frederici, ydiotas; fol. 4v: Babylonie, Babilonis; fol. 5r: rehedificans; publice; fol. 5v: tyrocinia; fol. 6r: Fredericum; fol. 6v: supremos, Babilonie; fol. 7r: Sigebergense, misteria, euuangelium; fol. 7v: amministrabatur, ortamenta, ydonea, nichil; fol. 8r: Ysidori; fol. 8v: ydiotis, ammirande; fol. 9r: duplex; fol. 10r: verumptamen, nichilo; fol. 11r: euuangelio, coercedo; fol. 12r: haranea, inhermis; fol. 12v: karitas, clippeo, Sigebergensem; fol. 13r: Liddulfum, Frixlare; fol. 13v: prothoplaustro; fol. 14r: eia, superhabundanti; fol. 14v: Hoyum; fol. 15r: Paschalem; fol. 15v: karitate, sabato; fol. 16r: Borcardum Cameracensem; fol. 16v: theutonice, karitate; fol. 17r: nephas; fol. 17v: dompnus, quicquid; fol. 18v: abatiis; fol. 19v: optinuit, aborreret; fol. 20v: sabato; fol. 22v: Colroiz; fol. 23r: aput; fol. 23v: verumptamen, abatibus; fol. 24r: Borcardo; fol. 24v: cotidie, karitatis; fol. 25r: hedificium, Nivigelam; fol. 25v: iccirco, yeme, tyrones; fol. 26r: numquit, sathan; fol. 26v: inquit, velud; fol. 27v: capud, columpne, teutonica; fol. 28v:

reliquid; fol. 29r: hedificare; fol. 29v: capud; fol. 30r: Ermensendis, velud; fol. 30v: optinendam, abates; fol. 31r: perhennitatis, karitatis; fol. 31v: aborreant; fol. 32r: conffertissimis; fol. 32v: exorruit; fol. 33v: hedificandum; fol. 34r: verumptamen; fol. 34v: hedificium, Thoma, domino de Cuci; fol. 35r: Ingelranno, Teotonici; fol. 35v: in octabis; fol. 36v: ydiotas; fol. 37r: exalaret; fol. 38r: hostium, inquit; fol. 39v: ydiotas; fol. 39r: aput; fol. 40r: Nuesphalie; fol. 41r: helemosina, Capebergensis, Fredericus; fol. 41v: Uuasphalie; fol. 42r: Tiebaldo, Theobaldus; fol. 42v: helemosinis; fol. 43r: Rennesburg, radix bona, Tiebaldo; fol. 43v: redditu [i. p. v. reditu], Uuerceburg, Herbipolis; fol. 44v: vesperum, inquit; fol. 45r: Tanchelmo, Antuuerpia; fol. 45v: benivolentiam, karitate; fol. 46v: ciphum, buphonem, hyemps; fol. 54r: ylari facie; fol. 56r: consuetuetudo; fol. 58v: hedificare, hystoria; fol. 59r: karissimi; fol. 65r: karissimi; fol. 66r: benivolis, malivolis.

6. Bibliografie:

A. STARA, *Wiltner Handschriften in der Innsbrucker Universitätsbibliothek*, in *Anal. Praem.*, 1942, XVIII, blz. 144 (slechts twee regels, 13de eeuw).

A. HAIDACHER, *Studien und Wissenschaft im Stifte Wilten im Mittelalter und Neuzeit*, dl. I, *Bis zur Gründung der Universität Innsbruck (1669)*, in *Veröffentlichungen des Museum Ferdinandeum*, 1956, XXXVI, blz. 20, noot 329 (13de eeuw).

J.B. VALVEKENS, *Formatio theologica in abbatia Wiltinensi*, in *Anal. Praem.*, 1958, XXXIV, blz. 354 [erronee n° 343 loco 329].

N. BACKMUND, *Die mittelalterlichen Geschichtsschreiber...*, blz. 107 (13. Jahrh.).

W. NEUHAUSER, *Bibliotheca Wiltinensis...*, Innsbruck, 1988, blz. 98 (13de eeuw).

W. NEUHAUSER, *Das "Opusculum compendiosum" ...*, blz. 93-94 (13de eeuw, 1280).

7. Belang en opmerkingen:

Zoals in vele hss. van de *Vita B*, die jarenlang werden voorgelezen, werden waarschijnlijk nadien verduidelijkingen in de tekst aangebracht, zo bijvoorbeeld diakritische tekens of punten op de enkele i.

XVI. INNSBRUCK, 661.

1. Bewaarplaats en signatuur:

Innsbruck, Universitätsbibliothek, Innrain 50, A-6010 Innsbruck. Oude signatuur: volgens R. VAN WAEFELGHEM, blz. 372: nr. 714. Twee oude Wiltener signaturen, een oude (6)176 en een jongere XXXII E 23 (aldus W. Neuhauser, blz. 94).

Dezelfde auteur signaleert nog een 17de eeuwse signatuur aan de binnenzijde van het voorplat, die slechts met de ultraviolet lamp te lezen is, nl. "Wiltthau".

2. Herkomst en beschrijving:

Uit de abdij Wilten te Innsbruck in Oostenrijk (Tirol) die in 1138 premonstratensisch werd. Het perkament-hs. werd geschreven op één kolom, van slechts 15 of 16 regels, door dezelfde hand. 208 folia, 18,5 X 13,5 cm. De foliëring is modern; de liniëring is op vele folia zichtbaar. Een recente beschrijving vindt men bij W. NEUHAUSER, *Das "Opusculum compendiosum"* ..., blz. 94-95. Afmetingen volgens W. Neuhauser: 140 X 190 mm, 127 fol. *Vita B*, *Additamenta* en gedicht. Volgens de beschrijving van W. Neuhauser, blz. 95, zou een notitie uit de 17de eeuw aangebracht aan de binnenzijde van het voorplat misschien aanduiden dat het gebruikte hs. voor dit afschrift uit Prémontré stamde. Daar stond nl. "Incipit vita sanctissimi patris nostri Norberti archiepiscopi Magdepurgensis ordinis nostri institutoris ex veteri manuscripto monasterii Praemonstratensis (daarna uitgestreept wellicht) nec non ex sacris et aliis."

3. Inhoud:

Fol. 0v: "Incipit vita sanctissimi patris nostri Norberti archiepiscopi Magdepurgensis ordinis nostri institutoris ex veteri manuscripto monasterii premonstratensis [verder onleesbaar gemaakt: nec non ex sacris et aliis?]"

Fol. 1r: "Capitula sequentis operis. Cap.j. De Norperto et seculari eius habitu."...v. De constantia fidei in discriminatione vite et mortis." Het vijfde hoofdstuk over het lijden ontbreekt. Stempel onderaan: "OENIPONTANA BIBLIOTHECA".

Fol. 1v: "xijj. Quomodo socium suum exhortabatur."

Fol. 3r: "liijj. De tribus visionibus quibus post discessum suum visus est. Quod famem predixit. LV." ... "Versus de Norperto. Incipit prologus in librum de iniciis et incrementis premonstratensium."

Fol. 3v: "Tanto proculdubio quisque fidelis..."

Fol. 5v: "...plurimum assensio comprobasset. Explicit prologus."

Fol. 6r: "Incipit liber de Norperto est seculari eius habitu. Capitulum primum. Fuit in diebus Heinrichi...". "Salicorum" ontbreekt, "lenis" i.p.v. "levis".

Fol. 8v: "...deiciens ascensorem et erigens curvum. Tum vero deinde sensim atque paulatim...". Het bekeringsverhaal op weg naar Vreden ontbreekt dus.

Fol. 11r: "...libenter tamen et lenta [sic, i. p. v. leta] responsione annuit se facturum...".

Fol. 16v: "...5. De constantia fidei in discrimine vite et mortis." Het hoofdstuk over het lijden ontbreekt.

Fol. 18r: "In Norperto eminet fides, in Bernhardo caritas, in Milone humilitas."

Fol. 26r: "Anno igitur post incarnationem Domini nostri Jesu Christi .m°.c°.viii°, mense Junio..."

Fol. 30r: "Quomodo socium suum exhortabatur. 13."

Fol. 32r: "Erat enim feria tertia quando homini Dei primo indicatum est. Factum est autem mane in sequenti sabbato..."

Fol. 39v: "Quo deducto et finito concilio, papa non post multum devenit. Inito episcopus cum papa..."

Fol. 106r: "...thiedueth, thieduet ingeminantes, hoc est: exite, exite..."

Fol. 113v: "Tertio anno sui episcopatus hec acta sunt et quinque postea sedit..."

Fol. 118r: "De tribus visionibus quibus post discessum visus est."

Fol. 121r: "...malivolis detractoribus non prodesse. De communi patre nos quoque Cappenbergenses filii..."

Fol. 127r: "...eterna cum illo recipiamur in gloria. Amen. Felix Norpertus primus pater ordinis huius..."

Fol. 127v: "Hoc aput examen nos protegat. Amen. Ita beati fratris nostri."

Fol. 128r: "Incipit prologus in vitam beatissimi fratris nostri Joseph de ordine Premonstratensium. Jesu Christi qui cum Patre et Spiritu Sancto facis mirabilia...". Deze tekst loopt tot fol. 208v volgens W. Neuhauser.

4. Datering en paleografische kenmerken:

14de eeuw volgens G. Niemeyer en W. Neuhauser.

Het hs. werd geschreven op één kolom, in een grote en verzorgde textura, zodat er slechts 15 of 16 regels per fol. staan. De foliëring is modern; de liniëring is hier en daar zichtbaar. De eind-s is bijna nooit meer de

staande letter (zie echter o. m. fol. 2r en 4v). De diakritische tekens staan ook op de enkele i. Vraagtekens worden gebruikt in schuine richting. Er worden veel afkortingen gebruikt, zodat de oplossing soms in de marge moest worden verduidelijkt voor de voorlezers (zie b. v. fol. 60r, 62r, 63r, 67v, 112v). Aanleunende letters vindt men in de verbindingen: or, ar, bo, de, do, pr, po, oc. De a heeft twee verdiepingen; de l is zonder lus, doch met voetje.

5. Orthografie:

Fol. 1r: Norperto; fol. 1v: aput, Kalisto, sathanas; fol. 2r: Gotefridi, Theobaldo, Thanhelmo; fol. 2v: Nortperto; fol. 3r: quit, guerra, Nortperto; fol. 4r: quitquit; fol. 4v: aput; fol. 5r: ewangelice, Nortpertus, legitimo; fol. 6r: Heinrici, Paschasio, Nortpertus, Teutunicus, Sanctis, Troia, paulolum; fol. 6v: Haedewich, Friderici, strennuus; fol. 7r: ydiotas, hy-laris, wltu, nichil; fol. 7v: quit, Babillonie; fol. 8r: iehenne, velud; fol. 8v: Norpertus; fol. 9v: dyabolo, aput, quitquit; fol. 10r: excercitati [i.p.v. inexcercitati], ewangelicus, quit; fol. 10v: euangelista, Norperto; fol. 11r: Fridericum; fol. 11v: aput; fol. 12r: Norpertus, aput; fol. 13r: Sigbergense; fol. 13v: ewangelium; fol. 14r: quitquit; fol. 15r: Ysydori; fol. 16v: Norpertus; fol. 17r: quitquit, haranea[1x]; fol. 18r: quit; fol. 18v: Sigwergense, Liddulfum; fol. 19r: Frixlare, Conone; fol. 21r: quitquit; fol. 21v: Hoyum, aput, cappella; fol. 22v: hyemes, Paschasium; fol. 23r: Valencianas; fol. 24r: Borchardum; fol. 24v: Norpertum; fol. 25r: theotonice; fol. 26r: Norpertum; fol. 26v: aput, Norpertum, relictisz; fol. 28r: ewangelicum; fol. 32r: hostio, utquit; fol. 33r: paulolum; fol. 33v: adbreuiato; fol. 36r: Colroiz; fol. 37r: Calisto; fol. 37v: Calistus; fol. 38r: Paschasii; fol. 38v: Calistus; fol. 39v: ewangelice; fol. 41v: Vigellam; fol. 45r: Nivigellam; fol. 46r: Vigellense; fol. 47r: teutonico; fol. 48r, exorzizata; fol. 49r: festigia; fol. 51r: Ermensendis, Namucensis; fol. 51v: velud; fol. 52v: rennuunt; fol. 56r: cilio [i.p.v. cilicio]; fol. 60v: Coci, Ingelrano; fol. 61r: Theutonici; fol. 66r: apokalipsi; fol. 71r: exorzizatum; fol. 72v: Gotefridi, Wesphalie; fol. 73r: Cappenbergenis, Fridericus; fol. 75r: Theobaldo; fol. 75v: Theowaldus; fol. 77r: Regensburch, radix bona; fol. 78r: Herbiopolis, id est Wirzeburch; fol. 80v: Thanhelmo, Antwerpia; fol. 81r: Zanchelmus; fol. 88v: Deobaldus; fol. 92r: kathedra; fol. 95r: haut; fol. 105r: sangwinem; fol. 106r: ymnis; fol. 121v: Wesphalie; fol. 122v: Elofstatensi; fol. 125v: Bonlant; fol. 126r: guerra.

6. Bibliografie:

L. GOOVAERTS, *Écrivains...*, dl. IV, blz. 368 (midden 14de eeuw).

B. WOZASEK en O. MANNL, *Der hl. Norbert...*, blz. 9-10 (midden 14de eeuw).

R. VAN WAEFELGHEM, *Répertoire...*, blz. 324 en 372 (14de eeuw, 15de eeuw, 1420).

A. STARA, *Wiltner Handschriften in der Innsbrucker Universitätsbibliothek*, in *Anal. Praem.*, 1942, XLIII, blz. 144 (slechts twee regels, 13de eeuw).

A. HAIDACHER, *Studium und Wissenschaft im Stifte Wilten...*, dl. I, blz. 20, noot 60 (13de eeuw).

N. BACKMUND, *Die mittelalterlichen Geschichtsscheiber...*, blz. 107 (14. Jahrh.).

W. NEUHAUSER, *Bibliotheca Wiltinensis...*, blz. 98 (13./14. Jht.).

W. NEUHAUSER, *Das "Opusculum compendiosum" ...*, (Fortsetzung), blz. 94-95 (14. Jht.).

7. Belang en opmerkingen:

In dit hs. vindt men de meest "Duitse" schrijfwijze van alle hss., zie s. v. Orthografie. Nooit wordt Norbertus geschreven, meestal Norpertus, of, in het begin van de tekst, Nortpertus.

XVII. LONDEN, British Museum, Harleian, 3935.

1. Bewaarplaats en signatuur:

Londen, British Museum, Great Russell Str., London WC1B 3DG, England.
Oude signatuur: nr. 443.

2. Herkomst en beschrijving:

Volgens N. Backmund "vermutlich aus Prémontré".

Het hs. werd geschreven op één kolom, met 24 tot 31 regels. Moderne foliëring; liniëring zichtbaar op vele folia. De meeste lombarden met penwerk hebben een hoogte van twee of drie regels.

3. Inhoud:

Fol. 1r: Juni 6 Surius pag. 517. Stempel: "MUSEUM BRITANNICUM". (Evenzo op fol. 48v). "Capitula sequentis operis. Capitulum. De Norberto et seculari eius habitu .i." ... "De constantia fidei in discrimine vite et mortis. v." Het hoofdstuk: "quare patiuntur sancti mala..." ontbreekt in de lijst. De *Additamenta* en het gedicht worden niet aangekondigd, doch zijn wel aanwezig, fol. 46r.

Fol. 1v: "Prologus in librum de iniciis et incrementis premonstratensium incipit. Tanto procul dubio quisque fidelis..."

Fol. 2r: "...plurium assensio comprobasset. Explicit prologus. Incipit liber de Norberto et seculari eius habitu. Fuit in diebus Henrici..." "Salicorum" ontbreekt. In de marge vaak latere verduidelijking van afkortingen.

Fol. 2v: de passage over Vreden ontbreekt.

Fol. 5r: "In Norberto eminet fides, in Bernardo Clarevallensi caritas, in Milone Tervanensi episcopo humilitas."

Fol. 8v: "...m°. c°. x°. viii°, mense Iunio cum adhuc esset homo Dei apud Valencianas..."

Fol. 9v: onderaan het stempel: "British Museum", met kroon. Evenzo fol. 16v, 22v, 36v, 40v, 47v.

Fol. 10r: "Quomodo socium suum exortabatur. capitulo x° iij°."

Fol. 10v: "Erat enim feria tertia quando homini Dei primum indicatum est. Factum est autem mane in sequenti sabbato..."

Fol. 15v: "De puella a demoniaco curata."

Fol. 17r: "...felix Colonia."

Fol. 20v: "Initiaal I over de hele lengte van het fol. naast het hoofdstuk: "Quomodo per visionem ostensum est ubi edificari deberet ecclesiam."

Fol. 25v: "...infra secretam..."

Fol. 27r: "...asinum suum mutare noluit..."

Fol. 27v: "De comite Teobaldo."

Fol. 28v: "Herbipolis", bovengeschreven: "est Uuerceburc".

Fol. 29v: "De Tanchelmo heretico et de Anduuerpia, capitulo tricesimo quinto."

Fol. 33v: "...que gens utraque de re trahit nomen. Saxorum pondus et lapidei cordis cecitatem feritatemque contestans."

Fol. 40r: "...thieduz, thieduz ingeminantes, hoc est: exite, exite."

Fol. 44r: "De tribus visionibus quibus post decessum suum visus est."

Fol. 46r: "...malivolis et detractoribus non prodesse. De communi patre nos quoque Capenbergensis filii..."

Fol. 47r: "In vita beati Gervasii legimus..." [i. p. v. Servatii].

Fol. 48r: "...spiritus malignus abcessit. Oracio scriptoris. Hec sunt pauca de multis..."; "...cum illo recipiamur in gloria."

Fol. 48v: "Felix Norbertus primus pater... Hoc apud examen nos gratia protegat. Amen."

Fol. 49r: "Incipit expositio regule sancti patris nostri Augustini. De vita clericorum. Hec sunt que ut observetis precipimus in monasterio constituti. Expositio. Ad hoc nobis divina precepta leguntur..."

4. Datering en paleografische kenmerken:

Klein geschrift, vergrotend naar het einde toe. Diakritische tekens op de dubbele i; meestal niet op de enkele, tenzij ter verduidelijking. De eind-s is vaak nog de staande letter aan het wordeinde, minder vaak aan het einde van de regel. Aanleunende letters nog vrijwel uitsluitend in de verbindingen or en pp. De a bestaat uit twee verdiepingen. Er is een ligatuur tussen c en t. Het geschrift is ongelijkmatig. Het vraagteken wordt gebruikt in de schuine vorm. De l en de staande s hebben een voetje.

5. Orthografie:

Fol. 1r: Calixto, Nivigellam, Godefridi, Teobaldo, Tanchelmo, Andwerpia, Clotario; fol. 1v: nichil; fol. 2r: Henrici, Pascasio, Teutonicus, Sanctis, Troia, Herbertus, Hadeuudis, Frederici; fol. 2v: publice, alcior; fol. 3r: euuangelista, prima voce [in de marge: vice]; fol. 3v: Siggebergense, monacos; fol. 4r: Ysidori; fol. 5r: sternuacionis, euangelio; fol. 5v: Sigebergense, Liddulphum, Frixlare, Theotonicis; fol. 6r: pylis, prothoplasto, sultando [i. pl. v. insultando], eya, peribebat; fol. 6v: Hoyum, dum taxat, misteria, suppremos, Pascasium; fol. 7r: monacum; fol. 7v: octabas, Valencianas, Borchardum; fol. 8r: theutonice; fol. 9r: hanelaret, ammiracione, euuangelium; fol. 9v: perhenni; fol. 10r: Laurencium, Sixti; fol. 10v: ammirancium; fol. 11r: inquit; fol. 11v: adquiescere; fol. 12r: oculos, iccirco, Colroiz, exortacione; fol. 13v: euuangelicam, obprobria, Borcardo, cotidie; fol. 14v: tyrones, hyeme, inquit; fol. 16r: choruscum sancguinem, spalterium, incoato, monacum, eya; fol. 17r: reliquid, Frederico, ymnis; fol. 21r: exhilarata; fol. 21v: Thoma, domino de Cuci, Ingeraldo; fol. 23v: apocalipsi; fol. 24v: ey mi, ut pote, inquit; fol. 26v: UUesphalie, Capenbergensis; fol. 27r Westphallie; fol. 27v: Teobaldo; fol. 28v: Ingelbertum; fol. 29r: aput; fol. 29v: Tanchelmo, Anduuerpia; fol. 30v: hostium; fol. 31r: habundans; fol. 33v: hanelarent; Albricus; fol. 38r: Anduuerpensi; fol. 39v: in puplico, sancxerat, Otone; fol. 40r: sollempnia; fol. 40v: sancguinem; fol. 41r: velud, euuangelium; fol. 43r: in Italia ivit; fol. 43v: Sanxonia; fol. 44v: exhibebat; fol. 46r: Uuestfallie; fol. 46v: Capenbergensi, Varlarensi, Elofstatensi; fol. 47r: Yponensis, Florefiam, karissimi, sancguine; fol. 47r: sancguine; fol. 47v: Gervasio, Bonland.

6. Bibliografie:

R. VAN WAEFELGHEM, *Répertoire...*, blz. 203 en 372 (13de eeuw?).

C.L. SMETANA, *The Life of St. Norbert by John Capgrave O.E.S.A. (1393-1464)*, Toronto, 1977, blz. 14 ("probably from a northern abbey of the Premonstratensians, omits only one chapter (PL. 1265C-1268B"). N. BACKMUND, *Die mittelalterlichen Geschichtsschreiber...*, blz. 107 (13. Jahrh., vermutlich aus Prémontré).

7. Belang en opmerkingen:

De afkortingen worden vaak door latere handen opgelost in de marge, ongetwijfeld ten behoeve van de voorlezers. De schrijfwijze is onbetwistbaar "Frans". Het hs. kan dus best, volgens de hypothese van C.L. Smetana, uit Noord-Frankrijk stammen.

XVIII. LONDEN, British Museum, 15.621.

1. Bewaarplaats en signatuur:

Londen, British Museum, Great Russell Str., London WC1B 3DG, England. Volgens R. VAN WAEFELGHEM, blz. 212, en L. GOOVAERTS, dl. IV, blz. 368, nr. 15.521, [onjuist].

2. Herkomst en beschrijving:

Uit Rommersdorf bij Heimbach en Engers, Kreis Neuwied, Rijnland, bisdom Trier, premonstratensisch sedert 1138.

Het hs. werd geschreven op twee kolommen vanaf fol. 31r tot 32v; vanaf fol. 33r op één kolom, met 32 of 33 regels per fol. De foliëring is modern; de liniëring is goed zichtbaar. De lombarden hebben meestal een hoogte van drie of vier regels. Vrijwel geen notities in de marge.

3. Inhoud:

Fol. 30v: "Mentitur qui te totum legisse fatetur, namque voluminibus mille Augustine refulges. Incipiunt capitula in vitam sancti Norberti episcopi."

Fol. 31r: "De Norberto et seculari eius habitu." Hoofdstuk 5: "Quare patiuntur sancti mala..." ontbreekt in de lijst, doch is wel aanwezig, fol. 36v.

Fol. 31v: "Iiiij De tribus visionibus quibus post discessum suum visus est. Expliciunt capitula. Incipit prologus in vitam sancti Norberti episcopi. Tanto proculdubio quisque fidelis...". Geen *Additamenta*, geen gedicht aangekondigd. De *Additamenta* zijn nochtans aanwezig, fol. 80r-81r [van andere hand].

Fol. 32v: "...que plurium assensio conprobasset. Explicit prologus. Incipit liber primus in vitam beati Norberti et in primis de seculari eius habitu. Fuit in diebus Henrici...". "Salicorum" ontbreekt.

Fol. 33v: "...deiciens ascensorem et erigens curvum. Tum vero deinde sensim atque paulatim...". Het bekeringsverhaal op weg naar Vreden ontbreekt dus.

Fol. 36v: "Quare patiuntur sancti mala que non faciunt."

Fol. 39r: "In Norberto eminet fides, in Bernardo Clarevallensi caritas, in Milone Tarvanensi episcopo humilitas."

Fol. 42v: "Anno igitur post in carnationem Domini Jhesu Christi .m°.c°.x°.vii°, mense Junio...".

Fol. 44r: "Quomodo socium suum exhortabatur."

Fol. 62r: "...asinum suum mutare noluit...medius crepuit...".

Fol. 63v: onderaan viij-us [= octavus quaternus].

Fol. 74v: "...thieduz, thieduz ingeminantes, hoc est: exite, exite."

Fol. 79v: "De tribus visionibus quibus post discessum suum visus est."

Fol. 80r: "Res apud Floreffiam gesta est." De *Additamenta* beginnen met het eucharistiewonder te Floreffe, zoals in hs. Brussel, 6717-6721.

Fol. 81r: "...cum illo rapiamur in gloria. Amen."

Fol. 81v: "Venerabilibus in Christo fratribus C. cisterciensi et cunctis abbatibus in sancto cisterciensi capitulo congregatis. Clamat Otto Gurcensis episcopus...".

Fol. 82r: vervolg van fol. 79v.

Fol. 82v: "...malivolis et detractoribus non prodesse. Explicit vita domini Norberti. Incipit prologus domni Willehelmi abbatis sancti Theoderici in vitam sancti Bernardi abbatis Clerevallensis [sic]. Scripturus vitam servi tui ad honorem nominis tui...".

4. Datering en paleografische kenmerken:

Begin 13de eeuw volgens G. Niemeyer. Het geschrift is vrij groot en duidelijk, met veel afkortingen. De eind-s is soms nog de staande letter. Diakritische tekens vindt men op de dubbele i, zelden ter verduidelijking op de enkele. Typisch zijn de woordscheidingen binnen hetzelfde woord: b.v. in edia, in carnationem, ex titerat, terwijl elders twee woorden worden aan elkaar geplaatst. De e-caudata komt enkel voor in de titels (fol. 10v, 13r, 14v, 46v). De dubbel geschreven woorden worden doorgestreept (fol. 13v, 25r), soms ook uitgeductueerd (fol. 30v). Tussen c en t wordt een ligatuur gebruikt. Het vraagteken komt voor in quasi-horizontale richting. Aanleunende letters bij de en or, doch niet altijd. De l en de

staande s hebben een voetje; de a heeft twee verdiepingen en de l geen lus.

5. Orthografie:

Fol. 31r: Teobaldo, Thancelmo, Antuwerpia, Innocentiano papa; fol. 31v: varię, nichil; fol. 32v: Henrici, Paschali, Theutonicus, Sanctis, Herbertus, Hadwidis, Friderici, strennuus, ydiotas; fol. 33r: acculeo, Babylonis; fol. 34r: ewangelicus, suppressos; fol. 35r: euangelio; fol. 35v: sacre sanctę misse mysteria, Grogorii, Ysidori; fol. 38v: Tobię, hec; fol. 39r: clippeo; fol. 39v: Liddulphum, theuthonicis, Frixlare, Conone, vię suę; fol. 40r: eia; fol. 40v: Hoyum; fol. 41v: menbra, Burchardum; fol. 42v: opida; fol. 43r: hanelaret; fol. 46r: oposicio, Colroiz; fol. 47r: Calyxtus, cencelarius, ewangelicę; fol. 47v: Burchardo; fol. 48r: Nivigellam; fol. 51r: exorzizata, faecisti; fol. 52r: ymnis; fol. 52v: Ermensendis; fol. 53r: optinendam, evangelica; fol. 53v: perhennitatis; fol. 54r: clybanus; fol. 56r: Habraham, apperuit; fol. 56v: Thoma, domino de Choci, Ingelranno; fol. 59v: opido; fol. 61r: Capebergensis; fol. 61v: Fridericus; fol. 63r: Werceburg, Herbipolis nomine; fol. 64v: Tanchelmo, Antuwerpia, Antwerpensem; fol. 65v: hyemps; fol. 77v: Ytaliā.

6. Bibliografie:

R. WILMANS, *Introductio*, blz. 670 (saec. XIII).
L. GOOVAERTS, *Écrivains...*, dl. IV, blz. 367-368 (13de eeuw).
R. VAN WAEFELGHEM, *Répertoire...*, blz. 212 en 372 (XIIIes.).
G. MADELAINE, *Histoire de saint Norbert...*, dl. I, Tongerlo, 1928, blz. XXVII (13de eeuw).
N. BACKMUND, *Die mittelalterlichen Geschichtsschreiber...*, blz. 107 (13. Jahrh.).
Index of Manuscripts in the British Library, dl. VII, Cambridge, 1985, blz. 370 (Vita 15,621, f.31).

7. Belang en opmerkingen:

Dit Rijnländs hs. werd blijkbaar niet veel voor de voorlezing aangewend. Er werden geen notities in de marge aangebracht. Wellicht ligt de verklaring daarvoor in het feit dat de codex ook de *Vita Bernardi* bevatte en dus eerder voor de bibliotheek dan voor het dagelijks gebruik was bestemd.

XIX. MÜNCHEN, clm. 17.144

1. Bewaarplaats en signatuur:

München, Bayerische Staatsbibliothek, Ludwigstrasse, 16, D-80539 München, Handschriften Abteilung, nr. 17.144. Oude signatuur volgens R. VAN WAEFELGHEM, blz. 371, nr. 607. Signatuur Schäftlarn, 144.

2. Herkomst en beschrijving:

Uit Schäftlarn in Beieren, bisdom Freising, dat premonstratensisch werd in 1140. Perkamenths. van 100 fol., op één kolom, van 23 regels per fol., door dezelfde hand. Het geschrift helt lichtjes over naar rechts. De lombarden zijn meestal twee tot drie regels hoog en weinig versierd.

3. Inhoud:

Fol. 1v: "Capitula sequentis operis. i^a. De Norberto et seculari eius habitu....v. De constantia fidei in discrimine vite et mortis." Het hoofdstuk: "Quare patiuntur sancti mala que non faciunt" ontbreekt in de lijst van hoofdstukken.

Fol. 2v: "De tribus visionibus quibus post discessum suum visus est. Quod famem predixit..."

Fol. 3r: "Versus de Norberto felice. Prologus in librum de iniciis et incrementis premonstratensium. Tanto proculdubio quisque fidelis..."

Fol. 4v: "...que plurium assensio comprobasset. Explicit prologus libri sequentis. Incipit liber de beato patre NORBERTO et seculari eius habitu. Capitulum primum.

Fol. 5v: miniatuur over het hele fol. Norbert neemt buigend de regel aan uit de handen van de H. Augustinus, opschrift: NORPERTUS. Dit is waarschijnlijk de oudste afbeelding van Norbert.

Fol. 5v: "Fuit in diebus Heinrici iunioris cesaris augusti, Paschasio...". "Sanctis" en "Salicorum" ontbreken.

Fol. 7r: "...deiciens ascensorem et erigens curvum. Tum vero deinde sensim atque paulatim...". De passage over Vreden ontbreekt dus.

Fol. 14r: "In Norberto eminet fides, in Bernhardo caritas, in Milone humilitas."

Fol. 20v: "Anno igitur post incarnationem Domini nostri Jhesu Christi m^oc^o.x.viii^o, mense Junio..."

Fol. 23r: "Quomodo socium suum exhortabatur."

Fol. 57r: "De conversione comitis Gotfridi."

Fol. 59r: "...languore correptus interiit et finem malitie similiter reddidit et vite."

Fol. 63v: "De Tanchelmo heretico et Antwerpia."

Fol. 72v: "Ista ablatio clavorum acumine infidelitatis punctionem insinuans..."

Fol. 84r: "...thieduet, thieduet ingeminantes, hoc est: exite, exite."

Fol. 89v: Tercio anno /fol. 90r/ sui episcopatus hec acta sunt et quinque postea sedit..."

Fol. 92r: "De contentione sepulture eius intra maiorem ecclesiam eius et minorem."

Fol. 93v: "De quibusdam visionibus quibus post discessum suum visus est."

Fol. 96r: "...malivolis et detractoribus non prodesse. De communi patre nos quoque Capenbergenses filii..."

Fol. 100v: "...eterna cum illo recipiamur in gloria." Het gedicht werd vooraf aangekondigd (fol. 3r), maar ontbreekt.

4. Datering en paleografische kenmerken:

Het hs. werd steeds als twaalfde-eeuws gedateerd.

De eind-s als staande letter komt nog veel voor. De a heeft twee verdiepingen. De dubbele i krijgt diakritische tekens; de enkele zeer zelden ter verduidelijking. De e-caudata komt enkel voor in de titels (fol. 10v, 13r, 14v, 46v, 75r). De doorstreping wordt gebruikt (fol. 13v, 25r); zelden de uitpunctuering (fol. 30v). Het vraagteken staat volledig horizontaal. Er worden veel afkortingen gebruikt. Vrijwel geen notities in de marge.

5. Orthografie:

Fol. 2r: Sathanas, Nuigellam, Gotefridi, Theobaldo, apud Vivario, Thanchelmo, Antuwerpia; fol. 2v: Norperto, in Italia ivit; fol. 3r: gwerria, Norberto, erumpnis; fol. 3v: nichil; fol. 4r: Norbertus; fol. 5v: Heinrici, Paschasio, Norbertus, Teutonicus, Herbertus, Hadewich, Friderici; fol. 6r: strennuus; fol. 7v: ponpis; fol. 8v: euuangelista; fol. 9r: prima voce, prespiter; fol. 9v: subpremos; fol. 10v: Sigebergense, paciencie; fol. 11v: quicquid, Ysidori; fol. 13r: aranea [de h tweemaal uitgeradeerd], vite; fol. 14r: clyppee, laugis [i. p. v. leugis]; fol. 14v: Liddulphum, Theutonicis, Frixlare; fol. 16v: Hoyum; fol. 17r: derelinquid, Paschasium, suppremos; fol. 18v: Burchardum; fol. 19r: theutonice; fol. 25v: inquid; fol. 28r: Colroiz; fol. 29r: Paschalis; fol. 31r: spospondit, Et vermodum [i. p. v. Evermodum]; fol. 31v: Mwigellam [i. p. v. Nivigellam]; fol. 32r: Hierusalem; fol. 33r: verocitas [i. p. v. voracitas]; fol. 34r: inquid, velud, Nivigellam; fol. 35v: litteras [i. p. v. liras], per chorus sanguine

[i. p. v. coruscum sanguinem], teuthonico; fol. 36v: fori feci; fol. 37r: haut; fol. 38r: Friderico; fol. 39r: capud, Ermensendis; fol. 43v: frau-dolenter, inquit; fol. 44r: neglientem; fol. 47r: effusso [i. p. v. effosso], Thoma domino de Coci, Ingelrano; fol. 50r: Symonem sancti Nicholai; fol. 51r: apocalipsi; fol. 51v: apolipsi; fol. 54r: euvangelia; fol. 56r: quicquid; fol. 57r: Gotfridi, Wesphalie, Gotefridus; fol. 58r leunino [i. p. v. leonino], Capebergense; fol. 59r: Elophastatense; fol. 61r: Raddis-bbona [bovengeschreven: est Regensburch]; fol. 61v: Herbipolis [boven: est Wirceburch]; fol. 62r: Vivarias; fol. 63r: inquit; fol. 63v: Antwerpensem; fol. 66r: huphonem, ewangelium; fol. 69r: hostium; fol. 69v: Sathanan, velud; fol. 72v: hostiario; fol. 76r: abhominabiles; fol. 80r: diffinitionem; fol. 81r: Florifiensi, quicquid; fol. 84v: karissimi; fol. 85v: optulit; fol. 86r: velud; fol. 86v: ewangelium; fol. 88v: per aliquod dies; fol. 90v: Ithalam; fol. 91r: strennuus; fol. 93r: per aliquod annos; fol. 94v: karissimi, pulherrima; fol. 95r: pulherrima; fol. 95v: reliquid; fol. 96r: benivolis, malivolis, Westfalie; fol. 97r: Elo-statensi; fol. 98r: Ipponensis, Florefiam; fol. 99r: Bonlant; fol. 99v: gwer-ra; fol. 100v: ewangelio, reliquid.

6. Bibliografie:

C. HALM, F. KEINZ, G. MEYER en G. THOMAS, *Catalogus codicum Latinorum bibliothecae regiae Monacensis, tomi II, pars III*, blz. 83 (12de eeuw).

L. GOOVAERTS, *Écrivains...*, dl. IV, blz. 368 (12de eeuw).

R. VAN WAEFELGHEM, *Répertoire...*, blz. 271 en 371 (12de eeuw).

N. BACKMUND, *Die mittelalterlichen Geschichtsschreiber...*, blz. 107 (12de eeuw)

7. Belang en opmerkingen:

Belangrijk hs., te gebruiken bij een tekstuitgave. De miniatuur op fol. 5v is waarschijnlijk de oudste bewaarde afbeelding van Norbert, waarin duidelijk de grote eerbied voor de H. Augustinus wordt getoond.

XX. MÜNCHEN, clm. 22.295

1. Bewaarplaats en signatuur:

München, Bayerische Staatsbibliothek, Ludwigstrasse, 16, D-80539 München, Handschriften Abteilung, nr.22.295. Oude signatuur: nr.715.

2. Herkomst en beschrijving:

Uit Windberg bij Bogen in Beieren, bisdom Regensburg, dat premonstratensisch werd tussen 1125 en 1140. Op de rug van de codex staan twee etiketten geplakt: het eerste met de vermelding "Windb. 95"; het tweede met "Cod. lat. 22.295." Het is een codex van klein formaat, van 99 folia, op één kolom geschreven door dezelfde hand, met 21 of 22 regels per folio. Oude foliëring [16de eeuw?]. De liniëring is soms zichtbaar. Het geschrift is onregelmatig en een weinig schuin. De lombarden zijn twee of drie regels hoog.

3. Inhoud:

Fol. 1r: "Capitula sequentis operis. Primi. De Norberto et seculari eius habitu. secundi...". In de marge verticaal van boven naar beneden, staat: "1548. Rerum irrecuperabilium summa foelicitas est obli-vio. Di[xit?] frater Georgius Schregellius abbas Osterhovensis." Het gaat hier om de 43ste abt van Osterhofen in Beieren, bisdom Passau: Georg Schregl (1548-1555), aldus N. BACKMUND, *Monasticon Praemonstratense*, dl. I, Straubing, 1949, blz. 45 (tweede uitgave, Berlijn, 1983, blz. 17).

Fol. 2v: "De tribus visionibus quibus post discessum suum visus est. Expliciunt capitula. Incipit prologus in librum de initiis et incrementis premonstratensium. Tanto procul dubio quisque fidelis...".

Fol. 4r: "...plurimum [sic] assensio comprobasset."

Fol. 4v: "Incipit liber de Norberto et seculari habitu eius. Fuit in diebus Henrici...". "Salicorum" ontbreekt.

Fol. 6r: "...deiciens ascensorem et erigens curvum. Tum vero deinde sensim atque paulatim...". De passage over Vreden ontbreekt dus.

Fol. 11v: "Quare patiuntur sancti mala que non faciunt."

Fol. 16v: "In Norberto eminet fides, in Bernardo Clarevallensi caritas, in Milone Tarvanensi episcopo humilitas."

Fol. 22v: "Anno igitur post incarnationem Domini nostri Jhesu Christi m°. c°. x°. viii°, mense Junio...".

Fol. 25v: "Quomodo socium suum exhortabatur."

Fol. 27r: "Erat enim feria .iii. quando homini Dei primum indicatum est. Factum est autem mane in sequenti sabbato...".

Fol. 33v: "Quomodo ad colligendos suos exivit."

Fol. 60v: "...sedens in prandio medius crepuit...".

Fol. 61r: "De comite Theobaldo."

Fol. 66r: "De Tanchelmo heretico et de Antuuerpia."

Fol. 74r: "...ista ablato clavorum acumine infidelitatis punctionem insinuans..."

Fol. 87r: "...thieduz, thieduz ingeminantes, hoc est: exite, exite."

Fol. 97r: "De tribus visionibus quibus post discessum suum visus est."

Fol. 97v: "Visio secunda".

Fol. 98r: "Visio tercia".

Fol. 99r: stempel: "BIBLIOTHECA REGIA MONACENSIS".

Fol. 99v: "...malivolis et detractoribus non prodesse. Explicit vita Norberti et de seculari eius habitu. Amen.

4. Datering en paleografische kenmerken:

Het geschrift is erg onregelmatig. Sommige passages zijn met bevende hand geschreven. Er worden veel afkortingen gebruikt. Ten onrechte geschreven woorden worden onderstreept (fol. 80r). Diakritische tekens staan alleen op de dubbele i. De e-caudata komt nog voor, zelfs waar het niet hoefde b. v. fol. 1r: curię; fol. 2r: Traiectum, Thancelmo, ecclesia beatę; fol. 4r: pię, memorię; fol. 4v: apostolicę, Herbertus; fol. 5r: voce, affecto; fol. 6r: molestiaę, deiciens, erigens; fol. 6v: destruens, edificans; fol. 7r: euangelista; fol. 7v: prima voce; fol. 8r: huiusce-modi, subitanę, violare, etc. De eind-s is nog vaak de staande letter, doch niet altijd (fol. 1r: Fossas). De dubbele i wordt aangeduid met diakritische tekens, de enkele i nog niet. Er is een begin van ligatuur tussen c en t. De a is meestal in één verdieping; de l heeft een voetje.

5. Orthografie:

Fol. 1r: Norberto, sathanas, Valentianas, Fossas; fol. 1v: Calisto, Nivigellam; fol. 2r: Teobaldo, Thancelmo, Hantuwerpia; fol. 2v: Parthenopolitaneorum, Parthenopolitanorum, Ytalia, Lothorio; fol. 3r: nichil; fol. 3v: quicquid, euangelice; fol. 4v: Henrici; Sanctis, Troia, Herbertus, Haduudis; fol. 5r: strenuus, nobiles, societate, Friderici, abilis universis; fol. 5v: gehenne; fol. 6r: molestiaę, deiciens; fol. 6v: repente; fol. 7r: euangelicus, euangelista, Pasca; fol. 7v: Fridericum, prima voce; fol. 9r: dicerent; fol. 9v: celebraret; fol. 10r: nec; fol. 14r: centesimo; fol. 14v: Raphahel; fol. 15v: haranea; fol. 16r: haranea, strenutationis; fol. 16v: cottidie; fol. 17r: Sigebergense, Liddulphum, aput, theutonicis; fol. 19r: fol. 19v: suppressos; fol. 21r: Borchardum, clericis, Hoyum; fol. 21v: theutonice; fol. 23r: memores; fol. 31v: Calistus; fol. 34r: recederet; fol. 35r: videre; fol. 36v: velud, Nivigellam; fol. 38r: theotonico; fol. 39r: fori feci; fol. 41v: Hermensindis, Maticensis [i. p. v. Namucensis]; fol.

42r: Florēfie; fol. 44v: exhorbitare; fol. 45r: erubescērent; fol. 46r: firmarētur; fol. 48r: evidēns; fol. 49r: derelinquid, Thoma, domino de Coci; fol. 49v: Ingelranno, crēvit; fol. 60r: Fridericus, Capebergense, Uuesphalie; fol. 60v: Capebergenses; fol. 61r: Capebergensem, Elophstatensem et Varlarensem; fol. 63r: Rennesburg, Radix bona, Engelbertum, Thebaldo; fol. 63v: Uuerceburg, Herbipolis; fol. 66r: Tanchelmo, Antuuēpia; fol. 67r: Michahelis; fol. 68r: cyphum; fol. 72v: Tiebaldus; 74r: Metensis ecclesie Albero; fol. 85r: Antuuēpensi; fol. 86r: sancxerat; fol. 87v: karissimi; fol. 93v: Ytaliā, paccandam; fol. 94v: strennuus.

6. Bibliografie:

L. GOOVAERTS, *Écrivains...*, dl. II, Brussel, 1902, blz. 264 (12de/13de eeuw); dl. IV, blz. 368 (12de/13de eeuw).

R. VAN WAEFELGHEM, *Répertoire...*, blz. 326 en 371/372 (12de/13de eeuw).

N. BACKMUND, *Die mittelalterlichen Geschichtsschreiber...*, blz. 107 (12.-13. Jahrh.)

7. Belang en opmerkingen:

De kursieve marginale notities op de eerste folia van de tekst geven enkel nogmaals weer wat in de tekst vermeld staat. Zij voegen geen belangrijke gegevens toe en werden daarom in deze beschrijving niet opgenomen. Op de latere folia werden geen randnotities meer aangebracht.

XXI. MÜNSTER 329 (217).

1. Bewaarplaats en signatuur:

Universitätsbibliothek, Krummer Timpen, 3-5, D-48143 Münster.

Codex Monasteriensis 329. Oude signaturen: 1191, Catal. 217. Signatuur van Böddecken (Nordrhein Westfalen): S Nov.

2. Herkomst en beschrijving:

In het begin van de codex (fol. Bv, niet gefolieerd, op perkament) leest men: "Liber canonicorum regularium domus Sancti Maynulfii in Bodeken Paderburnensis dyocesis." Dus uit het klooster Böddecken in Nordrhein Westfalen. Codex op perkament, van 188 folia, 0,216 X 0,146, geschreven door verschillende handen uit de 15de eeuw. (volgens G. Niemeyer: 217 X 153, 1945 verbrannt).

6. Bibliografie:

J. STAENDER, *Chirographorum in Regia Bibliotheca Paulina...*, Wroclaw, 1889, blz. 54, nr. 217 (329). (15de eeuw).

H. MORETUS, *Legendaria Bodecensia minora*, in *Analecta Bollandiana*, 1908, XXVII, blz. 267 (15de eeuw).

R. VAN WAEFELGHEM, *Répertoire...*, Brussel, 1930, blz. 12 (15de eeuw).

N. BACKMUND, *Die mittelalterlichen Geschichtsschreiber...*, blz. 219 (15de eeuw, met oude signatuur: 217).

7. Belang en opmerkingen:

De *Vita Norberti* in dit hs., fol. 15r-68, bevond zich in een verzameling heiligenlevens en werd voorafgegaan door een *Passio S. Salvi ep.* (fol. 9v-15) en gevolgd door een *Passio et miracula S. Engelberti* (fol. 68v-106v). De nummers 14-17 (over het lijden) ontbraken volgens H. Moretus, blz. 267. Volgens de lijst van dr. Gerlinde Niemeyer is dit hs. verbrand in 1945.

XXII. NANCY 498 (45).

1. Bewaarplaats en signatuur:

Nancy, Bibliothèque municipale, rue Stanislas 43, F-54042 Nancy Cedex.

2. Herkomst en beschrijving:

Uit St. Joseph de Nancy, dep. Meurthe-et-Moselle, bisdom Toul, dat premonstratensisch werd in 1635 en Ste.-Marie-au-Bois, dep. Meurthe-et-Moselle, bisdom Toul, nu Nancy.

Een korte beschrijving vindt men in de *Catalogue général...*, *Départements*, dl. IV, Parijs, 1886, blz. 197, nr. 498(45): papierhs. van 231 blz., 210 X 158 mm., uit de 18de eeuw.

3. Inhoud:

Van belang is enkel de vermelding op blz. 5: Cette vie de saint Norbert "est tirée des meilleurs auteurs et notamment de celle composée par le savant P. Hugo...". Deze notitie zegt voldoende omtrent de waardeeloosheid van het hs.

4. Datering:

18de eeuw.

4. Bibliografie:

Catalogue général..., *Départements*, dl. 4, Parijs, 1886, blz. 197, nr. 498(45). (18de eeuw).

R. VAN WAEFELGHEM, *Répertoire...*, blz. 232, 258 en 372 (18de eeuw).

5. Belang en opmerkingen:

Weinig of geen belang, zie s.v. Inhoud.

XXIII. PARIJS, Arsenal, 941.

1. Bewaarplaats en signatuur:

Parijs, Bibliothèque de l'Arsenal, Rue de Sully, 1, F-75004 Paris. Oude signatuur: nr. 443, 124, 53 H.L.

2. Herkomst en beschrijving:

Uit St. Martin des Champs, OSB, dep. Saône-et-Loire, in L.H. COTTINEAU, *Répertoire topo-bibliographique des abbayes et prieurés*, dl. 2, Mâcon, 1939, kol. 2793, ten onrechte o. praem. genoemd. Platten van gevlekt perkament. Het perkament-hs. van 160 folia, 239 X 170 mm., werd, wat de *Vita Norberti* betreft, geschreven op één kolom, behalve de lijst van hoofdstukken, fol. 99v-100r, door dezelfde hand, met 32 regels per fol. Moderne foliëring; de liniëring is sterk zichtbaar op vele folia. De initialen zijn rood en groen; de titels in het rood. Het geschrift is klein, doch zeer regelmatig en verzorgd. De lombarden zijn meestal onversierd en hebben een hoogte van drie tot vijf regels. Onvolledig hs., 50 van de 53 hoofdstukken, fol. 99-138v.

3. Inhoud:

Fol. 99r: "Incipit prologus in vita domini Norberti. Tanto procul dubio quisquis fidelis et pius animus...". Eerst de proloog, daarna de lijst van hoofdstukken.

Fol. 99v: "...eo modo et ordine conscribantur singula quem plurium assensio comprobasset. i De Norberto et seculari eius habitu." Het hoofdstuk: "Quare patiuntur sancti mala que non faciunt." ontbreekt in de lijst.

Fol. 100r: "liii De tribus visionibus quibus post discessum suum visus est. De Norberto et seculari eius habitu. Capitulum primum. Fuit in diebus Henrici iunioris cesaris augusti, Paschasio...". "Salicorum" ontbreekt. Niets over Gennep en het Ketelwoud.

Fol. 101r: "...deiciens ascensorem et erigens curvum. Tum vero deinde sensim atque paulatim interior verbi Dei gladius...". De passage over Vreden ontbreekt dus.

Fol. 104r: "In Norberto eminet fides, in Bernardo Clarevallensi caritas, in Milone Tervanensi episcopo humilitas."

Fol. 106r: "Quomodo Valencianas venit ibique tres socios suos dimisit." De twee interpolaties over het taalgebruik van Norbert ontbreken.

Fol. 107r: "Anno igitur post incarnationem Domini nostri Jhesu Christi .m°.c°.xviii°. , mense Junio...".

Fol. 108v: "Quomodo socium suum exortabatur. Cap.xiii."

Fol. 124v: "...asinum suum mutare noluit...idem Fredericus sedens in prandio medius crepuit...".

Fol. 126r: "De Teobaldo comite Blesensi viro illustri. Capitulum .xxxii."

Fol. 127r: "De Tanchelmo heretico et de Antuuerpia. Capitulum .xxxv."

Fol. 131r: "...ista sublato clavorum acumine infidelitatis punctionem insinuans...".

Fol. 136v: "...thieduz, thiedut ingeminantes, hoc est: exite, exite."

Fol. 138v: "Quomodo in Italiam ivit cum Innocencio papa et Clotario rege. Capitulum .li."

Fol. 138v: explicit: "...Ubi cum inpetu grandi et manu forti introeuntes ipsum...".

Fol. 139r: nieuwe tekst: "Investigatam diutissime questionem in quantum nostre mentis igniculum lux divina dignata est formatam rationibus litterisque mandatam. Offerendam vobis communicandamque curavi, tam vestri cupidus iudicii, quam nostri studiosus inventi."

4. Datering en paleografische kenmerken:

Klein en regelmatig, zeer verzorgd geschrift. Diakritische tekens op de dubbele i; niet op de enkele. De eind-s komt nog vaak voor als staande letter. In de verbinding or heeft de r de speciale vorm van een 2. Beginnende ligatuur tussen c en t. Uitpunctuering komt voor (fol. 127r). De a heeft twee verdiepingen. de letters l, f en de staande s hebben een voetje.

5. Orthografie:

Fol. 99v: pro curatum; fol. 100r: Godefridi, Theobaldo, Tanchelmo, Antuwerpia, partheno politanorum [2x], Clothario, Henrici, Paschasio, Teutonicus, Sanctis, Herbertus, Haduuidis, Hadeuidis, Frederici; fol. 100v: strenuus, ydiotas, nichil, dupplicaret; fol. 101r: ydoneum, quicquid;

fol. 101v: euangelista; fol. 102v: Sigebergense, euuangelium, ydonea; fol. 103r: Ysidori; fol. 103v: haranea [h later uitgeradeerd 2x], quicquid; fol. 104r: clippeo, Liddulphum; fol. 104v: pylis, prothoplausto; fol. 105r: eya; fol. 104v: Hoyum, Egydium, Paschasium, supremos; fol. 106r: octabas Pasche, opido; fol. 106v: hostium; fol. 107v: euuangelicum; fol. 109v: habundantibus; fol. 111r: Paschalis; fol. 112v: iccirco; fol. 113r: imperpetuum; fol. 113v: quicquam; fol. 116r: Ermensendis; fol. 119v: tytubare, Teutonici; fol. 121r: Symonem sancti Nicholai; fol. 124r: Welphalie; fol. 124v: Capebergense, Wesphalie, publice, in hermis, Elophstantensem; fol. 126r: Teobaldo, Theobaldus; fol. 128r: hostium, hyemps; fol. 129r: feeritatem, mercennarius; fol. 133r: hostiarium.

6. Bibliografie:

H. MARTIN, *Catalogue des manuscrits...*, dl. 2, blz. 185, nr. 941 (53 H.L.) Recueil.(13de eeuw).

R. VAN WAEFELGHEM, *Répertoire...*, blz. 203 en 372 (13de eeuw).

N. BACKMUND, *Die mittelalterlichen Geschichtsschreiber...*, blz. 107 (13. Jahrh.).

7. Belang en opmerkingen:

De *Vita Norberti* bevindt zich hier in de kontekst van een tekstenverzameling, met o. m. teksten van Boëtius, doch zonder *praemonstratensia*. Onvolledig hs. tot aan de Romereis van Norbert in 1132, midden hoofdstuk 50. Dit hs. is op microfilm aanwezig in het "Institut de Recherche et d'Histoire des Textes" te Parijs of Orléans (8 rollen, nr. 7712).

XXIV. PARIJS, Bib.nat. ms.fr. 20.129.

Bibliothèque nationale, rue Richelieu, 58, F-75084 Paris Cedex 02.

Het gaat hier om het werk van Jacques de Guise (†1399), *Histoire de Hainaut*, uitg. E. SACKUR, in *MGH.*, SS., 30, blz. 78-334, zie voor de Vita B, blz. 206-207, en A. DE FORTIA d'URBAN, *Histoire de Hainaut par Jacques de Guise, traduite en français avec le latin en regard et accompagné de notes (Le texte est publié pour la première fois sur deux manuscrits de la Bibliothèque du Roi)*, dl. 12, Parijs, Brussel, 1831, blz. 16: *Capitulum III. Vita sancti Noberti [sic] primi fundatoris Praemonstratensium*.

Bibliografie:

W.M. GRAUWEN, *Inleiding tot de Vita Norberti B*, in *Anal. Praem.*, 1990, LXVI, nr. 3-4, blz. 150-151 (14de eeuw).

Belang en opmerkingen:

Deze franse samenvatting van *Vita B* brengt niets nieuws bij.

XXV. PONT-À-MOUSSON, 4.

1. Bewaarplaats en signatuur:

Pont-à-Mousson... Oude signatuur: volgens R. VAN WAEFELGHEM, nr. 576.

2. Herkomst en beschrijving:

Uit Ste.-Marie-au-Bois, dep. Meurthe et Moselle, bisdom Toul, nu Nancy, gesticht in 1126. Cfr. fol. 2: "Communitatis Sanctae Mariae Majoris" en "Hic liber pertinet ad Beatam Mariam Virginem ad Nemus. 1552." Op perkament met enkele folia op papier. 114 fol.; 287 X 190 mm. 62 hoofdstukken, fol. 177-214.

3. Inhoud:

(uit *Catalogue général*:)

Fol. 2: "Communitatis Sanctae Mariae Majoris", "Hic liber pertinet ad Beatam Mariam Virginem ad Nemus. 1552."

Fol. 177: "De initio et incrementis Premonstratensium. Incipit prologus in vita domini Norberti primi presbyteri...Sequuntur capitula."

Fol. 178: "De Norberto et seculari ejus vita. Cap.1. Fuit in diebus..."

Fol. 214: "Cap. 62. Demoniaci...Sic est finis."

Fol. 214v: "Felix Norbertus..."

4. Datering en paleografische kenmerken:

15de eeuw (volgens de *Cat. général*, R. Van Waefelghem en G. Niemeyer).

6. Bibliografie:

Mss. de la bibliothèque de Pont-à-Mousson, in *Catalogue général... Départements*, dl. 13, Parijs, 1891, blz. 70, nr. 4 (15de eeuw).

R. VAN WAEFELGHEM, *Répertoire...*, blz. 258 en 372 (15de eeuw).

7. Belang en opmerkingen:

De *Vita Norberti* bevindt zich hier in het kader van een hs. dat "*Vitae sanctorum et sermones*" geeft, doch overigens geen *praemonstratensia* bevat. Volgens een brief van het "Institut de recherche et d'histoire des textes" te Parijs, gedateerd 18 maart 1966, zou het hs. Pont-à-Mousson 4 vernietigd zijn gedurende de oorlog 1939-45.

XXVI. PRAAG, Lobkowitz, 484.

1. Bewaarplaats en signatuur:

Praag, Universitätsbibliothek, Lobkowitz 484. Oude signaturen: 210, XXVIII, 306.

2. Herkomst en beschrijving:

Uit Weißenau bij Ravensburg, Württemberg, bisdom Konstanz, nu Rottenburg, gesticht in 1141. Het perkament-hs. van 92 folia, met een band uit Weißenau, 21,2 X 14 cm., werd geschreven op één kolom, van steeds 24 regels per fol. De niet versierde lombarden zijn meestal twee regels hoog.

3. Inhoud:

Fol. 2r: [13de eeuw] "Liber s. Petri in Augia minori."

Fol. 3v: "Capitula sequentis operis. De Norberto et seculari eius habitu."...; "v. De constantia fidei in discrimine vite et mortis." Het vijfde hoofdstuk: "Quare patiuntur sancti mala que non faciunt" wordt niet aangekondigd.

Fol. 4r: "De Thanchelmo heritico et de Antuwerpia."

Fol. 4v: "liiij De tribus visionibus quibus post dicessum suum visus est. liiij Quod famem predixit....Versus de Norberto felice. Prologus in librum de initiis et incrementis premonstratensium.

Fol. 5r: "Tanto procul dubio quisque fidelis et pius animus..."

Fol. 6r: "...que plurium assensio comprobasset. Explicit prologus. Incipit liber de Norberto et seculari eius habitu. capitulum .i. Fuit in diebus Heinrici iunioris cesaris augusti, Paschasio...". "Salicorum" ontbreekt.

Fol. 7v: "...deiciens ascensorem et erigens curvum. Tum vero deinde sensim atque paulatim...". De passage over Vreden ontbreekt dus.

Fol. 12r: "De constantia fidei in discrimine vite ac mortis. caput v. [in de marge, kursief: "Et quomodo haranea in calicem jam consecratam laberetur"]].

Fol. 13r: "In Norberto eminet fides, in Bernardo caritas, in Milone humilitas." Daarna, uitgepunctueerd: "Clarevallensi, Tarvanensi episcopo". Blijkbaar werd dit hs. afgeschreven uit een hs. waar de preciseringen in de marge stonden toegevoegd.

Fol. 15r: in de marge, kursief: "Norbertus resignavit beneficia sua ac reditus."

Fol. 16v: "...acquiescere, factum est...". Geen tussenvoeging "facies enim eius erat...".

Fol. 18r: "Anno igitur post incarnationem Domini nostri Jhesu Christi .m°.c°.x°.viii°, mense Junio...".

Fol. 20r: "Quomodo socium suum exhortabatur."

Fol. 21v: "Erat enim feria iii^a quando homini Dei primo indicatum est. Factum est autem mane in sequenti sabbato..."

Fol. 25r: bovenaan: "Beatus Norbertus a Gelasio papa predicandi auctoritatem acceperat." In de marge, kursief: "Nota ibi Paschalis."

Fol. 25v: in de marge, kursief: "Litteris auctoritatis apostolice".

Fol. 26v: in de marge, kursief: "Premonstratum elegit."

Fol. 27r: in de marge, kursief: "Tres socios iam susceperat."

Fol. 27v: in de marge, kursief: "Nota de Trinitate."

Fol. 34v: in de marge, kursief: "In die Natalis Domini."

Fol. 35v: in de marge, kursief: "De colore habitus. De alba veste."

Fol. 38r: in de marge, kursief: "capellula, pomerium, stagnum parvulum."

Fol. 38v: in de marge, kursief: "apparuit Christus."

Fol. 39v: in de marge, kursief: "De edificatione monasterii."

Fol. 40r: in de marge, kursief: "edificium per novem menses perfectum."

Fol. 48v: niet "medius crepuit"; wel "asinum mutavit." In de marge: "VERITAS".

Fol. 50r: onderaan, kursief: "De itinere Romano pro statuendo ordine fratrum suorum et pro confirmandis rebus eorum. Et quomodo comiti Theobaldo duxerit uxorem. Et cuidam mulieri cece civitate Herbipolis visum reddit."

Fol. 51v: bovenaan, kursief: "Beatus Norbertus cuidam mulieri cece civitate Herbipolis visum reddit."

Fol. 54v: in de marge, kursief: "in forma buphonis".

Fol. 58v: bovenaan kursief: "Quomodo beatus Norbertus in archiepiscopum Parthenopolitane ecclesie electus est."

Fol. 59r: "Ista ...ablato clavorum acumine infidelitatis punctionem insinuans...". De S ontbreekt, maar er werd plaats voor opengelaten.

Fol. 64v: onderaan kursief: "Quomodo beatus Norbertus successorem suum Hugonem ordinavit in Premonstrata ecclesia, que per biennium vacabat pastore."

Fol. 68v: "...thieduet, thieduet ingeminantes, hoc est: exite, exite."

Fol. 69v: onderaan kursief: "Beatus Norbertus in mediam turbam inimicorum suorum insiliit."

Fol. 70v: "onderaan kursief: "de colore quem adeptus fuerat servabat usque ad mortem."

Fol. 70v: onderaan kursief: "Beatus Norbertus secessit in abbatiam quandam et ad castrum suum quod dicitur Halla et illud clausum in venit."

Fol. 73r: "Tercio anno sui episcopatus hec acta sunt et quinque postea sedit...". Nog eens herhaald bovenaan het fol. in de 16de eeuw.

Fol. 74v: "Annus erat dominice incarnationis .millesimus. c.xxxiiij...". In de marge door dezelfde hand: "Sic inveni in cronicis m.c.xxxiiii°." [In de tekst stond misschien eerst 1129].

Fol. 75v: "De tribus [tribus uitgeradeerd] visionibus quibus post discesum suum visus est."

Fol. 77v: "...malivolis detractoribus non prodesse. De communi patre nos quoque Capenbergenses filii...".

Fol. 81r: "ter beatus"; "ter" uitgeradeerd.

Fol. 81v: "...eterna cum illo recipiamur in gloria. Felix Norbertus primus pater ordinis huius. Gaudio quod...".

Fol. 82r: "Hoc apud examen nos gratia protegat. Amen."

Fol. 82v: "Incipit passio sancti Mathie apostoli. Cum multo studio ac sollicitudine...". Door dezelfde hand.

4. Datering en paleografische kenmerken:

Het hs. werd steeds gedateerd als twaalfde-eeuws. De e-caudata komt nog voor, soms ten onrechte. Er is een ligatuur tussen de letters s en t en c en t. De eind-s is nooit meer de staande letter. De woorden zijn niet altijd gescheiden. Diakritische tekens op de dubbele i. Dubbel geschreven woorden worden uitgepunctueerd of doorgestreept. Aanleunende letters in de verbindingen pp en bb. Veel afkortingen. De a heeft twee verdiepingen; de l heeft een voetje.

5. Orthografie:

Fol. 3v: Norberto [steeds die schrijfwijze], patientię, Calyxto; fol. 4r: apud Nivigella, Gotfridi, Teobaldo, apud Vivario, Thanchelmo, Antuwerpia; fol. 4v: in Italia ivit, dicessum, guerra; fol. 5r: varię, eterņę,

nichil, ocupare; fol. 5v: euangelice; fol. 6r: Heinrichi, Paschasio, amministrante, Teutonicus, Sanctis, Troia; fol. 6v: Herbertus, Hadwich, Hadwidis, Friderici, exhibebat; fol. 7r: suggereret, Babilonię; fol. 8r: quicquid, exercitati [i.p.v. inexercitati]; fol. 9r: prima voce; fol. 9v: supremos, immedio; fol. 10r: Sygebergense; fol. 10v: ortamenta; fol. 11r: Ysidori; fol. 12r: haranea, temptationis, cripta; fol. 12v: haranea; fol. 13r: iccirco, clippeo, Sygebergense; fol. 13v: Liddulphum; Theotonicis, opidum, Frixlare; fol. 14v: eya; fol. 15r: Hoyum; fol. 15v: Paschasium; fol. 16v: opido, Borchardum, hostium; fol. 17r: unquam; fol. 18v: ammiratione, exortationes; fol. 19r: calciamenta; fol. 19v: perhenni; fol. 20r: ammonitionibus; fol. 20v: sotium; fol. 21r: nichil; fol. 24r: Colroiz; fol. 25r: in membris; fol. 26r: euangelice, obprobria, Borchardo; fol. 29r: demenio [i. p. v. demonio], nichilominus; fol. 29v: opido; fol. 30r: inquit, columpnę, choruscum; fol. 31r: forisfecit; fol. 31v: incolomis; fol. 32v: Euualdorum; fol. 33r: Ermensendis, Namuncensis; fol. 33v: velud, optinendam; fol. 34v: perhennitatis; fol. 37r: partipatio [i. p. v. participatio]; fol. 38r: Hierusalem; fol. 39v: Thoma, domino de Coci, Ingelrano, Teutonici; fol. 42r: Symonem sancti Nicolai; fol. 43r: apocalipsi; fol. 44r: abbo cane [i. p. v. albo]; fol. 45r: ewangelia; fol. 45v: adquiescens; fol. 46r: nunquit, exorzizatum; fol. 47r: Godefridi; fol. 47v: Fredericus, quicquit, menbra; fol. 48r: Capebergense, Wesphalię, Fridericus, abebatur [i. p. v. habebatur]; fol. 48v: Teobaldo; fol. 49r: Theobaldus; fol. 50r: Radix bona, bovengeschreven: id est Rennesburg, Engelbertum; fol. 50v: Herbipolis, bovengeschreven: id est Wrecebug; fol. 51r: apud Vivarias; fol. 52r: exorzizare; fol. 52v: Tanchelmo, Antuuerpia, Antwerpia; fol. 54r: cyphum, scypho, buphonem; fol. 57r: insonnem [i. p. v. insomnem]; fol. 58r: Partenopolis; fol. 59r: exhibuerat; fol. 59v: episcopali cathedra; fol. 63v: inquit, capud; fol. 64r: nunquit; fol. 64v: inquit; fol. 65r: exortationis; fol. 66r: Antwerpensi; fol. 66v: optinere; fol. 68v: ymnis; fol. 69r: inhirentes [i. p. v. inherentes]; fol. 72r: per aliquod dies; fol. 73r: Ithalia; fol. 78v: Elofstatiensi; fol. 79r: Yponensis; fol. 79v: Florefiam; fol. 80v: Bonland; fol. 81r: guerra, Vendelicam augustam; fol. 81v: divini numeris ignis; fol. 82r: pallescere a culpa.

6. Bibliografie:

G.H. PERTZ, in *Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde*, 1847, IX, blz. 480 (12de eeuw).

R. WILMANS, *Introductio, MGH., SS.*, 12, blz. 669 (saec. XII ex.)

M. MANITIUS, *Geschichtliches ...*, in *Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde*, 1906, XXXII, blz. 703 (s. XII).

M. MANITIUS, *Geschichte der Lateinischen Literatur des Mittelalters*, dl. III, München, 1931, blz. 610 (s. XII).

P. LEHMANN, *Erforschung des Mittelalters...*, dl. IV, blz. 59 (eind 12de eeuw).

N. BACKMUND, *Die mittelalterlichen Geschichtsschreiber...*, blz. 107 (12. Jahrh.).

7. Belang en opmerkingen:

De meeste marginale notities zijn zonder belang, meestal slechts een herhaling van de tekst, tenzij misschien fol. 39v, waar sprake is over “De edificatione monasterii”, terwijl in de tekst “ecclesie” staat, zodat duidelijk wordt dat de 16de-eeuwse schrijver “ecclesia” ook als het geheel van kerk en klooster interpreteerde. Op te merken valt dat in dit hs. de *Vita Norberti* gevolgd wordt door de *Passio S. Matthaei*, zoals in het hs. Augsburg, 19. In een catalogus van de 13de eeuw wordt de codex beschreven als: “*Vitam Norberti et passionem Mathie in uno volumine.*” De schrijfwijze van Norberts naam in het hs. is steeds Norbertus; nochtans wijst de schrijfwijze Fridericus eerder op een Duitse herkomst van het hs.

XXVII. PRAAG, Lobkowitz, 513.

1. Bewaarplaats en signatuur:

Praag, Universitätsbibliothek, Lobkowitz 513.

2. Herkomst en beschrijving:

Uit Schussenried, Württemberg, gesticht in 1183. Hs. geschreven in een regelmatig en duidelijk geschrift, door dezelfde hand, op één kolom van 19 regels. Moderne foliëring; liniëring op sommige folia zichtbaar, vanaf fol. 81r blijkbaar met inkt. De lombarden zijn versierd met penwerk en meestal drie regels hoog. Vrijwel geen notities in de marge.

3. Inhoud:

Fol. 0v: (19de/20ste eeuw) “Ex Donis Excellentissimi Comitis de Sternberg anno Secularisationis Monasterii Schussenried.” [getypt]: UK Praha MS. XXIII G 41, quondam Lobkov. 513.”

Fol. 1r: "Capitula sequentis operis. Capitulum primum. De Nortperto et seculari eius habitu." Hoofdstuk 5 over het lijden wordt niet aangekondigd.

Fol. 2v: "De tribus visionibus quibus post discessum suum visus est. liiii. Quod famem predixit. lv...Versus de Nortperto. lxiii. Incipit

Fol. 3r: Prologus in librum de initiis et incrementis premonstratensium. Tanto procul dubio quisque fidelis..."

Fol. 5r: "...que plurium assensio comprobasset. Explicit prologus. Incipit liber de Nortperto et seculari eius habitu. Capitulum primum. Fuit in diebus Henrici iunioris...". "Salicorum" ontbreekt.

Fol. 7r: "...deiciens ascensorem et erigens curvum. Tum vero deinde sensim atque paulatim...". De passage over Vreden ontbreekt dus.

Fol. 14v: "In Nortperto eminet fides, in Bernhardo caritas, in Milone humilitas."

Fol. 19v/20r: De twee interpolaties over het taalgebruik van Norbert ontbreken.

Fol. 22r: "Anno igitur post incarnationem Domini nostri Jhesu Christi .m^o .c^o .x^o .viii^o, mense Junio..."

Fol. 25v: "Quomodo socium suum exhortabatur."

Fol. 27r: "Erat enim feria iii. quando homini Dei primo indicatum est. Factum est autem mane in sequenti sabbato...". De lezing: "feria vi." is hier echter mogelijk.

Fol. 56v: ".VII." [D.w.z. septimus quaternus].

Fol. 65/65v: niet: "medius crepuit", wel: "asinum".

Fol. 72v: ".VIII."

Fol. 88v: "XI."

Fol. 92v: "...in silentium [i. p. v. insilientium] thieduet, thieduet ingeminantes, hoc est: exite, exite."

Fol. 96v: ".XII."

Fol. 97v: "Quomodo in sede in sede repositus". [Dittografie].

Fol. 98r: "Tertio anno sui episcopatus hec acta sunt et quinque postea sedit..."

Fol. 101v: "De tribus visionibus quibus post discessum visus est."

Fol. 103v: "...malivolis et detractoribus non prodesse. De communi patre nos quoque Cappenbergenses filii nobis comperta..."

Fol. 104r: "Quod famem predixit."

Fol. 104v: "Quod verbo febres fugavit."

Fol. 104v: "De regulari fratrum proposito."

Fol. 105v: "De regula Augustini."

Fol. 105v: "De sanguine Domini."

Fol. 106r: "Quid prece obtinuit."

Fol. 107r: "De predonis interitu."

Fol. 107v: "De guerra quam predixit."

Fol. 108r: "Quomodo demoniacum curavit." [Expl.] "...eterna cum illo recipiamur in gloria. Amen."

Fol. 108r: "Felix Norpertus primus pater..."

Fol. 109r: [Expl.] "Hoc apud examen nos gratia protegat. Amen."

4. Datering en paleografische kenmerken:

Eind 12de eeuw? Volgens G. Niemeyer: 12de/13de eeuw.

De eind-s is nog vaak de staande letter. Diakritische tekens staan op de dubbele i, zelden op de enkele. Er is een beginnende ligatuur tussen c en t. Vergeten woorden worden met een kruisje aangeduid en in de marge toegevoegd. Foutieve letters worden uitgepunctueerd, doch doorstreping komt ook voor. De verbinding or is soms aanleunend in de vorm 02. Verder zijn enkel de letters pp en bb aanleunend. De a heeft twee verdiepingen. De l, t, r en de staande s hebben een voetje.

5. Orthografie:

Fol. 1r: Nortpertus, acusatus; fol. 1v: Calisto, Nivigellam; fol. 2r: Goteфриdi, Theobaldo, Vivarium, Thanhelmo, Nortperto; fol. 2v: guerra; fol. 3r: erumpnis, cercius; fol. 3v: quicquid; fol. 4r: adprobatis, improbitate, euangelice; fol. 5r: Henrici, Paschasio, amministrante, Norpertus, Teutonicus, Sanctis; fol. 5v: Herbertus, Haedewich, Friderici; fol. 6r: Babilonie; fol. 8r: quicquid, euuangelicus, euangelista; fol. 8v: Nortperto; fol. 9r: Fridericus; fol. 9v: Nortpertus; fol. 12r: nichil, Ysiodori [de o uitgepunctueerd]; fol. 13v: ammirande, Nortpertus; fol. 14r: haranea; fol. 14v: inbutus, euangelio, Nortperto; fol. 15r: clippeo, Sigebergense, Liddulphum; fol. 15v: Theotonis regionibus, opidum, Frixlare; fol. 16r: inpetor; fol. 17v: quicquid, nichil; fol. 18r: Hoyum, dum taxat, cappella; fol. 18v: Paschasium, suppressos; fol. 20r: Borchardum, hostium; fol. 20v: ammirans; fol. 21v: archidiaconem; fol. 22r: Nortpertum; fol. 24v: perhenni; fol. 25v: thesauros; fol. 27r: hostio; fol. 30v: Colroiz; fol. 31r: nitebatur affugere; fol. 31v: Calisto; fol. 32v: Paschasii; fol. 34v: se mansurum spondidit; fol. 36v: laudalis [i. p. v. laudabilis], inquit; fol. 37v: Nortpertus; fol. 38r: velud; fol. 39v: exorzizum; fol. 40r: columpne, exorzizum, in Teotonico; fol. 40v: stollam; fol. 41r: Frantia, Nortpertus; fol. 42r: lyras, volo, volo exire, evolo exire,

incolomis; fol. 42v: Friderico; fol. 43r: ymnis; fol. 44r: Ermensendis, Namucensis; fol. 44v: velud; fol. 52r: dereliquid; fol. 52v: Thoma de Coci, Ingelrano; fol. 53r: Theutonici; fol. 56r: Symeonem sancti Nicolai, Nortpertus; fol. 57v: inquit; fol. 59r: Nortperto, abbo cane [i. p. v. albo]; fol. 61r: opido, infra secretam, sollempniis; fol. 62r: exorcismum, exorzizatum; fol. 63r: Gothefridi; fol. 63v: Wesphalie, Gotefridus; fol. 64r: Nortpertus, Fridericus, Capebergense; fol. 64v: Wesphalie; fol. 65r: publice; fol. 65v: Capenbergensem, Elophstatensem, Theobaldo; fol. 67v: Regensburh, radix bona; fol. 68r: Herbipolis, id est Wirzeburh; fol. 69r: Vivarias; fol. 70v: Tanhelmo, Antwerpia; fol. 71r: Tanchelmus; fol. 71v: aurifisio; fol. 72r: Michahelis; fol. 73r: cyphum; fol. 77r: Norperto; fol. 78r: Deobaldus; fol. 80v: hostiario; fol. 85r: abhominabiles; fol. 86v: capud; fol. 93v: karissimi; fol. 99r: saltim; fol. 107r: aput, Bonlant; fol. 107v: guerra; fol. 108v: Norpertus.

6. Bibliografie:

R. WILMANS, *Introductio, MGH., SS.*, 12, blz. 669 (saec. XII ex. vel XIII in.).

M. MANITIUS, *Geschichte...*, dl. III, München, 1931, blz. 610 (s. XII-XIII).

P. LEHMANN, *Erforschung des Mittelalters...*, dl. IV, blz. 80 (eind 12de eeuw).

N. BACKMUND, *Die mittelalterlichen Geschichtsschreiber...*, blz. 107 (12.-13. Jahrh.).

7. Belang en opmerkingen:

De schrijfwijze van Norberts naam is vrijwel steeds Nortpertus, zelden Norpertus.

XXVIII. PRAAG, Strahov G K 86.

Herkomst en beschrijving:

Strahov, perkament. (Het geheel is een papierhs. volgens E. Weyrauch).

Datering en paleografische kenmerken:

15de eeuw (G. Niemeyer).

Bibliografie:

E. WEYRAUCH, *Geschichte und Beschreibung der königl. Stift Strahöwer Bibliothek*, Praag, 1858, blz. 24-25, nr. 53.

Belang en opmerkingen:

Is het wel een volledige *Vita*? cfr. E. Weyrauch, blz. 25: "Nach der siebenten Lappe steht: "Incipit vita Domini Norberti Magdeburgensis Archiepiscopi, et quomodo ordinem Praemonstratensium instituit."

XXIX. PRAAG U.B. XIV. H.9.

1. Bewaarplaats en signatuur:

Praag, Universiteitsbibliotheek, XIV. H. 9.

2. Herkomst en beschrijving:

Uit S. Wenceslaus, Neuprag, Augustijnen (L. H. COTTINEAU, *Répertoire...*, dl. 2, kol. 2353). 170 X 140 mm, 103 folia (G. Niemeyer). Het hs. werd geschreven op één kolom van 16 of 17 regels. De titels van de hoofdstukken worden weggelaten, doch niet de nummering.

3. Inhoud:

Fol. 1r: " VITA S. NORTBERTI Archiepiscopi Magdeburgensis et primi Authoris Fundatorisque Ordinis Praemonstratensis. Anno 1120. Canonisati Anno 1582. [kursief, andere hand]: Est Conventus S. Wenceslai discalc. Neopragae. CAP. I. Fuit in diebus Henrici...iunioris Caesaris Augusti Paschali...". Dus geen proloog. "Salicorum" ontbreekt. "...paululum procerus...instructus scientia...". Stempel: "REGIAE BIBLIOTH. ACAD. PRAGEN."

Fol. 1v: "...raram affabilitatem...".

Fol. 2r: "...comis erga extraneos."

Fol. 2v: "...deijiciens ascensorem et /fol. 3r/ erigens curvum. Tum vero sensim atque paulatim...". Het bekeringsverhaal op weg naar Vreden ontbreekt dus.

Fol. 7v: "...a cocis suis mandasset, nullus dicturus fuerit aliud, nisi recte id eum iussisse."

Fol. 8v: "In Nortberto eminet fides, in Bernardo Claravallensi charitas, in Milone Tarvanensi episcopo humilitas."

Fol. 9r: "miliaribus" in plaats van "leugis". "Nonnumquam vero domum suam, quae erat Xanctis, rediens, coeptae praedicationis studiis insistebat."

Fol. 11r: "...decem marcas argenti et mulam sacellumque ad missam celebrandam...".

Fol. 15v: "Anno igitur post incarnationem Domini nostri Jesu Christi millesimo centesimo decimo octavo, mense Junio..."

Fol. 26r: "Liceat nobis nostro more vivere..." [in plaats van: "sic vivere"]

Fol. 33r: "...peregrine de Francia, quid tibi nocui?" [in plaats van: "forefeci"]. "Omne malorum genus et casus mali omnes in caput tuum incurrant, qui adeo me vexas."

Fol. 34r: "Et demon iterum cepit suas repetere sannas, huiusmodi lyras frequenter se audivisse."

Fol. 45v: "Haec spiritus ille mendax per organum illud suum proferebat..."

Fol. 63r: "...lotiones eius bibebant..."

Fol. 85v: "...insilientium atque ut prodirent crebro clamantium. Sed illi..."

Fol. 95r: "...in spe certae resurrectionis et gloriae. CAP. LII.

Fol. 95v: "Eadem autem die et hora qua separata est anima eius..."

Fol. 97v: "Appendix monachorum Capenbergensium de P. Nortberto. De communi patre nos quoque..."

Fol. 101 ontbreekt, doch geen lacune in de tekst. Fout in de nummering.

Fol. 103r: "Et cum procedens eandem spargere coepisset, antequam pervenit ad hominem, spiritus malignus abscessit." Het gedicht ontbreekt.

4. Datering en paleografische kenmerken:

16de/17de eeuw (G. Niemeyer). Moderne foliëring door G. Niemeyer; geen liniëring zichtbaar. Sierlijk en duidelijk kursief schrift met weinig afkortingen.

5. Orthografie:

Fol. 1r: Nortberti [altijd die schrijfwijze], administrante, Teutonicus, Xanctis; fol. 1v: Heribertus, Hadewigis, Friderici; fol. 2r: inclytus, Babiloniae; fol. 2v: Babylonis; fol. 4v: lachrymis [altijd die schrijfwijze]; fol. 5v: Sigebergense; fol. 6r: euangelium, solenniter; fol. 7r: auctoritatis; fol. 8r: quicquid; fol. 9r: Lidulphum; fol. 9v: Fritslare, Cunone; fol. 11r: Hoyum; fol. 11v: sanctum Aegidium, Paschali; fol. 12v: supervacaneas [i. p. v. supervacuas], charitate [altijd die schrijfwijze]; fol. 13v: Burchardum; fol. 14r: collachrimatus; fol. 16v: solennia; fol. 18v: sabbatho; fol. 23r: Coteri [i. p. v. Colroiz]; fol. 23v: quantocyus; fol. 33r: flavis erat capillis; fol. 37r: Ermensendis, Namurensis; fol. 38r: Remis; fol. 41v: Thoma, domino de Cosci; fol. 42r: Ingelrammo,

authoritas; fol. 54r: Capenbergensis; fol. 54v: Fridericus; fol. 55r: Westphaliae; fol. 55v: Flostatensi [in de marge: Elophstatensi]; fol. 58r: Ratisponam; fol. 59r: Wirtzenburg seu Herbipolim; fol. 62r: Tanchelinus; fol. 72r: primicerius Merensis Albero [i. p. v. Mettensis]; fol. 79r: solennia; fol. 86r: Eheu; fol. 97v: Vvestphaliae; fol. 101v: Bonlant.

Bibliografie:

Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde, 1847, IX, blz. 472 (1582).

J. TRUHLAR, *Catalogus codicum...*, dl. 2, Praag, 1906, blz. 2655, nr. 2654 (16de/17de eeuw).

7. Belang en opmerkingen:

Dit hs. is onbruikbaar voor een tekstuitgave. De schrijver betoonde geen eerbied voor de oorspronkelijke tekst. Hij veranderde de stijl en gaf de oorspronkelijke tekst niet nauwkeurig weer. Hij zocht vaak synoniemen. Zie enkele voorbeelden bij de inhoud. Hij herwerkte zijn bron, doch zonder iets nieuws toe te voegen. Enkel werden enkele schriftcitaten in de marge aangeduid, doch enkel met het hoofdstuk, niet het vers.

XXX. 's-GRAVENHAGE, hs. 128 G 21.

1. Bewaarplaats en signatuur:

's-Gravenhage, Koninklijke Bibliotheek, POB 90407, Prins Willem-Alexanderhof 5, NL-2509 LK Den Haag, hs. 128 G 21: *Liber Statutorum necnon de origine et institutione Ordinis Praemonstratensis*.

Mikrofilm en fotokopie in het abdijarchief van Berne, Abdijstraat 49, NL-5473 AD Heeswijk-Dinther.

2. Herkomst en beschrijving:

Zie: G.M. VAN DER VELDEN, blz. 35-42.

3. Datering:

1445, zie G.M. VAN DER VELDEN, blz. 41.

4. Bibliografie:

G.M. VAN DER VELDEN, *Documenten betreffende de orde van Prémontré...*, blz. 35-95. Uitgave aldaar blz. 76-80.

5. Belang en opmerkingen:

Het gaat hier slechts om een samenvatting van een vijftal bladzijden, waarvoor zonder enige twijfel de *Vita B* model heeft gestaan. Daarop wijst niet alleen het inc., fol. 80v: "Sequitur nunc brevis compilacio de vita sancti Norberti, Magdeburgensis archiepiscopi, primi abbatis in Premonstrato, qui ordinem nostrum renovavit.", maar vooral bepaalde fouten die de compiler uit de *Vita B* overnam, b.v. de onjuiste plaatsing van de ontmoeting tussen Norbert en Hugo in 1118. Evermodus en Antonius worden vermeld. Tanchelm en Antwerpen worden niet behandeld. De Maagdenburgse periode wordt zeer sterk ingekort. Bijna geen woord over het schisma van 1130 en de Rometocht van 1132-1133. Nieuw is dat hier wordt geaffirmeerd dat Norbert door zijn medekanunniken werd aangeklaagd te Fritslar, wat waarschijnlijk juist is, doch niet in de *Vitae Norberti* staat.

XXXI. SOISSONS 11, 13de eeuw, in 1594 te Prémontré.

1. Bewaarplaats en signatuur:

Soissons, Musée municipal, rue de la Congrégation, 2, F-02200 Soissons, hs. nr. 11. Oude signatuur: nr. 443.

2. Herkomst en beschrijving:

Het hs. behoorde in 1594 toe aan frater Ambrosius Gervaise te Prémontré. Het perkament-hs., 386 X 266 mm., fol. 2-32, 62 hoofdstukken, vertoont een verzorgd en regelmatig schrift, op twee kolommen van elk 41 regels, en werd helemaal door dezelfde hand geschreven. De fotokopieën vertonen geen foliëring; liniëring is zichtbaar op vele folia. De lombarden in kleur zijn vaak met fijn penwerk versierd en zijn van twee tot zes regels hoog.

3. Inhoud:

Fol. 2ra: "Incipit prologus in vita Norberti primi patris nostri. Tanto procul dubio quisque fidelis et pius animus...". Onderaan, kursief: "Est premonstratensis".

Fol. 2va: "Ubi et quando exiit veterem hominem et induit novum."

Fol. 2vb: expl. "...quem plurimum assensio comprobasset. De Norberto et seculari eius habitu." De lijst van hoofdstukken komt dus na de proloog. "Quomodo Premonstrati venit."

Fol. 3ra: "De Norberto et seculari eius vita. capitulum .j. Fuit in diebus Henrici iunioris cesaris...anno ab incarnatione Domini nostri Jesu Christi .m°. .xc° ...".

Fol. 3rb: "Salicorum" ontbreekt.

Fol. 3vb: "...erigens curvum. Accidit enim ut solus, uno tantum assumpto puero festinavit ad locum quemdam Freden nomine...". De passage over Vreden is dus aanwezig.

Fol. 6ra: "...: in Norberto eminet fides, in Bernardo caritas, in Milone humilitas."

Fol. 7va: de twee interpolaties over het taalgebruik van Norbert ontbreken.

Fol. 8ra: "Anno igitur post incarnationem Domini nostri Jesu Christi .m°.c°.xviij°, mense Junio..."

Fol. 9ra: "Quomodo socium suum exortabatur. xij."

Fol. 12vb: nota in de marge, 17de eeuw, bij "Nivigellam": "Nivelle en Brabant".

Fol. 16rb: in de marge: "Notanda appar[uit] illo crucifixi ubi nunc sita est ecclesia praemonstratensis".

Fol. 20ra: "...asinum suum mutare noluit...". Ontbreekt: "medius crepuit".

Fol. 29va: "Tertio anno sui episcopatus hec acta sunt et quinque postea sedit..."

Fol. 30v: "De tribus visionibus quibus post discessum suum visus est. LIJ."

Fol. 31v: "...malivolis et detractoribus non prodesse. De communi patre nos quoque Capenbergenses filii..."

Fol. 32v: "...cum illo recipiamur in gloria. Amen.

Felix Norbertus primus pater ordinis huius....[Gedicht van 24 verzen].

Expl.: "Hoc apud examen nos gratia protegat. Amen.

Incipit vita sancti Medardi Noviomensis episcopi.

Aliud. Voce Norbertus rapitur superna,

Angeli vestem niveam ministrant

Se viro tandem manifestat alium

Religioso." (Stempel van de "Bibliothèque de Soissons").

4. Datering en paleografische kenmerken:

Het hs. dient als dertiende-eeuws gedateerd. De s aan het woord- en regeleinde is soms nog de staande letter. De dubbele i wordt met diakritische tekens aangeduid; de enkele i meestal niet, tenzij de leesbaarheid het vereist. De aanleunende letters komen voor bij: or, po, de, oc, oe, ho, br, be, bb, pp. Men merkt een beginnende ligatuur tussen c en t. De doorstreping wordt gebruikt en de verbeterde woorden schijnen er op te

wijzen dat de tekst werd gedikteerd: zie fol. 13vb: "ignis" in pl. van "hymnis"; fol. 15va: "ipsum" in pl. van "Christum". De a heeft twee verdiepingen. De breking is steeds aanwezig; voetjes aan de letter l en staande s.

5. Orthografie:

Fol. 2rb: corruptis, euuangelice; fol. 2vb: apud Vivaria, Thanchelino, Antuerpia; fol. 3ra: in Thalia iuit, Clotario, guerra, Paschasio, Sanctis; fol. 3rb: Herbertus, Hadeuuidis, Frederici, strenuus; fol. 3va: velud; fol. 4rb: euuangelicus, euuangelista; fol. 5rb: Ysidori; fol. 6rb: clipeo, Sygebergense, Lidulphum, thetonicis; fol. 7ra: Hoyum, Paschasium, suppressos; fol. 7va: octabas [verbeterd in octavas], opido, Borchardum; fol. 7vb: thetonice; fol. 8ra: michi; fol. 8rb: nichil; fol. 8va: euuangelicum; fol. 9ra: exortabatur; fol. 10va: Colrois; fol. 10vb: Calisto; fol. 11rb: euuangelicam, euuangelice; fol. 11va: Borchardo, menbra, hyeme; fol. 11vb: Nivigellam; fol. 13ra: choruscum sanguinem; fol. 13rb: capud, eia, eya, a ha he, fol. 13va: capud; fol. 14ra: sepulchrum, capud, Ermensendis, Namucensis, Flloreffie; fol. 13vb: choadunatos; fol. 14rb: velud, optinendum; fol. 15ra: exhorbitare; fol. 15rb: una vice contempti in die; fol. 15va: nichil; fol. 16rb: verumptamen, emulis, quēdam; fol. 16va: propheticum; fol. 16vb: nichilum; fol. 17ra: velud; fol. 19rb: menbra; fol. 19va: Wesphalie; fol. 19vb: Capenbergensis; fol. 20ra: Fredericus, Capenbergense, Wesphalie; fol. 20rb: tyranno trium-phasset, Capenbergensem, Elophstatensem et Warlarenssem, Theobaldus; fol. 20vb: radix bona [in de marge: Ratisbonam, 17de/18de eeuw]; Tiebaldo; fol. 21va: Tanchelmo; fol. 21vb: Antuuerpia, Thanchelmus; fol. 22ra: recundebant [i. p. v. recondebant]; fol. 22rb: scyphum, buphonem; fol. 24ra: hanelarent; fol. 24rb: Marthe, Lye; fol. 26rb: nundum venit; fol. 27ra: Antuuerpiensi; fol. 27vb: Othone; fol. 28ra: karissimi; fol. 29vb: Ithalia; fol. 31ra: karissimi; fol. 31va: Uuestfalie; fol. 31vb: Capembergensi, Varlariensi, Elof-statensi; fol. 32ra: Florefiam; fol. 32rb: Bonland, Parthenopolitane; fol. 32va: exorcizavit.

6. Bibliografie:

R. WILMANS, *Introductio, MGH., SS.*, 12, Hannover, 1856, blz. 669 (14de eeuw).

E. FLEURY, *Les manuscrits à miniatures de Soissons étudiés au point de vue de leur illustration*, Parijs, 1865, blz. 78-80.

Catalogue général des manuscrits.... Départements, dl. III, Parijs, 1885, blz. 75, nr. 11(11): (13de eeuw).

G. MADELAINE, *Histoire de saint Norbert...*, dl. I, Tongerlo, 1928, blz. XVI (12de/13de eeuw) en blz. XXVII (12de eeuw, onjuist).

L. GOOVAERTS, *Écrivains...*, dl. IV, Brussel, 1909, blz. 367 (eind 12de of begin 13de eeuw, foutief).

R. VAN WAEFELGHEM, *Répertoire...*, Brussel, 1930, blz. 203 en 372 (13de eeuw).

M. MANITIUS, *Geschichte der Lateinischen Literatur des Mittelalters*, dl. III, München, 1931, blz. 610 (s. XIV).

N. BACKMUND, *Die mittelalterlichen Geschichtsschreiber...*, blz. 107 (13. Jahrh.).

7. Belang en opmerkingen:

Men dient er rekening mee te houden dat in verschillende handschriftenlijsten Soissons 11 ten onrechte werd aangeduid als ouder dan Soissons 12.

XXXII. SOISSONS, 12

1. Bewaarplaats en signatuur:

Soissons, Musée municipal, rue de la Congrégation, 2, F-02200 Soissons, nr.12. Oude signatuur: volgens R. VAN WAEFELGHEM, nr. 443.

2. Herkomst en beschrijving:

Uit Prémontré (G. Niemeyer). Het hs. werd geschreven op perkament in een mooi en regelmatig geschrift, door dezelfde hand, op één kolom, van 26 regels per fol.; 210 X 155 mm., fol. 8-63. Moderne foliëring door G. Niemeyer op de fotokopie; liniëring soms zichtbaar. De lombarden zijn in kleur, weinig versierd en twee regels hoog.

3. Inhoud:

Fol. 8r: "Incipiunt capitula sequentis operis. Capitulum .i. De Norberto et seculari eius habitu...". "De constantia fidei in discrimine vitę et mortis .v." Het hoofdstuk: "Quare patiuntur sancti mala que non faciunt" ontbreekt in de lijst.

Fol. 8v: "Quomodo in Italia [sic] ivit cum Innocentio papa et Clotario rege."

Fol. 9r: "De tribus visionibus quibus post discessum suum visus est." De schrijver van de hoofdletters vergat de beginletter D in te vullen. De

Additamenta en het gedicht worden niet aangekondigd. “De iniciis et incrementis premontratus. Tanto procul dubio quisque fidelis et pius animus...”. Onderaan in cursief geschrift van de 16de eeuw: “Urbs Wangiorum de qua fit aliqua in hac S. Norberti vita mentio, illa est que nunc Wormatia dicitur.”

Fol. 9v: “...plurium assensio comprobasset. Explicit prologus. Incipit liber de Norberto et seculari eius habitu. Fuit in diebus Henrici...”.

Fol. 10r: “...de illustri prosapia Francorum et Germanorum Salicorum ortus...”. “...etate media...” onderstreept en in de marge: “33. annorum”.

Fol. 11r: “...erigens curvum. Accidit enim ut solus uno tantum assumpto puero festinaret ad locum quendam Freden nomine...profundius quam ad mensuram stature hominis...”. Hier dus het bekeringsverhaal op weg naar Vreden, fol. 11r-11v.

Fol. 15v: “In Norberto enim et fides, in Bernardo Clarevallensi abbati caritas, in Milone Tervanensi episcopo humilitas.” [enim et i. p. v. eminet, dus gedicteerde tekst?].

Fol. 18r: “...vix adhuc aliquid sciens vel intelligens de lingua illa romana, videlicet quia nunquam eam addidicerat, sed non diffidebat quia si materna lingua Dei verbum adoriretur, Spiritus sanctus qui quondam .c.xx linguarum erudierat diversitate, lingue teutonice barbariem vel latine eloquentie difficultatem auditoribus habilem ad intelligendum faceret...facies enim eius erat euntis in episcopatu Coloniensi tum propter populi et lingue noticiam quam habebat, tum propter contradicentium sibi clericorum confusionem per auctoritatem apostolicam quam habebat.” J.C. VANDER STERRE, *Vita s. Norberti...*, blz. 48, verwijst voor de eerste helft van de tussenvoeging alleen naar een *Ms. Mor.*, dat blijkbaar niet bewaard bleef; de tweede helft, vanaf “tum propter contradicentium...” komt in de uitgaven niet voor.

Fol. 18v: in de marge, cursief, 16de eeuw: “B. Hugo valedicit mundo et viro Dei adheret.”

Fol. 19r: “Anno igitur post incarnationem Domini nostri Jhesu Christi .m°.c.m^ox^o viii, mense Junio...”.

Fol. 20v: “Quomodo socium suum exortabatur.”

Fol. 21v: “Erat enim feria tertia quando homini Dei primo indicatum est. Factum est autem mane in sequenti sabbato...”.

Fol. 22r: in margine, cursief 16de eeuw: “Sabbathis missa b. Mariae dici solet.”

Fol. 29v: “...felix Colonia.”

Fol. 31v: in de marge, kursief: "laneis et lineis quomodo et quando uti debeatur."

Fol. 32r: in de marge, kursief: "femoralia licita".

Fol. 33v: in de marge, kursief: "descriptio loci premonstratensis".

Fol. 34r: in de marge, kursief: "quatuor porte in Premonstrato."

Fol. 36r: in de marge, kursief: "vis aque benedictae" en "idiote oriuntur".

Fol. 37v: in de marge, kursief: "b. Hugo tunc prior premonstratensis."

Fol. 41r: "...asinum suum mutare noluit...".

Fol. 41v: "...sedens in prandio medius crepuit...". Evenzo in *Vita A*, blz.689.

Fol. 43v: in de marge, kursief: "In ecclesia S. Martini statueret abbatem." "In Vivariensi ecclesia alium instituit post redditum suum." [Deze laatste nota kan gehaald zijn uit *Vita A*].

Fol. 48r: "Ista .s. ablato clavorum acumine...".

Fol. 53v: in de marge, kursief: "duo abbates preficiuntur a Norberto."

Fol. 54r: in de marge, kursief: "b. Hugo factus abbas capitulum generale facit."

Fol. 55v: "...thieduz, thieduz ingeminantes, hoc est: exite, exite...".

Fol. 59r: "Quomodo in Italia ivit cum Innocentio papa et Clotario rege."

Fol. 60v: "De tribus visionibus quibus post discessum suum visus est."

Fol. 62r: "...malivolis et detractoribus non prodesse. Erat tunc temporis ad portam custodiendam, ad elemosinam ibidem dandam et ad hospites recipiendos...". Dit is het duivelverhaal van de portier dat in de *Vita A* bij de andere duivelverhalen staat, doch hier achteraan is toegevoegd.

Fol. 62v: "...iudicare vivos et mortuos et seculum per ignem. Amen."

Geen *Addimenta*; geen gedicht.

4. Datering en paleografische kenmerken:

Mooi verzorgd en regelmatig geschrift. De e-caudata komt nog voor, maar wordt niet consequent gebruikt. De eind-s is nog vaak de staande letter. De a bestaat uit twee verdiepingen. De diakritische tekens worden op de enkele i aangebracht ter wille van de verduidelijking. Vaak staat er slechts één diakritisch teken op de dubbele i. Ten onrechte geschreven woorden worden uitgepunctueerd. De letters or (02) zijn soms aanleunend, alsook od en pp. De letters st en ct vertonen een beginnende ligatuur. De l, f en staande s hebben een voetje. Het vraagteken wordt gebruikt in zijn schuine vorm.

5. Orthografie:

Fol. 8r: ecclesia; fol. 8v: Godefridi, Theobaldo, Danchelmo, Antuuuerpia, Clotario; fol. 9r: erumpnis, nichil, quicquid; fol. 9v: euangelice, Henrici, Paschasio, amministrante; fol. 10r: Teutonicus, Herbertus, Haduwidis, Frederici; fol. 10v: relionis [i. p. v. religionis], celorum; fol. 11v: equus, habundavit; fol. 12r: abatia Sigeberch, quicquid; fol. 12v: prima voce; fol. 13r: byssus, Sigebergense; fol. 13v: erumpnose; fol. 14r: Ysidori; fol. 15r: cripta, haranea; fol. 15v: haranea, iccirco, Lidulphum, Theutonicis, Frixlare; fol. 16r: prothoplasto; fol. 16v: eia; fol. 17r: Hoium, Paschasium; fol. 18r: Teutonice, octabas Pasce, sotios, Burcardum, hostium; fol. 18v: Theutonice; fol. 19r: Valentianas; fol. 19v: hanelaret; fol. 20r: nil, calciamenta; fol. 21r: ammirantium; fol. 22r: ad breuiato; fol. 21v: circumdato; fol. 22v: contempnenda; fol. 23v: iccirco, Colroiz, Calyxto; fol. 24r: Calixtus, Paschalis; fol. 24v: autumpnus, verumptamen; fol. 29r: pubplice; fol. 30r: exortationes; fol. 30v: optinendam, plantacio, rennuunt, anachoritarum; fol. 31r: perhenitatis; fol. 33v: incusse fidei; fol. 34v: Thoma, domino de Coci, Ingelranno; fol. 35r: Theutonici; fol. 36v: Symonem sancti Nicholai; fol. 37r: exalaret, apocalipsi; fol. 38r: nunquid, Nivigelle; fol. 38v: exorcizata; fol. 39v: exorzizata, forcationes [i. p. v. fornicationes]; fol. 40r: Godefridi, Vuesphalie, fol. 41r: Capebergenses; fol. 41v: Elophstatensem, Francie, Theobaldo; fol. 43r: apud Vivaria; fol. 43r: Vuerceburg, Herbipolis; fol. 44r: Tanchelmo, Antuwerpia; fol. 44v: Antuuerpensem; fol. 45v: buphonem, scipho; fol. 47r: mercennarius; fol. 48r: Marthe; fol. 48v: hostiario, nunquid; fol. 49v: amministrandum; fol. 51r: abhominabiles, blasphemias; fol. 51v: menbris; fol. 52r: nunquid, obprobriis; fol. 53r: cunque; fol. 53v: Antuuerpensi; fol. 55r: nunquam, in publico, auctenticum, sancserunt; fol. 55v: sollempnitas, hystoria; fol. 56r: karissimi; fol. 59r: Clotario; fol. 59v: cotidie.

6. Bibliografie:

R. WILMANS, *Introductio, MGH.*, SS., 12, blz. 667 (saeculo XIII); blz. 669 (saeculo XII exeunte vel XIII ineunt. exaratus).

Catalogue général des manuscrits...Départements, dl. 3, Parijs, 1885, blz. 75, nr. 12 (12): (12de eeuw).

L. GOOVAERTS, *Écrivains...*, dl. 4, Brussel, 1909, blz. 367 (midden 13de eeuw, foutief, verwarring met Soissons 11).

G. MADELAINE, *Histoire de saint Norbert...*, dl. 1, Tongerlo, 1928³, blz. XVI (milieu du XIIIe), blz. XXVII (XIIIe), foutief.

R. VAN WAEFELGHEM, *Répertoire...*, Brussel, 1930, blz. 203 en 371 (12de eeuw).

M. MANITIUS, *Geschichte der Lateinischen Literatur...*, dl. 3, München, 1931, blz. 610 (XII-XIII s.).

N. BACKMUND, *Die mittelalterlichen Geschichtsschreiber...*, blz. 107, (12. Jahrh.)

7. Belang en opmerkingen:

Het duivelverhaal van de portier, dat in *Vita A* geplaatst werd vóór het hoofdstuk 31: “De demoniaco apud Traiectum curato”, zie fol. 39r, wordt in het hs. Soissons 12 achteraan toegevoegd, fol. 62r-62v. Soissons 12 is het oudste van de drie Soissons-hss. en niet Soissons 11 zoals L. Goovaerts en G. Madelaine ten onrechte meldden. Ondanks de ouderdom van het hs. en zijn herkomst uit Prémontré, is het verwonderlijk dat enkele passages erin voorkomen die men geneigd zou zijn als latere toevoegingen te beschouwen, zo b. v. “Salicorum”, het bekeringsverhaal op weg naar Vreden, de twee tussenzinnen over Norberts taalgebruik, de uitdrukking “medius crepuit” voor Frederik van Arnstein en het duivelverhaal van de portier dat aan het einde van de tekst werd toegevoegd in plaats van op fol. 39r, zoals in de *Vita A*, kap. 14.

XXXIII. SOISSONS, 13.

1. Bewaarplaats en signatuur:

Soissons, Musée municipal, rue de la Congrégation, 2, F-02200 Soissons,

2. Herkomst en beschrijving:

Geschreven op perkament in 1522 door Johannes Matifas, zie fol. 1v. Uit Saint-Pierre de Sélincourt, dep. Somme, bisdom Amiens, gesticht in 1130. Moderne foliëring; liniëring zichtbaar. Het hs. werd geschreven in cursief schrift, op één kolom van 29 tot 34 regels; 189 X 146 mm., 56 hoofdstukken. De lombarden zijn onversierd en twee regels hoog.

3. Inhoud:

Fol. 1r: onderaan stempel: “Bibliothèque de Soissons”.

Fol. 1v: “a Joanne Matifas anno 1522”.

Fol. 2r: “Vita beati Norberti fundatoris et primi patris ordinis premonstratensis. Capitula huius operis. De Norberto et seculari eius habitu.

Cap.j.” Het hoofdstuk: “Quare patiuntur sancti mala que non faciunt” wordt niet aangekondigd.

Fol. 3r: “De tribus visionibus quibus post discessum suum visus est. Cap. liij. Item visio secunda. cap. liiij. Item visio tercia. ca. lv. Quomodo malignus spiritus impropere sibi a quodam fratre deiectionem suam confusus abscessit. cap. lvj. De initiis et incrementis premonstratensium. Tanto proculdubio quisque fidelis et pius...”.

Fol. 4r: “...quem plurimum assentio comprobasset. Explicit prologus. Incipit vita beati Norberti. De Norberto et seculari eius habitu. Capitulum .j. Fuit in diebus Henrici Junioris cesaris augusti Paschasio...secunda Troia dicitur...de illustri prosapia Francorum et Germanorum Salicorum ortus...Nomen patris eius Herbertus da [sic] castro iuxta silvam Ketela Genepe nomine...”.

Fol. 5r: “...erigens curvum. Accidit enim ut solus, uno tantum assumpto puero, festinavit ad locum quendam Freden nomine... profundius quam ad mensuram stature hominis, quem sano sensu...”.

Fol. 8v: “De constantia fidei in discrimine vite ac mortis. Capitulum .v.”.

Fol. 11v: “...vix adhuc aliquid sciens vel intelligens de lingua illa romana, videlicet quia nonquam addiscerat, sed non diffidebat quia si materna lingua Dei verbum adoriretur, Spiritus sanctus qui quondam c.xx. linguarum erudierat diversitate lingue teutonice barbariem vel latine eloquentie difficultatem auditore [sic] habilem ad intelligendum faceret.” “...facies enim eius erat euntis in episcopatu Coloniensi, tum propter populi et lingue noticiam quam habebat, tum propter contradicentium sibi oculorum [sic i. p. v. clericorum] confusionem per auctoritatem apostolicam quam habebat.”

Fol. 13r: “Anno igitur post incarnationem Domini nostri Jesu Christi m°.c°. xvij°, mense Junio...”.

Fol. 15r: “Erat enim feria tercia quando homini Dei primum indicatum est. Factum est autem mane in sequenti sabbato...”.

Fol. 31r: “De Cachelmo heretico et de Antiwerpia. Capitulum xxxv.”

Fol. 44r: “...thieduz, thieduz ingeminantes, hoc est: exite, exite...”.

Fol. 48v: “De tribus visionibus quibus post decessum suum visus est. ca.liiii.”

Fol. 49v: “Quomodo malignus spiritus impropere sibi a quodam fratre deiectionem sua [sic] confusus abscessit. ca.lvi.” Dit is het duivelverhaal van de portier dat achteraan de tekst werd toegevoegd.

Fol. 50r: “...qui venturus est judicare vivos et mortuos et seculum per ignem.” Geen *Additamenta*; geen gedicht.

4. Datering en paleografische kenmerken:

16de eeuw. Veel afkortingen, die soms niet worden aangeduid. Dubbel geschreven woorden of fouten worden onderstreept (fol. 11v, 23v, 27r, 28v, 30v, 31v, 33v, 37v, 41r); uitpunctuering komt ook voor (fol. 39r). De schachten van de onderste regel worden verlengd tot onderaan het folio, tot op fol. 36r. Vergeten woorden worden in de marge bijgeschreven (fol. 40v, 41r, 43r, 45v, 48r), maar andere notities in de marge ontbreken.

5. Orthografie:

Fol. 2v: Tanchelmo, Antuwerpia; fol. 3r: Clotario; fol. 3v: erumpnis, nichil, cristiano; fol. 4r: Henrici, Paschasio, Cristi, Teutoicus, Sanctis, secunda Troia, Herbertus, Ketela, Genepe, Haduwidis, Frederici; fol. 5r: Freden; fol. 6r: Sigeberch, Conone, Jhesu Cristi, euuangelicus; fol. 7v: sollempniter; fol. 8v: aranea, cripta; fol. 9r: clypeo, Sigebergense; fol. 9v: Lidulphum, teutonicis, Frixlare; fol. 10r: prothoplausto, eya; fol. 10v: Hoium; fol. 11v: nonquam, Paschasium, Valentianas; fol. 12r: Burcardum, hostium, teutonice, lachrymis; fol. 13v: euuangelicum, calciamenta; fol. 14r: perhenni, nichil; fol. 14v: relligiosi; fol. 17r: subsequutus; fol. 18v: Borchardo, quottidie; fol. 20v: Friderico; fol. 22v: perhennitatis, euuangelii; fol. 25r: Jherusalem; fol. 25v: quattuor, subsequuta; fol. 26r: Thoma, domino de Couci, Ingelranno; fol. 31r: Wesphalie, Capebergensis; fol. 31v: Wispalie, persequutio; fol. 33r: Werceburg Herbipolis; fol. 34v: Antiwerpia, Antiuerpie, Canchelmus; fol. 36v: fidutia; fol. 42v: Antiwerpensi; fol. 44r: sequuti, hypnisi, hystoria; fol. 44v: deffensores.

6. Bibliografie:

R. WILMANS, *Introductio, MGH., SS.*, 12, blz. 667 (saeculo XV); blz. 669: 1522.

Catalogue général des manuscrits... Départements, dl. 3, Parijs, 1885, blz. 76, nr. 13(13). (16de eeuw).

L. GOOVAERTS, *Écrivains...*, dl. 4, Brussel, 1909, blz. 367 (1522).

G. MADELAINE, *Histoire de saint Norbert...*, dl. I, Tongerlo, 1928³, blz. XVI en XXVII (1522).

R. VAN WAEFELGHEM, *Répertoire...*, Brussel, 1930, blz. 249 en 372 (16de eeuw, 1522).

M. MANITIUS, *Geschichte der Lateinischen Literatur...*, dl. 3, München, 1931, blz. 610 (s. XV).

7. Belang en opmerkingen:

Het duivelverhaal van de portier wordt ook hier achteraan de tekst toegevoegd, zoals in Soissons 12. Op te merken valt de aanwezigheid van "Salicorum", alsook van het Ketelwoud en de burcht Gennepe, fol. 4r. Het bekeringsverhaal op weg naar Vreden is aanwezig, evenals de twee interpolaties over het taalgebruik van Norbert, fol. 11v.

XXXIV. VALENCIENNES, 519

1. Bewaarplaats en signatuur:

Valenciennes, Bibliothèque municipale, rue Ferrand, 2-6, F-59300 Valenciennes, 519. Oude signatuur: 473.

2. Herkomst en beschrijving:

Volgens J. Mangeart zou het hs. afkomstig zijn uit Saint-Amand-les-Eaux, dep. Nord, ar. Valenciennes. Dit papierhs. in -4°, in kalfslederen band, bevat 46 heiligenlevens, waaronder een korte beschrijving van het leven van Norbert op fol. 24ra-27vb (= XXVI-XXX). Van de 142 folia zijn enkel de eerste 130 met inkt genummerd. Er staan 35 tot 40 regels per fol. De titels en de foliëring zijn in rood.

3. Inhoud:

Fol. 24ra: "VIII° Idus Junii Norberti episcopi Parthenopolitani, institutoris ordinis premonstratensis. Norbertus iste, natione Teutonicus, de Francorum ac Germanorum illustri prosapia genitus...".

Het hs. dat de schrijver benutte bevatte de passage over de rit naar Vreden met de donderslag (fol. 24va). Daarna wil Norbert "prima voce" gewijd worden (fol. 24vb).

Fol. 24vb: "in posterum" [typische uitdrukking van *Vita B*].

Fol. 26vb: Wercenburch.

Fol. 27ra: visioen na de dood van Norbert.

Fol. 27rb: stichting van Prémontré, intocht in Maagdenburg.

Fol. 27va: afwijzing door de portier.

Fol. 27vb: overlijden. Expl. "...data benedictione presentibus .VIII°. scilicet Idus iunii beato fine quievit anno Domini .M°.C°. XXXIII°. Sit nomen eius benedictum in secula qui virum talem sanctum ad cultum suum amplificandum pastorem idoneum deputavit."

Fol. 27vb: "Margarete virginis de Ypris. Margaretam istam in Ypris, villa Flandrie...".

Fol. 32rb: "Brunonis episcopi Signinensis[?], decimo quinto kalendas augusti."

4. Datering en paleografische kenmerken:

16de eeuw volgens J. Mangeart. Het geschrift is een verzorgd cursief schrift, een bastarda. De s, f, p en g gaan door de schrijflijn en de staande s vertoont in het midden een verdikking zoals in het bourgondisch schrift.

5. Orthografie:

Fol. 24ra: Parthenopolitani, Herbertus, Hadewidis, ydeotas; fol. 24rb: Babilonie, transgluciens, inpatiens, inpatencie, improviso; fol. 24vb: dyaconum, presbyter; fol. 25ra: Sygebergense, ad patriam solum rediit, cripta, aranea; fol. 25va: Aurelianum, subdyaconus, Valenchenas, Burchardum, Nortbertum, azellum [2X]; Nortbertus; fol. 26ra: Premonstratum, reliquias peciit, inpetravit, inpleta, attencius; fol. 26rb: diligencia, martirio, capud; fol. 26va: Ermensendis Namurcencis, Floreffie, devotionem, laycorum; fol. 26vb: Wercenburch; fol. 27ra: nunciansque, Nortberti, contestacionis; fol. 27rb: Parthenopolitane civitatis; fol. 27va: frater my, eciam."

6. Bibliografie:

J. MANGEART, *Catalogue descriptif et raisonné*..., dl. I, Parijs, 1860, nr. 473 (16de eeuw).

R. VAN WAEFELGHEM, *Répertoire*..., blz. 230 (15de eeuw).

N. BACKMUND, *Die mittelalterlichen Geschichtsschreiber*..., blz. 219 (15de eeuw).

7. Belang en opmerkingen:

Dit hs. is zonder belang voor een tekstuutgave van *Vita B*, aangezien het een bewerking en een inkorting van de *Vita B* is. De auteur liet het verhaal van de bespuwing van Norbert door een clericus van Xanten weg. Hij verhaalde wel de collectieve hallucinatie met de strijd tegen de duivel. Over de acht jaar van Norbert te Maagdenburg wordt geen woord gezegd, noch over de opstand van 1129 tegen Norbert, noch over het schisma van 1130, noch over de Romereis van 1132-1133 met Lotharius III.

De chonologische orde wordt verstoord waar één van de visioenen na Norberts dood reeds wordt verhaald vóór de stichting van Prémontré.

Dit hs. is op microfilm aanwezig in het "Institut de Recherche et d'Histoire des Textes" te Parijs of te Orléans (2 rollen nr. 9083).

XXXV. WENEN.

Österreichische Nationalbibliothek, Josefsplatz, 1, A-1015 Wien.

Daar bevinden zich twee 15de-eeuwse samenvattingen van de *Vita Norberti*, doch geen volledige tekst, zie nl.:

- *De codicibus hagiographicis Johannis Gielemans canonici regularis in Rubea Valle prope Bruxellas*, in *Anal. Boll.*, 1895, XIV, blz. 34, nr. 9397a: *Vita S. Norberti ep.*, 459-460.

Een microfilm van de *Catalogus van Rooklooster* bevindt zich in de Kon. Bibliotheek Albert-I te Brussel, Handschriftenkabinet, nr. 505, 3de rol (=suite 2): Vienne Nat. Series nova 12.694, fol. 398r, eind 15de eeuw. Papierhs. De *Vita Norberti* bevindt zich in dl. II. Volgens deze lijst was de *Vita Norberti* op dat ogenblik aanwezig te Park, bij de Kartuizers te Antwerpen, te Marienborn in Arnhem en te Groenendaal. De uitleg van de gebruikte sigels vindt men in J. VAN MIERLO, *De anonymi uit den Katalogus van handschriften van Rooklooster*, in *Ons Geestelijk Erf*, 1930, IV, blz. 84-102, zie blz. 90-91.

- *Catalogus codicum hagiographicorum qui Vindobonae asservantur in bibliotheca privata serenissimi Caesaris Austriaci*, in *Anal. Boll.*, 1895, XIV, blz. 251, nr. 9375a: *Vita S. Norberti archiepiscopi et confessoris* (fol. 114-5). *Ex Vincentii Bellovacensis Spec. hist. lib.* 27, cap. 28, 43.

De perkamentcodex dateert uit de 15de eeuw en is afkomstig uit "Korssendonck" (fol. 1v). Hij werd geschreven door twee handen en op twee kolommen. Op de rug staat de oude signatuur: "W.I. 54. Vitae Sanctorum".

XXXVI. WIESBADEN

Hessische Landesbibliothek, Rheinsstr., 55-57, D-65185 Wiesbaden, nr. 37, 13de eeuw, uit Arnstein. Vernietigd in Wereldoorlog II (aldus N. BACKMUND, blz. 219).

Bibliografie:

A. VAN DE LINDE, *Die Handschriften der Königlichen Landesbibliothek in Wiesbaden*, Wiesbaden, 1877, blz. 117, nr. 37 (15de eeuw).

H. WIDMANN, in *Neues Archiv der Gesellschaft für ältere Deutsche Geschichtskunde*, 1886, II, blz. 625v.

G. ZEDLER, *Die Handschriften der Nassauischen Landesbibliothek zu Wiesbaden*, Leipzig, 1931, blz. 51, nr. 37 (13de eeuw).

N. BACKMUND, *Die mittelalterlichen Geschichtsscheiber...*, Averbode, 1972, blz. 219.

Bijlage: De lijst van handschriften opgemaakt door dr. G. Niemeyer

Berlin 805 (theol. fol. 79) (Vita A), zitiert: Wilmans (13. Jh.), Potthast, Waefelghem, Goovaerts; Katalog: Rose 2, 2 S. 864, 14. Jh., aus Brandenburg (?), f. 90r - 110v (2°), inc.: Anno dominice incarn. 1115... expl.: ...anhelat omnis anima fidelis. Ediert MG. SS. 12 (Wilmans).

Prag, U.B., Lobkowitz 484 (Vita B), zit.: Wilmans, 12. Jh. aus Weißenau.

München Clm 17144 (Vita B), zit.: Waefelghem; Cat. cod. lat. II, III, S. 83, Nr. 663, 12 Jh., (8°) 100 fol., aus Sheftlarn. Vita + Additamenta 1 - 9.

Donaueschingen 450 (Vita B) zit.: Waefelgem (aus Steingaden), Kat.: Barack S. 307, Ende 12. Jh., (4°) f. 2r - 59, unvollständig (47 von 63 Kapiteln) Schluß der Vita, Additamenta und Versus fehlen.

Gent 477 (Vita B) zit.: Wilmans, Waefelghem; Kat.: Subsidia Hagiogr. 25, S. 80, Nr. 14, 12 Jh., aus Tronchiennes, fol. 1 - 62r (unvollständig).

Soissons 12 (Vita B) zit.: Wilmans, Waefelghem; Cat. gén. III, Nr. 12, 12. Jh., aus Prémontré, 210 x 155 mm, f. 8 - 63. Teiledition MG. SS. 12.

München Clm 22295 (Vita B) zit.: Waefelghem; Cat. cod. lat. II, IV, S. 39, Nr. 315, 12./13. Jh., aus Windberg (95) (8°) 99 fol.

Prag, U. B., Lobkowitz 513 (Vita B) zit.: Wilmans, aus Schussenried, 12./13. Jh.

London, Brit. mus. 15621 (Vita B) zit.: Wilmans, Waefelghem; Cat. of. Add. 1841 -1845, S. 37, Anfang 13. Jh., 1600 im Besitz der Abtei Rommersdorf, (4°) f. 31 - 81, Prolog, Vita und Additamenta 5 - 9.

Soissons 11 (Vita B) zit.: Wilmans, Waefelghem; Cat. gén. III, Nr. 11, 13. Jh. 1594 im Besitz von Prémontré, 386 x 266 mm, f. 2 - 32, 62 Kapitel. Teiledition MG. SS. 12.

Brüssel 11448 (Vita B) zit.: Wilmans, Waefelghem; Kat.: v. d. Gheyn VI, S. 460, Nr. 4114, 13. Jh. (1223), aus Parc, 187 x 145 mm, f. 3 - 62v.

Charleville 12 (Vita B) zit.: Waefelghem; Cat. gén. V (ältere Serie), S. 549, 13. Jh., (4°) aus Belval (434).

Grimbergen, zit.: Waefelghem, 13. Jh. aus Grimbergen.

Paris, Arsenal 941, zit. Waefelghem; Cat. gén. Paris, Arsenal II, S. 185, 13. Jh., aus S. Martin des Champs (Nr. 124) f. 99 - 138v. unvollständig (50 von 53 Kapiteln) (Vita B).

London, Brit. Mus. Cotton (?) aus Hales Owen (?) (4°) zit.: Waefelghem S. 372, angeblich nach (Smith) Cat. libr. mss. Bibl. Cotton. t. II, Nr. 666 (Oxford 1696); wohl Verwechselung mit: Cat. libr. mss. Angliae et Hiberniae... Oxford 1697, Bd. 2, S. 15, Nr. 666, Bibl. C. Howard "Comitis Carlioli, apud castrum de Naworth" (Cumberland) Nr. 56, (4°) = London, Brit. mus. Harleian 3935, zit.: Waefelghem, 13. Jh. aus Prémontré (?) (Vita B mit Additamenta 1 - 9 und Versus).

Augsburg, zit.: Wilmans: Bibl. Senat 17, Vita B, 13. Jh. = Katalog Metzger S. 59, Kreis- und Stadtbibl. Augsburg 19, 14. Jh. (4°), 99 fol. Vita + Additamenta 1 - 9 u. Versus.

Innsbruck U. B. 661, zit. Goovaerts, Waefelghem, 14. Jh. aus Wilten, 140 x 190 mm 127 fol. Vita B, Additamenta 1 - 9 u. Versus.

Pont à Mousson 4 (Vita B) zit.: Waefelghem; Cat. gén. XIII, S. 70, 15. Jh. aus St. Marie au bois, 287 x 190 mm, f. 177 - 214. 62 Kapitel.

Brüssel 6717-21 (Vita B) zit.: Wilmans, Potthast, Waefelghem; Kat.: v. d. Gheyn V, S. 131, Nr. 3173, 15. Jh. (1497) aus Mariengaarde, f. 1 - 27v. Vita, Additamenta 5 - 9, Versus in erweiterter Form.

Prag, Památník Národního písemnictví, Strahov G K 86, chart. (12°) 15. Jh. Kat. Weyrauch S. 24 f., Nr. 53.

Soissons 13 (Vita B) zit.: Wilmans, Waefelghem; Cat. gén. III, Nr. 13, 16. Jh., 189 x 146 mm, aus S. Peter/Sélincourt, 56 Kapitel, Teiledition MG. SS. 12.

Brüssel 982, (Vita B) zit.: Manitius III, 601 [sic pro 610]; Kat. v. d. Gheyn V, S. 234, Nr. 3234, aus Rouge Cloître, 16. Jh. 270 x 197 mm, fol. 56 - 73, ohne Prolog, mit Additamenta 1, 2 und 4 - 9.

Antwerpen, Musée Plantin 145 (Vita B), zit. Waefelghem; Kat.: Denucé, S. 114, geschrieben 1598 von Chr. Outerius, aus Grimbergen, 190 x 148 mm, f. 1 - 110, 61 Kapitel; f. 142 - 145. Additamenta 1, 2 und 4 - 6.

Prag, U. B. cod. XIV H 9 (Vita B), Kat.: Truhlar S. 2655, Nr. 2654, 16./17. Jh. 170 x 140 mm, 103 fol., aus S. Wenceslaus/Neuprag.

Amiens 594, zit.: Waefelghem, Goovaerts; Cat. gén. XXIX, S. 345, Sammlung des P. Maurice du Pré, aus S. Jean d'Amiens, 17. Jh., 271 - 179 mm, S. 117 - 168.

Nancy 498 (45) zit.: Waefelghem; aus St. Joseph de Nancy und aus St. Marie au bois; Cat. gén. IV, S. 197, 18. Jh., 210 x 158 mm, S. 5 ff. ("Cette vie de saint Norbert est tirée des meilleurs auteurs et notamment de celle composée par le savant P. Hugo.")

Verlorene Handschriften

Wiesbaden, Landesbibl. 37, (Vita B) zit.: Goovaerts 4, 368; Kat.: Zedler, S. 51, 13. Jh., aus Arnstein, 185 x 135 mm, f. 1 - 58r (Kriegsverlust).

Münster U. B. 217, zit.: Waefelghem; Kat.: Staender, 15. Jh., aus Bödeken, 217 x 153 mm (1945 verbrannt).

Tongerloo, zit.: Anal. Praem. I (1925), Miscellania (Erens) S. 191 ff., Vita B, Anfang 17. Jh., in: Denis Mudzaerts Vita SS. O. Praem., 220 x 330 mm, f. 5 - 52 (benutzte Handschriften: wahrscheinlich Parc, St. Augustin/Thérouanne und Berne. (1929 verbrannt).

Verschollene Handschriften

- Musée des Bollandistes Cat. 1358, zit.: Goovaerts 4, 371.
 Musée des Bollandistes Cat. 918, zit.: Goovaerts 4, 371.
 Cod. Morinensis, aus Thérouanne, zit.: Wilmans, Erens.
 Cod. Gallic. (Vita A?) zit.: Wilmans.
 Cod. Berne, zit.: Erens.
 Cod. Vicogne, zit.: in Ms. Valenciennes T 4, 18, vgl. Kat. Mangeart S. 491, Nr. 485.
 Cod. Antwerpen, benutzt zur Edition von Van der Sterre.
 Cod. Averbode, benutzt zur Edition von Van der Sterre.
 Cod. Ninove, benutzt zur Edition von Van der Sterre;
 Cod. Heylissem, benutzt zur Edition von Van der Sterre.
 Cod. Nymegen, benutzt zur Edition von Van der Sterre.
 Cod. Steinfeld, benutzt zur Edition von Van der Sterre.
 Cod. Knechtsteden, benutzt zur Edition von Van der Sterre.
 Cod. Chotieschau, benutzt zur Edition von Van der Sterre.
 Cod. Marchtal, benutzt zur Edition von Van der Sterre, zit. Goovaerts 4, 370/1.
 Cod. Marcheroux, zit.: Goovaerts 4, Hugo, II, 136: Vita B. P. Norberti suo caractere, saeculum referens 12. illam avidis lustravi oculis." (Vita A?).
 Cod. S. Marianus/ Auxerre, zit.: Hugo II, 234.
 Cod. S. Paul/ Verdun, zit.: Hugo II, 505.

Bearbeitungen etc.

- Innsbruck U. B. 120, zit.: Goovaerts, Waefelghem; 1420 verfaßt von Fr. Michael Ausse, aus Wilten, 230 x 310 mm, 9 fol. (benutzt Vita B und Urkunden).
- München Clm 15330, zit.: Waefelghem; Cat. cod. lat. II, III, S. 14, aus Roggenburg, 15. Jh. (4°) f. 106, "De fundatione eiusdem (O. Praem.) et S. Norperto fundatore". (kurzer Abriß).
- Valenciennes 519 (473), zit.: Waefelghem, aus S. Jean d'Amiens (?); Cat. Mangeart, S. 479, Nr. 473 und Cat. gén. XXV, S. 419, 15. Jh. 267 x 198 mm, f. 26 - 29 "Norbertus iste, natione Teutonicus..." aus St. Amand.

Fribourg L 3, zit.: Goovaerts 4, 368, 15. Jh., 2°, 17 fol. = Hermanni Miracula S. Mariae Laudunensis L I, 1-2, L III, 1-9 und Notizen aus L III, 10 ff. (vermutlich aus Lac de Joux).

München Clm 21305, zit.: Goovaerts; Cat. cod. lat. II, III, S. 304, Nr. 2476 (Ulm 105) 16. Jh. (2°), f. 2 - 12 Leben Norberts in Bildern, f. 13 - 22 "De vita et actis S. Norberti O. Praem. fundatoris." aus Augustinerchorherrenstift Wengen bei Ulm (kurze Nacherzählung).

Prag U. B., Cod. Tepla 81, 17. Jh. (4°) 43 fol. "Lebensbeschreibung des magdeburgischen Ertz-Pischoff wie auch Ordens-Stifters... des hl. Norberti" (Übersetzung aus Vita A oder B?) - Cod. Tepl von 1640 (2°) 122 fol., Zach. Bandhauer O. Praem., Das Leben des hl. Vatters Norberti", zit.: Waefelghem, Goovaerts 4, 371, im Katalog Tepl (Nentwich) nicht ermittelt.

München Clm 7660 (Indersdorf 260), zit.: Wilmans, Potthast; Cat. cod. lat; I, III, S. 183, 15. Jh. (1466), (4°) f. 10 - 13, "Recepta ex legenda S. Norberti epi. Herbipolensis" = Bruchstücke aus c. 23, c. 24 und den Ad-ditamenta.